

PUNCTUL CRITIC

**Trimestrial de diagnoză
socială, politică și culturală**

STAREA
DE FAPT
DUPĂ
20 DE ANI

NICULESCU

PUNCTUL CRITIC – Trimestrial de diagnoză socială, politică și culturală

Director fondator: EUGEN URICARU
Director: MIHAI MILCA
Redactor-șef: IACOB FLOREA
Secretar general de redacție: VLAD ION
E-mail: ionvlad.mediaprint@gmail.com

Adresa redacției:
București, str. Brândușelor nr. 9, bl. G4, sc. 2, et. 2, ap. 37, sector 3

PUNCTUL CRITIC se distribuie în librării. Volumul poate fi comandat și la:
Tel.: (+40)21-312.97.82
E-mail: editura@niculescu.ro
Internet: www.niculescu.ro

Expedierea se face prin poștă.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Punctul critic: Trimestrial de diagnoză socială, politică și culturală – Starea de fapt după 20 de ani / –
București: Editura NICULESCU, 2010
ISBN: 978-973-748-490-1

821.135.1-4

Design copertă & ilustrație: CARMEN LUCACI

Tipărit în România

ISBN 978-973-748-490-1

Toate drepturile rezervate. Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Nicio parte a acestui volum nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, inclusiv prin fotocopiere, înregistrare sau prin orice sistem de stocare și accesare a datelor, fără permisiunea scrisă a Editurii NICULESCU.

Orice nerespectare a acestor prevederi conduce în mod automat la răspunderea penală față de legile naționale și internaționale privind proprietatea intelectuală.

SUMAR

EDITORIAL

- În căutarea realității5
Eugen Uricaru

ROMÂNIA DUPĂ 20 DE ANI (I)9

Starea de fapt

- Criza scrisului istoric sau criza conștiinței publice?11
Ioan-Aurel Pop

- Starea sănătății poporului român: consecințele
dezastruoase ale unei politici iresponsabile20
Conf. dr. Corneliu Zeană

- Presă – traiectoria bumerangului28
Dr. Ion Marin

- Controlul ajutorului prin nepăsare36
Cristi Pantelimon

- Pluralitate discursivă, haos axiologic
și debilitate instituțională44
Răzvan Voncu

CONFLUENȚE75

- Precizare77
Eugen Uricaru

- Conceptualizarea dialogului între civilizații:
spre un dialog eficient78
Dr. Mohammed El-Sayed Selim

FONDUL ȘI FORMA99

- Sistem și opțiune în educație101
Darie Cristea

CĂRȚI SCRISE107

- Naomi Klein și nașterea capitalismului dezastrilor109
Bogdan M. Popescu

CĂRȚI NESCRISE113

- Bogdan Petriceicu Hasdeu, Liviu Rebreanu115
Grigore Traian Pop

În căutarea realității

Eugen Uricaru

Această publicație iese în lume din pricina unor neliniști, a unor preocupări ce cuprind tot mai mult societatea românească de astăzi privind alegerea „drumului bun” sau a „drumului greșit” pe care îl parcurgem cu toții în acest moment istoric. Convingerea că ne aflăm pe un „drum greșit” este exprimată de majoritatea celor chestionați în această privință în toate sondajele de opinie din ultimii cincisprezece ani. „Direcția greșită” la care se referă cetățenii României nu privește opțiunea din decembrie 1989, ci privește, în mod clar, soluțiile, mijloacele și practica transformării unei economii etatizate într-o economie de piață, a unui regim dictatorial într-o societate democratică.

După cum plastic se exprima Adam Michnik, „dintr-un acvariu poți face o ciorbă de pește, dar este

greu, dacă nu imposibil, să faci dintr-o ciorbă de pește un acvariu”. Și totuși, țările fostului sistem socialist au încercat imposibilul și în multe privințe au reușit. În toate aceste țări s-au petrecut fenomene economice, sociale și politice care au avut ca rezultat integrarea lor în sistemul democrațiilor europene. România a întârziat și această întârziere are ca rezultat, în destule situații, punerea sub semnul întrebării a necesității integrării sale în același sistem. Tot mai des se pune întrebarea dacă nu cumva integrarea României în Uniunea Europeană dăunează mai mult Uniunii decât României? În spatele acestei întrebări se ascund temeri, prejudecăți, antipatii și, mai cu seamă, o privire superficială asupra realităților românești, cât și o greșită apreciere a resurselor umane și

morale ale poporului român, precum și asupra adevăratelor probleme ale prezentului românesc. Pentru mulți români aderarea la U.E. nu a însemnat niciun fel de schimbare a cursului existenței lor. Cei săraci au devenit mai săraci, cei uitați au fost și mai uitați, iar o bună parte din cei care sunt mulțumiți erau mulțumiți și ieri și alaltăieri. Toată lumea este de acord că lucrurile nu merg bine în țara noastră cu toate că opțiunea schimbării a fost corectă și bună. Probabil calea, soluțiile și mijloacele folosite după schimbare pentru a dezvolta o economie de piață și o societate democratică nu au fost cele mai izbutite. Pentru a înțelege unde am greșit, pentru a corecta ceea ce este de corectat, pentru a înțelege ce ne dorim, de fapt (poate aceasta este marea problemă a noastră, sau cel puțin a celor care cred că ne îndreptăm către o direcție greșită, după cum ne arată sondajele de opinie) este absolut necesar să știm unde ne aflăm. Știm cine suntem, dar nu știm cum suntem! O analiză obiectivă a realității românești, după douăzeci de ani de tranziție, poate avea rezultate și neașteptate și neplăcute. Oricum ar fi, trebuie luate în seamă pentru că măcar un rost au – acela de a sparge vraja.

Departate de a crea o ameteală triumfalistă, așa cum se întâmplă în deobște în dictaturi, mașina de zgomote ne aruncă mereu și ținte, subiecte false. Cu iuțea de mână și nebăgare de seamă suntem lansați în curse palpitate după tot felul de obiective himerice sau neimportante.

Suntem o națiune cu o puternică amprentă rurală și poate din această pricină imaginarul are un rol extrem de important în viața noastră. Din nefericire, am ajuns în situația în care imaginarul s-a substituit vieții însăși.

Ce perspective se deschid în fața noastră acum când, vrem nu vrem, trebuie să ne integrăm în U.E., nu să fim doar membri ai clubului, acum când globalizarea nu mai este o chestiune de discuție ideologică, ci de supraviețuire, acum când, membri ai NATO fiind, observăm că avem obligații care costă vieți și miliarde? Fără îndoială, perspectivele sunt dependente de toate aceste centre de interes și putere, de aceste fenomene externe. Dependente, dar nu hotărâte. Hotărârea ne aparține. Iar noi nu putem lua nicio hotărâre dacă nu știm care este starea de fapt, dacă nu știm ce vrem și dacă nu luăm decizii corecte pornind de la aceste două premise. Trebuie să ne

lămurim dacă dorim să fim o națiune participantă sau o populație clientelară. Primul pas firesc este acela al evaluării de sine. Din nefericire, s-ar putea să constatăm că multe dintre calitățile sau realitățile pe care credem că le avem să nu ne mai aparțină. În schimb, s-ar putea să ne fi pricopsit cu alte caracteristici și componente. Putem regreta, dar nu ne putem permite să ignorăm. Nu credem că suntem singurii care simt nevoia de o clarificare prin autoevaluare. Deocamdată această voce

este slabă, dar nu timidă. Nădăduim ca viitoarele apariții să ne confirme că nu este prea târziu și că vocea noastră nu s-a pierdut în pustiu. Suntem deschiși dialogului și oricărei intervenții care vine să lumineze realitatea românească. Și mai știm că lumina-rea nu modifică în niciun fel această realitate, ci doar face posibilă îndreptarea ei. Iar dacă nimic nu se va întâmpla în bine, atunci tot vom fi folosit la ceva. Nu vom muri proști, cum spune poporul. E cea mai nobilă formă de împotrivire la păcăleala istoriei.

ROMÂNIA
după
20 de ani (I)

starea de fapt

Criza scrisului istoric sau criza conștiinței publice?

Ioan-Aurel Pop

Într-o societate ca a noastră, aflată la cumpănă de milenii, după mai multe decenii de regim totalitar comunist, conștiința publică operează cu agitate reevaluări și redimensionări. Secolul al XX-lea a zdruncinat credințe și idei considerate aproape imuabile, a distrus idealuri și capodopere și, mai presus de toate, a pus sub semnul întrebării valoarea supremă care este ființa umană. Deși, cel puțin de la Seneca încoace, se afirmă că „omul față de alt om este lucru sfânt”, realitatea a contrazis frecvent această aserțiune. De aceea, multor contemporani societatea omească le apare ca un conglomerat haotic, supus spiritului aleatoriu. Mergând pe această linie de judecată, unii istorici, filosofi, sociologi sau politologi au ajuns din nou la opinia că trecutul nu poate și nu merită

cunoscut așa cum s-a derulat el. Pe de o parte, în lumina acestei logici, omul de azi nu are nevoie de trecut, ci doar de prezent și, eventual, de viitor, iar pe de alta, odată consumate, întâmplările, evenimentele nu mai pot fi cunoscute, reconstituite de urmași așa cum s-au petrecut ele în realitate.

Avem însă, în acest caz particular, referitor la societatea românească, o logică defectuoasă, chiar destructivă pentru societate. Trecutul este o dimensiune umană fundamentală, alături de prezent și viitor. Trecutul este un prezent consumat și un fost viitor. Până la urmă totul se transformă în trecut, iar pentru oamzii de altădată ceea ce noi numim trecut a fost prezent sau viitor. Amintirile unei societăți despre trecut se numesc în mod curent istorie și

aceste amintiri – caracterizate de unii drept *memorie colectivă* – sunt comparabile cu memoria oricărui individ. La om, memoria este o componentă esențială a inteligenței. Fără memorie, omul este invalid psihic și social, se autoelimină din societatea activă. Comunitățile umane care renunță la cunoașterea trecutului riscă izolarea și decadența. Trecutul nu trebuie însă idealizat, considerat „epocă de aur”. Fiind o dimensiune a vieții umane, trecutul este ca viața: normal, sublim, ridicol sau pur și simplu oarecare. Oricum ar fi fost însă, trecutul poate și trebuie să fie cunoscut căci, disprețuindu-l, nu facem decât să desconsiderăm viața, să ne ignorăm pe noi înșine. Istoria – cum zicea Paul Valéry – nu ne permite să prevedem, dar asociată independenței spiritului, ne poate ajuta să vedem mai bine. Ceea ce este esențial și justifică pe deplin efortul de cunoaștere a lumilor de odinioară.

Chestiunea posibilității cunoașterii trecutului este ceva mai complicată. Faptele trecutului nu se pot reproduce în laborator, nu se pot repeta sub ochii noștri ca fenomenele fizice și chimice, de exemplu. Ele nu sunt fapte de repetiție – cum ar spune A.D. Xenopol – ci fapte de succesiune.

Totuși, cu ajutorul specialiștilor, trecutul se poate reconstitui în chip relativ. Nu acela este istoric care știe multe din și despre trecut, ci acela care cercetează, acela care dispune de metodele adecvate pentru reconstituirea trecutului. În această căutare, anchetă, cercetare, investigare, istoricul trebuie să fie călăuzit, pe cât posibil, de ideea reînvierii trecutului așa cum a fost el atunci când era prezent pentru oamenii care l-au trăit. Firește, termenul „reînviere” este aici o metaforă, fiindcă, așa cum spuneam, trecutul se poate reconstitui numai parțial, într-o manieră relativă, aproximativă.

Mulți „istorici” au urmărit în investigațiile lor să povestească trecutul după regulile esteticii, apelând la diverse discipline artistice, cu precădere la literatură, alții au trecut istoria prin prisma teologiei, alții prin grila politicii. Foarte mulți au avut „revelații” despre trecut sau au așezat imaginația lor pe prim plan. În vechime, istoria însemna și investigație (anchetă), dar și discurs, poveste atractivă, poezie, eventual cântată în piețe publice, spre delectarea ascultătorilor. Asemenea demersuri nu fac parte astăzi din istoriografie, decât în măsura în care se constituie parțial în surse unice, pen-

tru epoci foarte îndepărtate. Ele sunt mai mult literatură, artă plastică sau muzicală, teologie, filosofie, eseuri, discursuri politice.

Istoricul contemporan are obligația deontologică să caute adevărul, să redea realitatea trecută după criteriile veridicității. Firește, adevărul absolut nu este apanajul omului, iar istoricul, ca om, nu va ajunge niciodată la acest adevăr. Dar, cu onestitate și metodă, va ajunge la adevăruri relative, parțiale, perfectibile, omenești. Evident, sunt multe impedimente în calea descoperirii faptelor trecutului – lipsa surselor relevante, relațiile contradictorii, subiectivismul izvoarelor, al analiștilor, cronicarilor și istoricilor etc. – dar demersul spre adevăr nu trebuie abandonat. Abandonarea căutării adevărului îl lipsește pe istoric de orice reper orientativ și conduce la disoluția statutului său. Istoricul care reface trecutul după propria imaginație, după regulile frumosului sau ale grotescului, după revelații, credințe sau teorii preconcepute, după exigențe politice etc. încetează de a mai fi istoric. Nepuțința reconstituirii trecutului „așa cum a fost” – cum ar zice Leopold von Ranke – nu trebuie să descurajeze, să ducă la abandonarea încercărilor. Nimeni nu a dat un răspuns

mulțumitor la întrebările fundamentale despre rostul vieții și al omului pe pământ, dar aceasta nu i-a împiedicat pe savanți să cerceteze mereu și să ofere variate și fascinante răspunsuri parțiale.

Niciun istoric nu a dat până acum și nici nu va da o oglindă fidelă și definitivă a trecutului universal sau regional, dar mii de istorici au făurit și vor făuri reflecții parțiale, din unghiuri diferite, fiecare adevărată în felul său.

Cunoașterea trecutului din perspectiva istoricului nu se poate baza pe imaginar, pe revelație, pe intuiție sau pe talent artistic, deoarece trecutul reînviat astfel nu ar avea aproape nimic a face cu realitatea de altădată. În van încearcă unii istorici să echivaleze imaginarul cu realitatea, să elimine adevărul și obiectivitatea dintre scopurile cercetării, fiindcă nu ajung decât la palide reflecții hibride, situate undeva între artă, politică, teologie și știință. Chiar dacă trecutul este complex ca și viața, el nu poate fi cunoscut global și concomitent, în toată amploarea sa extraordinară. Fiecare tip de investigare rămâne cu specificul său. De aceea, dincolo de mode și modele, istoricul, fie că studiază trecutul unei comunități, al unei instituții, al națiunii, fie

al unei provincii, al unei noțiuni, al mentalităților etc., trebuie s-o facă în mod onest, cu cercetarea, pe cât posibil, exhaustivă a surselor și cu dorința de relevare a adevărului. Natural, prozatorul, când scrie un roman istoric de exemplu, face acest lucru utilizându-și imaginația și servindu-se de imagini artistice, cu dorința de a fi original, de a aduce noutăți, de a nu repeta ceea ce au scris alții. Istoricii, la rândul său, își îmbogățesc mereu instrumentarul și metodologia, nu repetă nici el producțiile antecesorilor, dar în limitele unor reguli precise ale disciplinei sale. El nu poate abdica de la esența meseriei și de la specificul cunoașterii istorice. Nu există teme perimate și teme actuale în cercetarea trecutului, ci, eventual, mode, ca peste tot. Istoricii este liber să reabordeze orice subiect, în acord cu propria sensibilitate, cu viziunea sa și a generației sale. Orice istorie se rescrie după un timp, din varii motive: descoperirea de noi izvoare care schimbă imaginea veche, omiterea unor fațete ale temei, soluții greșite oferite de vechii autori, abordarea cu părtinire a unor aspecte etc. Nici un istoric nu are însă dreptul – dacă vrea să fie și să rămână istoric – să readucă în atenție trecutul

pe baza imaginilor artistice, a subiectivismului declarat, a ocolirii intenționate a unor fapte etc.

Mulți au prezis criza istoriografiei, mai ales în secolele al XIX-lea și al XX-lea. Între ei s-au situat acei filosofi și filosofi ai istoriei conștienți la modul acut de diferența dintre istoria ca realitate și istoria ca reconstituire, dintre trecut așa cum a fost el și tabloul făurit de istorici. Problema este falsă, în măsura în care orice formă de cunoaștere, orice știință este o reflectare mai mult sau mai puțin fidelă a unui segment din realitate și niciodată imaginea nu se suprapune perfect originalului. Nici trecutul ca realitate apusă, dar prezentă în noi, nu face excepție de la aceasta. Farmecul științei este tocmai investigarea, cercetarea și orientarea spre adevăr (adevăruri). Prin urmare, în noul mileniu, istoricii au datorii importante față de o societate dornică de cunoașterea trecutului. Ei nu pot reuși ca istorici decât prezentând trecutul cu mijloacele istoricului, cu onestitate, decență, obiectivitate, dar și cu farmec, înțelegere, inteligență, la modul atractiv și interesant. În acest fel, nu se poate anticipa nici o criză de substanță a istoriografiei, căci interesul pentru trecutul societății datează de multe milenii, face parte

din esența umană și nu poate fi abandonat. Pe de altă parte, istoricul trebuie să aibă înțelepciunea de a lăsa „colorarea” trecutului cu imagini artistice sau prezentarea lui prin revelații, intuiții sau talente pe seama altora, dotați pentru aceasta și ajunși mai faimoși decât majoritatea istoricilor.

La noi, în societatea românească, lucrurile sunt ceva mai delicate, din motive locale. Noi trăim de două decenii într-o criză perpetuă și generalizată. De ce nu ar fi și istoriografia în criză? În plus, noi am avut o cale românească de comunism, „aplicat realităților noastre”, cale care a condus și la instrumentalizarea trecutului în forme grobiene: istoria noastră oficială a trebuit să fie, de la o vreme, albă și imaculată, poporul român să fie vechi „de două mii de ani”, voievozii glorioși și viteji, țărani isteți, muncitorii conștiinți, „partidul în toate”, iar „cârmaciul” genial. Toate acestea – exacerbate vreme de vreo 15 ani (circa 1975-1989) – au lăsat urme importante în conștiințe, conducând la un fel de greață generalizată de trecut, de istorie, de patriotism, de țară chiar. Urând comunismul și formele sale de manifestare la noi, unii români au ajuns să urască România însăși sau, dacă nu, măcar

istoria ei. Astfel, noii ideologi de după 1989 au avut un teren pregătit cum nu se putea mai bine, spre a-și plasa viziunea diametral opusă. Poporul aștepta un astfel de gen de negări, de radicalism, spre a-și satisface setea de tardivă răzbunare, de echilibru și chiar de adevăr.

Ne-am așteptat, de aceea, să apară corecturi, puneri la punct, iluminări, negări ale exagerărilor și minciunilor, toate absolut necesare. În locul acestora, au apărut însă, mai des decât credeam, adevărate demolări, eradicări severe, distrugerii complete a aproape tot ceea ce s-a scris despre trecut în timpul comunismului. Era ca un cataclism natural, ca și cum toți cei care trăiseră sub comunism fuseseră ființe primitive, nedemne și murdare, ele fiind bune de spânzurătoare, iar operele lor demne de foc (ca să parafrazăm cuvinte rămase celebre, legate de Petru Maior și de o carte a lui). Acești „toboșari ai vremurilor noi” îi dădeau ca exemplu, de regulă, pe cei mai primitivi și vulgari „istorici” ai partidului comunist și ai lui Ceaușescu, slugi ale regimului și – prin cunoscutul procedeu *pars pro toto* (luarea părții drept întreg) – aruncau apoi blamul asupra întregii istoriografii din cele patru decenii comuniste.

Faptul acesta se mai putea înțelege și chiar justifica: regimul comunist fusese atât de odios și adusesese atâtea suferințe oamenilor încât condamnarea globală a lumii sale venea cumva ca o compensație necesară. Generalizarea era nedreaptă, dar se putea înțelege și justifica, dată fiind vârtoarea argumentării și entuziasmul speranței de mai bine. Critica a mers însă, necruțătoare, mai departe, mult mai departe! Pe măsură ce străinii ne făceau mincinoși și nedemni, pentru cele 60 000 de așa-zise victime ale revoluției din 1989, pentru copiii din orfelinate, pentru cei bolnavi de SIDA, pentru violențele etnice și sociale, pentru mineriade și pentru câte toate, noi – adică anumiți exegeți din mijlocul nostru – ne turnam cenușă în cap mult mai semnificativ, mai grăitor și mai șocant. O latură a acestui proces demolator a privit trecutul românesc în general, nu doar cel comunist. Întreg acest trecut apărea – iar românii luau act stupefiați de aceasta – ca „mitizat”, adică, în accepțiunea dată de autorii pomeniți, falsificat cu bună știință. Era vorba despre întreg scrisul istoric românesc, de la cronicari și Școala Ardeleană până la Nicolae Iorga, Gheorghe Brătianu, P.P. Panaitescu și C.C. Giurescu și, evident, la

„comuniștii” Constantin și Hadrian Daicoviciu, David Prodan sau Andrei Oțetea. Nu se mai făcea nicio distincție între autorii minori, servili, ocazionali, stipendiați, gata să scrie orice – și care au existat în toate epocile și la toate popoarele – și marii specialiști, savanții, numele de referință ale culturii noastre. Toți erau puși în aceeași categorie și sub semnul aceleiași erori fatale, anume naționalismul, preamărirea trecutului național, înfrumusețarea trecutului, glorificarea eroilor, ridicarea în slăvi a națiunii, condamnarea străinilor etc. Scrierile lor erau răstălmăcite, trunchiate, greșit interpretate și puse, mai toate, sub semnul întrebării. Mergând atât de departe, unii dintre acești vizionari și-au dat seama de lipsa lor de credibilitate care trebuia să iasă, în chip inexorabil, la iveală. Și au încercat un paliativ, care a încurcat însă și mai rău lucrurile: au încercat să reînvie ideea imposibilității cunoașterii obiective a trecutului, transpunând vechi teorii – altminteri ispititoare – ale agnosticismului filosofic pe tărâmul istoriei românești. Cu alte cuvinte, istoricul, nefiind capabil să ajungă niciodată la adevăr, nici nu mai are rost să-l caute, el putând fabula liniștit, crea la nesfârșit mituri și prosti auditoriul.

Toate acestea – bune de dezbătut între istorici și filosofi – au creat în publicul larg o atmosferă de neîncredere, de dezamăgire, de dispreț pentru istorici și pentru meseria lor. Se vede că, oricât ar relativiza teoreticienii lucrurile, oamenii de rând au nevoie de adevăr, de căutarea adevărului și vor să citească „istoria adevărată”. Or, „istoria adevărată” – ni se spunea tot mai des – nu mai era deloc de găsit, nici sub comuniști și nici anterior! Asta, firește, în istoria scrisului istoric românesc, fiindcă în alte părți ea exista cu prisosință.

Astfel, românii – pe fondul unui sentiment al vinovăției generale, datorat răbdării liniștite a regimului comunist și a dictaturii lui Ceaușescu – aflau de la acești esești nu numai cât de ticăloși și josnici erau ei, ca popor, dar și cât de plini de nimicnicie fuseseră înaintașii lor. Era clar că o parte a publicului larg – sătul de osanalele ridicate „genialului popor român” sub comunismul ceaușist, de grosolanele falsuri cultivate atunci pe canale oficiale – a receptat cu aviditate criticile excesive aduse românilor în bloc, de la lipsa de demnitate până la mitizarea întregului trecut, de la neseriozitate până la minciună generalizată, de la lene până la lași-

tate. Chiar și exprimate în formă eseistică – sau poate tocmai de aceea! – panseurile care alătură „plaiul mioritic” fecalei, care fac din români „fețe patibulare” sau „o turmă”, care destinează limba română exclusiv înjurăturilor ori care vorbesc la modul serios despre „puturoșenia abisală a stătutului suflet românesc” nu fac decât să intrige, să tulbure, să fascineze, să stârnească satisfacție sau revoltă etc. Pe asta mizează probabil și autorii lor, dornici să epateze și să fie pe gustul unui public îngrețosat de aceeași plăcă. Numai că – așa cum spuneam – istoria nu este literatură și nici imagine recreată a realității, în acord cu fantezia luxuriantă a cuiva. Publicul larg însă receptează infinit mai bine și mai ușor literatura, eseul, reportajul, ceea ce este valabil oriunde. Mai grav este că acest public confundă imaginea artistică cu realitatea (prezentă ori trecută), confundă mesajul istoricului cu acela al artistului și rămâne cu tablouri mentale spectaculare, dar stâlcite, deformatate, false.

Mizând pe principiul „totul sau nimic”, nu ne-am dovedit capabili să îndreptăm un grav dezechilibru prin impunerea echilibrului, ci printr-un alt dezechilibru, la fel de excesiv,

îndreptat în sens opus. Simplificând, prin anii '80 ai secolului trecut trebuia să fim „poporul genial din spațiul carpato-danubiano-pontic”, iar azi trebuie să fim poporul peste care, „toată istoria, mereu, a urinat cine a vrut”. Nu era mai firesc să redevenim repede, în ochii noștri și ai lumii, ceea ce suntem de fapt, adică poporul normal, ca oricare altul, cu bune și cu rele, cu suferințe și coborâșuri, așa cum este și viața?! Ne-am autoflagelat cu înverșunare și asta nu a fost în niciun caz spre binele nostru. În scrisul istoric, această cale a condus la negarea globală a tuturor valorilor create sub comunism, ca și cum Dionisie Pippidi, Maria Holban, Francisc Pall sau David Prodan ar fi scris în Cosmos și în limba extraterestrilor, nu în România și în românește! Ca metodă, suntem învățați să renunțăm la documente, la sursele consacrate (și încă necunoscute și nestudiate), la trecutul factual și politic și să ne ocupăm doar de mentalul colectiv, de imaginar, de marginali, de sensibilități, de antropologie etc. Cu alte cuvinte, ideea este de a căuta să scriem despre un trecut care ar fi putut să fie, dar n-a fost, decât despre acela care a fost efectiv. Îndemnul imperativ s-ar justifica, în parte,

dacă – aidoma francezilor, germanilor, englezilor etc. – ne-am fi epuizat în linii mari publicarea surselor istorice și tratarea marilor teme socotite clasice (și cu metode clasice) și am fi ajuns la un fel de saturație; sau dacă faptele trecutului, așa cum s-au petrecut, ar fi atât de bine cunoscute, scrise și rescrise de varii generații de istorici, încât nouă nu ne-ar mai fi rămas decât trecutul din mințile oamenilor care au trăit în trecut! Dar la noi situația este cu totul alta! De exemplu, numai pentru istoria Transilvaniei, se apreciază de către cunoscători că există între 1,5 și 2 milioane de documente latine (elaborate între secolul al XI-lea și anul 1842, când s-a înlocuit latina, ca limbă oficială, cu maghiara), dintre care sunt cunoscute și publicate sub 10%! Dacă așa stau lucrurile, ne întrebăm ce fel de reconstituire factuală, verosimilă, a trecutului Transilvaniei avem noi, ca să trecem cu toții la analiza a ceea ce a fost în mințile oamenilor! Francezii o fac cu succes și o pot face! Și noi trebuie s-o facem, dar cu mare grijă și, mai ales, în paralel cu cercetarea și publicarea izvoarelor. Altminteri riscăm să studiem și să arătăm publicului nu ceea ce a fost efectiv, ci ceea ce credeau unii oameni de demult că ar

fi putut să fie și, mai ales, ceea ce credem noi, ca istorici, că ar fi fost. Or, procedeul este fals și anistoric! Și așa, ca oameni, suntem mereu subiectivi și alterăm trecutul, dar, dacă ne propunem programatic și conștient aceasta, atunci e mai bine să ne rebotezăm în esești, literați, artiști ori politicieni, deși ne temem că locurile sunt demult ocupate de cei pregătiți în mod special în acest sens.

Firește, nimic nu-i nou sub soare, până la un punct. Mai toți înnoitorii – nu doar cei falși, ci și aceia autentici – au avut impresia că schimbă radical lumea și că tot ceea ce era vechi trebuia blamat și distrus. Din acest punct de vedere, și noile curente istorice românești modernizatoare resping istoriografia numită tradițională, văd viitorul în negru, evidențiază

apăsătoarea moștenire a ideologiei comuniste și vorbesc despre criza istoriografiei românești. Soluția este, credem, undeva la mijloc, adică în cultivarea și evidențierea echilibrului și a spiritului de echilibru. Ceea ce este însă foarte greu, dacă nu – la nivelul unei exigențe foarte înalte – aproape imposibil. Nu degeaba, romanii numeau calea de mijloc de aur (*aurea mediocritas*), dar își îndemneau contemporanii să aspire spre ea și tot nu degeaba, mulți dintre noi, în micimea noastră epigonică și în ignorarea senină a limbii latine, credem că acea „cale de aur” se referă la mediocritate. Pe aceasta o cutivăm astăzi, din păcate, cu o înverșunare demnă de o cauză mai bună, iar roadele acestui elogiu adus mediocrității se văd cu prisosință...

Starea sănătății poporului român: consecințele dezastruoase ale unei politici iresponsabile

Conf. dr. Corneliu Zeana

Prezentul material constituie o radiografie a stării sănătății populației României, cu tendințele sale evolutive, la care se adaugă schița măsurilor ce s-ar impune pentru redresare. Ne bazăm pe cele mai pertinente date statistice și de analiză provenind de la Centrul național informațional în domeniul sănătății precum și de la structuri internaționale care evaluează în mod comparativ parametrii sănătății populației.

Human Development Report 2009, publicat recent în cadrul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, cuprinde o analiză deosebit de pertinentă a 182 de țări membre ONU. La capitolul SĂNĂTATE România ocupă cea mai slabă poziție din Europa, după Bulgaria, cu o speranță de viață de 72,5 ani. Dacă ne deplasăm atenția către Human

Development Index, un indicator mai complex, bazat pe sănătate plus bunăstare plus educație, vedem că primele locuri sunt deținute de Norvegia, Irlanda și Australia (în continuare vom restrânge referințele la spațiul european), Polonia ocupă locul 41, Ungaria locul 43, Bulgaria 61, iar țara noastră 63, adică cea mai joasă poziție din Uniunea Europeană. Pe locul 64, ca amănunt, se află Trinidad Tobago. România se plasează în coada clasamentului european cu toate că noi (mai puțin și alții) supraevaluăm sistemul nostru educațional, de altfel în perpetuă deteriorare potrivit estimărilor forurilor internaționale. Nici educația și nici bunăstarea nu ne-au ajutat să acoperim deficitul de puncte de la sănătate. Bunăstarea românilor (în cazul cetățenilor Republicii Moldova chiar și mai mult) este

menținută și de faptul că nivelul re-mițențelor (bani aduși în țară de românii din străinătate) ne plasează pe locul doi din 69 de țări cu peste 10 milioane de locuitori. Ca amănunt statistic, procentul celor care nu se alimentează cu apă de la o sursă „de încredere” este de 12 pentru România, 10 pentru Moldova și 1 pentru Bulgaria. Părăsim acum terenul evaluărilor internaționale publicate anul acesta și prezentăm aspecte generale și date statistice din surse interne autorizate.

În luna martie 2009, în Amfiteatrul Academiei Române, a avut loc Simpozionul „Șansa României – oamenii”, prezidat de președintele Academiei, Ionel Haiduc, și organizat de Institutul de Proiecte pentru Inovație și Dezvoltare (IPID) al cărui director executiv este Călin Georgescu, prezentatorul și semnatarul primei intervenții, intitulată semnificativ „Reclădirea capitalului uman”. În ciuda unor expuneri și luări de cuvânt de excepție prin consistență și implicații, mass-media s-a arătat puțin interesată. Capitalul uman, cea mai mare valoare, desigur și, la prima vedere, singurul sector ceva mai puțin atins de tăvălugul degradării și înstrăinării. (Nu credem că partea a doua a acestei afirmații poate avea o susținere bine

argumentată, dar nu vrem să contrazicem ansamblul concluziilor).

Discuția a fost reluată, de această dată în mod exclusiv pe tema sănătății, în cadrul Universității Populare București, unde a fost organizată, în ziua de 21 mai 2009, o dezbatere la care au fost invitați reprezentanții Ministerului Sănătății și cei ai partidelor politice.

Tema dezbaterii din sala Dalles a fost „Sănătatea populației României – Necesitatea unei reforme radicale în sistemul de sănătate”.

Necesitatea dezbaterii acestei teme are la bază, pe de o parte, degradarea într-un ritm nemaiîntâlnit a stării de sănătate a acestui popor și, pe de alta, atenționările care ne vin, pe un ton din ce în ce mai apăsător, îndeosebi din spațiul UE, dar nu numai. Madeleine Albright, de pildă, a afirmat recent că „starea de sănătate a românilor este rea”. Încă și mai recent, Banca Mondială a condiționat împrumutul consistent pe care l-a cerut România, de „măsuri concrete anticorupție”, inclusiv în domeniul sănătății, unde se manifestă și conflicte de interese etc. Expertii Comisiei Europene cer Ministerului Sănătății „măsuri anticorupție pentru sistemul sanitar”, considerând că „sistemul sanitar este unul din cele mai puțin reformate”.

În Republica Moldova, lăsând la o parte restul aspectelor politice duplicitare, în domeniul sănătății a fost adoptat un program de măsuri radicale, pornind de la modele europene (ceea ce guvernele României au refuzat cu obstinație), iar aceasta a dus la rezultate vizibile: durata medie de viață a crescut într-un ritm absolut remarcabil în ultimii trei ani ș.a., de când s-a procedat la „reorientarea asistenței medicale de la politica de tratament spre politica de promovare a sănătății și de prevenire a maladiilor”, acesta fiind primul punct din programul de sănătate al Moldovei. Departe de a fi o vorbă goală (ca la noi), această orientare se reflectă în bugetul de sănătate, banii fiind alocați în părți egale practică pentru medicina curativă și pentru cea preventivă și rețeaua primară. Acest aspect este cu adevărat remarcabil. Alte priorități în programul de sănătate al Moldovei de peste Prut sunt „Asigurarea drepturilor cetățenilor la servicii medicale de calitate și la medicamente accesibile și inofensive”, stimulând producția internă de medicamente, „Formarea și instruirea cadrelor”, „Eficientizarea gestionării sistemului de sănătate, combaterea corupției” etc. Ne-a surprins faptul că se insistă asupra

combaterii corupției deși în Republica Moldova nu există, ca la noi, medici care lucrând exclusiv în sectorul de stat să devină în scurtă vreme multi-milionari în euro. În contrast, marea majoritate a medicilor din România, îndeosebi cei din rețeaua ambulatorie (de bază), au venituri deranjant de reduse.

În Republica Moldova a fost aprobată și „Conceptia de dezvoltare a serviciilor de îngrijiri paliative”, un deziderat european care la noi, cum spune dr. Pavel Chirilă, un luptător încă nedescurajat pe această linie, lipsește cu desăvârșire. Mai amintim un singur punct din program, remarcabil de progresist și în consonanță cu conceptul modern de reconsiderare a capacității de muncă la o anumită vârstă care, astăzi, nu mai este privită ca înaintată, anume: „Încadrarea în muncă a persoanelor vârstnice după pensionare”, cu referire expresă la medici. România, care înregistrează un evident deficit de medici, în loc să mențină în activitate medicii de valoare și cu experiență, îi pensionează în plină perioadă activă și creatoare.

Înșuși președintele Republicii Moldova a semnat un alt material, intitulat „Politica Națională de Sănătate”, din care merită reproduș paragraful

esențial: „Eforturile pentru menținerea sănătății omului nu sunt considerate de noi drept cheltuieli, ci o investiție sigură”. Iar Moldova investește mult în acest sector, primește un sprijin consistent de la Banca Mondială și de la Uniunea Europeană, are o înaltă rată de absorbție a fondurilor europene, folosește banii rațional și în conformitate cu recomandările europene. În toate materialele se insistă asupra „ajustării cadrului legal la rigorile și standardele Uniunii Europene”, Acquis-ul comunitar este un fel de leit motiv. Ministerul Sănătății colaborează strâns cu alte ministere. A promovat, în învățământul secundar, un „ciclu special de pregătire pentru viața de familie”, se insistă asupra educației fizice în școli etc.

În materialele pe linie de sănătate ale guvernului Moldovei se insistă asupra necesității extinderii spațiilor verzi din Chișinău și alte orașe. Din Chișinău, ați citit bine, oraș care are de peste zece ori mai mult spațiu verde decât Bucureștiul, unde continuă politica dementă a distrugerilor acestor spații spre a face loc unor construcții aberante, inclusiv în cea mai recentă perioadă în care avem un nou primar general. După recențele alegeri anticipate, Moldova are o altă conducere, un alt guvern și alt

parlament. Linia politică în materie de sănătate nu s-a schimbat, există o remarcabilă continuitate.

Iată acum câteva dintre cifrele ilustrative pentru starea de sănătate a populației României, a celor din lăuntru acestei țări, date oficiale, gestionate cu remarcabilă acuratețe de Centrul Național pentru Organizarea și Asigurarea Sistemului Informațional și Informatic în domeniul Sănătății.

Este cunoscut de toată lumea faptul că populația României s-a redus de la 23 de milioane la 21 de milioane, dar neliniștitor este faptul că numărul de morți anual este tot mai mare, deși populația s-a redus numeric. Durata de viață a românilor a ajuns printre cele mai scăzute. Dacă luăm bărbații, (despre care o serie de oameni de știință afirmă că într-o perspectivă îndepărtată vor evolua spre diminuare drastică prin eliminarea cromozomului Y, cel care imprimă caracterul acestui sex), în anul 2006, data ultimei estimări, durata medie a vieții era de 69,24 de ani, față de 77,44 în Anglia, 74,5 în Slovenia, 76,81 în Austria, 79,55 în Islanda, 77,83 în Olanda, 78,86 în Elveția, 76,02 în Franța ș.a.m.d. După cum se poate vedea, plutonul țărilor vest-europene se manifestă

destul de compact. De altfel și durata de viață a populației în general sau a femeilor evoluează la valori paralele cu cea a bărbaților. Suntem pe primul loc, detașat, la mortalitate prin cancer de col uterin și de sân, cele mai frecvente cancere la femei. Mai mult de jumătate din copiii bolnavi de SIDA se aflau în România, ori, la aceste vârste joase, bieții copii nu pot fi invinuiți de consum de droguri injectabile sau de contaminare sexuală homo sau hetero. În materie de sifilis, România are o incidență la %000 locuitori de 26,21 (în anul 2006) față de 1,36 în Italia (care afirmă că multe cazuri sunt de import, fără să spună precis de unde), 0,06 în Franța, 1,34 în Portugalia, 1,44 Slovenia, 0,72 în Bosnia-Herțegovina, 2,76 în Belgia, 2,45 în Polonia, 5,57 în Ungaria, 1,9 în Suedia, 2,33 în Luxemburg etc. Cum se poate vedea, ne detașăm net față de oricare altă țară europeană (cu excepția Rusiei, care pare chiar mai sifilizată decât noi). Cheltuim mulți bani pentru tratamente în cazul unei boli perfect preventibile. Numai din economiile realizate prin prevenția parțială a sifilisului s-ar putea dubla sau tripla salariile și pensiile parlamentarilor noștri, aceasta doar pentru a oferi un cadru de estimare și nu spre a le da o idee în plus.

Bolile cardiovasculare reprezintă la noi 61% din cauzele de deces, în timp ce în Europa au scăzut la circa 31%. În România, numărul infarctelor miocardice continuă să crească, dar în UE, SUA, Canada ș.a., grație unei politici preventive consistente, infarctele au fost reduse la mai puțin de jumătate. Salvarea unui atât de mare număr de oameni, alături de restituirea acestora către o viață productivă, a rezultat în economii uriașe. România nu face decât extrem de puțin pe linia prevenirii în acest domeniu, iar rezultatele se văd. Ar fi nevoie de înființarea a cel puțin un centru foarte mare de cardiologie preventivă și recuperatorie în București.

Să trecem la tuberculoză, o boală care a devenit foarte rară în țările vest-europene, unde medicii nu se gândesc la ea, în ecuația diagnostică, decât „dacă se află în fața unui resortisant din România”. Să ne comparăm cu noi înșine. Impresionează mai ales situația copiilor cu TBC: în anul 1989, când românii s-au revoltat împotriva unui sistem care nu mai putea fi tolerat, la %000 de copii aveam o incidență de 9,3 pentru ca acum să ajungem la 31,6. Extrapolăți la populația infantilă totală a țării!

Câteva țări pot servi drept comparație pentru incidența tuberculozei

la nivelul anului 2006. România 112,56, Olanda 6,13, Cehia 9,31, Danemarca 6,26, Finlanda 5,32, Franța 7,93, Germania 6,09, Grecia 5,2, Ungaria 16,75, Italia 7,03, Suedia 5,39 ș.a.m.d., de foarte departe nu ne aflăm rival în Europa, cu excepția fraților noștri de peste Prut, care evoluează destul de aproape de cifrele noastre. Față de situația de dinainte de 1989, explozia tuberculozei în România poate fi în parte explicată de următoarele date privind instituțiile devotate (specializate) combaterii tuberculozei. Existau 42 de sanatorii TBC și 38 de preventorii pe vremea comunismului. În 2006, mai aveam 7 sanatorii și 5 preventorii! Clădirile au fost vândute la preț de nimic, și-au schimbat destinația (s-au transformat în cazinouri de pildă, nicio țară nu are atâtea tri-pouri ca România postrevoluționară), paturile și aparatul au luat calea fierului vechi, iar noi ne mai și mirăm că tuberculoza a ajuns să facă ravagii.

Iată cum stăm la mortalitate maternă (în condițiile reducerii drastice a numărului de nașteri concomitent cu creșterea avorturilor): România are, la%000 de nașteri, 15,49 decese, Macedonia 4,43, Austria 2,57, Germania 6,09, Grecia 2,68, Islanda

și Irlanda sub 1, Polonia 2,94, Anglia 6,6, Franța 5,2, Ungaria 8,01 (de la peste 20 în anii 1980-89). Atragem atenția că, anul acesta, Organizația Mondială a Sănătății se concentrează asupra reducerii drastice a mortalității materne, cu un program de durată extrem de ambițios. În materie de boli de nutriție și metabolism (în principal, diabet zaharat), în 1989, s-au înregistrat 111.013 cazuri noi pentru ca în 2007 să se ajungă la 491.201, o adevărată explozie a unei boli de asemeni prevenibile, dar nu ușor de tratat odată ce s-a declanșat. O creștere îngrijorătoare s-a înregistrat și în cazul tulburărilor mentale, îndeosebi a depresiilor. Nu dorim însă să facem o prezentare exhaustivă a statisticilor medicale. Datele prezentate mai sus reflectă o realitate care este consecința directă a unei politici inadecvate (eufemism evident). Nu lipsa banilor a fost principala cauză, ci faptul că sistemul de sănătate este cel mai puțin reformat, că foarte mulți bani s-au scurs pe canalele oculte ale corupției, că în loc să se înceapă cu privatizarea marilor clinici, în consonanță cu ce se petrece în general în economie, s-a procedat la trecerea în sistem privat a medicilor rețelei din teritoriu, cei care făceau profilaxie,

că pe linie preventivă cercetarea este ca și inexistentă, în timp ce un irațional de mare număr de cercetători lucrează în spitale ca medici obișnuți, îngrijind bolnavi etc.

În special, în ultimul deceniu, au fost închise o serie întreagă de spitale tocmai în localitățile mici și mijlocii, adică în acea zonă a „României profunde”. Policlinicile, aceste puternice unități reprezentative pentru medicina ambulatorie (extraspitalicească) au cunoscut o reducere dramatică: 541 de policlinici în 1989, 478 în 1998, doar 28 în 2006. Numeroase județe ca Vaslui, Vrancea, Maramureș, Suceava, Tulcea, nu mai au nicio policlinică! Evident, aceasta duce la supraaglomerarea spitalelor cu bolnavi care ar putea fi tratați cu ușurință ambulator.

Se pare că românii ajung tot mai rar la doctor. De ce? Pentru că nu au bani, deși sistemul de sănătate este, în teorie, gratuit. Desigur și pentru că nu au medici în zonă, peste 25% din medici fiind aglomerați în București. Numărul de tratamente pentru un locuitor pe an era de 4,2 în anul de grație 1989. În 2006, a ajuns la 1,1 (!). În condițiile crizei financiare actuale este de așteptat o simțitoare înrăutățire a situației celor cu venituri reduse și medii care, deși sunt

asigurați, se văd obligați de sistemul corupt să scoată bani din buzunar pentru orice. Este jenant să vedem în ziare sau la televiziune că se fac colecte pentru tratarea cutărui sau cutărui caz într-un spital de-al nostru în care, teoretic, totul este gratuit.

Mulți aruncă vina pe „trista moștenire a sistemului comunist care timp de jumătate de secol... etc. etc.”. Cum însă toate celelalte țări foste comuniste au evoluat deosebit de favorabil, iar România involuează? Singura explicație este incompetența guvernanților, lipsa de voință politică pentru o reformă radicală, dar și de dragoste pentru soarta acestui popor.

Se mai invocă subfinanțarea sistemului de sănătate, dar nici aceasta nu poate constitui o explicație plauzibilă. Desigur, niciun sistem de sănătate din lume nu consideră că a primit bani îndeajuns pentru a atinge un grad de saturație. După 1989, au fost alocate sănătății sume tot mai consistente, atingând 1,5 miliarde de euro în 2000 pentru ca, în 2008, să se dea sănătății, de la buget, 5,7 miliarde de euro. Rezultatele sunt în flagrantă discordanță cu sumele alocate din banii publici, ceea ce înseamnă că fondurile au fost cheltuite necorespunzător, că s-a furat foarte mult, corupția din sănătate fiind mai manifestă decât în

alte sectoare, că nu s-a acordat atenție prevenției și că sistemul medicosanitar nu s-a reformat spre a ține pasul cu transformările generale dintr-o economie care evoluează pe linie capitalistă. Între imensa rețea a spitalelor de stat și masa medicilor din teren, căroro bugetul de stat nu le mai asigură nimic, s-a creat o falie de incompatibilitate, lărgită și de cvasidispariția rețelei policlinicilor de specialitate. Rețeaua de medicină

școlară a fost practic desființată. Părinții cu venituri modeste nu-și pot permite cheltuielile necesare unor tratamente stomatologice, a costurilor ochelarilor pentru copiii cu deficiențe și chiar a medicamentelor, în cadrul unui sistem de rețete compensate atât de greoi încât mulți renunță la beneficiile sale deoarece, până la obținerea medicamentelor pe această cale, boala avansează primejdios.

Presă – traectoria bumerangului

Dr. Ion Marin

Motto:

„Mass-media nu trebuie să amplifice răul”!

Papa Benedict al XVI-lea

Dacă imediat după ridicarea elicopterului de pe clădirea „Cece”-ului am început să ne întrebăm, până-n ziua de azi, dacă a fost lovitură de stat sau revoluție, dacă economia a intrat într-o zonă fastă sau dimpotrivă, dacă societatea a evoluat sau a involuat, dacă România progresa sau regresează pe zi ce trece, ei bine, mass-media, acel unic program de televiziune, ziarele centrale și pe urma lor, cele locale, au marcat un evident și necontestat moment revoluționar. Dintr-o dată, ziarele cenușii și obediente, care nu găzduiau niciun articol dacă nu conținea „talmudicul” citat din „tovarășul” și tot

mai frecvent din „tovarășă”, au devenit imaginea revoltei sângeroase pe care mai tot românul obidit și umilit, decenii de-a rândul, și-o dorea. Dovada: explozia tirajelor și apoi a noilor titluri, cozile imense de la chioșcuri cum până atunci numai la alimentara pentru vestitele tacâmuri mai puteau fi întâlnite. Revoluția nu o fi existat în România – deși nu putem întina astfel sacrificiul celor peste o mie de martiri, majoritatea tineri –, dar mass-media cu siguranță că a cunoscut o schimbare fundamentală, diametrală și, pentru câțiva ani, benefică. Atât pentru ea, cât și pentru societate, pentru democrație, pentru libertatea de expresie și de conștiință, pentru crearea statului de drept și economiei libere, etapă prea scurtă, din păcate, datorată aceluiași ziaristi, foști „comuniști”,

până atunci constrânși să mintă și să se sufoce în propria falsitate și în colivia cenzurii, ce descopereau acum dreptul nevisat de a spune adevărul.

Ziarul „Adevărul” în boardul căruia am lucrat șapte ani, tocmai dintr-o asemenea constatare, a refuzului minciunii pe care o cultiva predecesoarea „Scânteia”, și-a luat numele. Nu e locul să dezvolt aici întâmplări din acea redacție sau din altele ce trăiau experiențe similare, cert este că dreptul de a spune adevărul și libertatea au devenit idealurile foștilor lucrători cu munca politică și cuvântul partidului. De-a valma, la începuturi, până când au început să se impună noii șefi, deveniți mai întâi lideri de opinie, apoi directori de gazete și, în cele din urmă, oameni de afaceri. Din acel moment, vremea jurnalismului liber, justițiar, formator de conștiințe și apărător de idealuri a apus, fiind înlocuită mai întâi de valul ziarelor aservite în mod ocult, de șantaj și de scandal, ca să bălțească apoi în presa tabloidă. Asta, imediat după ce „bonzii”, directori de opinie și de gazete au predat acționariatul pe bani grei – devenind multimilionari – celor care până atunci ocupau pagina întâi sub mari titluri, ce incriminau

afacerile lor veroase prin care au devalizat țara. Celor pe care un lider politic cu darul etichetării i-a numit moguli, în vreme ce foștii „proprietari, producători și beneficiari” au ajuns unii arendași, dar cei mai mulți iobagi, căpătându-și îndreptățitul titlu de „tonomate”.

Și astfel de la demnitate la complicitate... înapoi la obediență, ca o traiectorie a bumerangului, s-a scris istoria creșterii și descreșterii presei revoluționare românești, cu o consecință și mai nefastă: compromiterea democrației, dreptății și adevărului statului de drept, revoluției, într-adevăr, și României, cu prisosință.

Cam aceasta ar fi, spusă dintr-o răsufare, istoria presei post-decembriste. Ca unul care, pe lângă implicarea directă în hățișul unei redacții, ce și-a schimbat blana pe 22 decembrie, construind singur, apoi, un alt ziar de la zero, dar care a și trebuit să expună pentru studenții de la o facultate de jurnalism cele petrecute, pot prezenta și într-un mod mai așezat, mai sistematic cele întâmplate.

Aș merge până la a structura această evoluție a presei românești post-decembriste în trei etape, suficient de relevante, în opinia mea.

Prima perioadă, pe care o consider și cea mai fertilă, cea mai dedicată idealurilor democrației și adevărului pătimas, a fost cea care a început pe 22 decembrie, într-un egalitarism falansterian. A fost vremea dezvăluirilor tardive și eroismului post-revoluționar, anunțării operelor de sertar, nicicând apărute, și răzburărilor prostești față de cei ce deținuseră puterea. A fost vremea năpârlirilor și abjurărilor. Totuși, tot atunci, s-a putut scrie, practic, fără nicio cenzură. A fost vremea marilor anchete de presă ce au dus la demisia miniștrilor și arestării în lanț a directorilor corupți, presa fiind socotită, pe bună dreptate, o instanță, câinele de pază al democrației și „a patra putere”, nu doar în sens metaforic.

Partidul Comunist și tartorul său dispăruseră, noua cenzură politică încă nu se născuse, cea economică avea să-și arate colții ceva mai târziu, odată cu criza generală a anilor '90-'91, provocată de apetitul insațabil al guvernului distructiv al lui Petre Roman.

În general, era vorba de vechile publicații cu nume înnoit („Scânteia” – devenită „Adevărul” după ce trei zile se numise „Scânteia Poporului”; „Informația Bucureștiului” – rebotezată „Libertatea”; „Munca” – devenită

„Realitatea”) sau doar „liberalizat” după modelul televiziunii: „Tineretul Liber”, „Cuvântul Libertății” (Craiova) etc., „România Liberă” având avantajul moștenirii cuvântului „magic”. Curând au apărut și publicații complet noi, ca de pildă, „Baricada” sau „Expres”, concepute însă tot de jurnaliști din vechea gardă. Cu mijloace extrem de modeste și cu tiparul pe datorie, după cum povestesc Ion Cristoiu și Cornel Nistorescu într-o carte apărută la Editura „Fundatia România 2000”, intitulată „Începuturile presei post-decembriste românești: „Adevărul” și „Expres”. Tirajele imense erau principala caracteristică a presei din acele zile post-decembriste, datorate prea puțin calității jurnalistice. Ziarele aveau aceeași grafică rudimentară și același limbaj „de lemn”, rostit însă pe dos. Înfierea ar fi putut foarte bine să fi fost folosite de gurul acelei epoci, Silviu Brucan, și pentru vremea când alături de soția sa, procurorul Republicii, Alexandra Sidorovici, distrugea „dușmanii poporului”, anti-sovietici, trimitându-i la moarte sau la Canal. Cu astfel de corifei, renăscuți din cenușa iadului roșu, putem înțelege mai ușor confuzia de valori specifică tranziției antinaționale.

Tot atunci apar și primele mari disensiuni în redacții, conturarea găștilor ce vor pune mâna pe aceste surse de bani și putere, acționate de păpușari politici.

„România Liberă” este împărțită în șase micro-întreprinderi spre a fi privatizată prin Decretul 54/1990. Până la urmă, în câțiva ani, tovarășii de drum ai lui Petre Mihai Băcanu, Anton Uncu, Mihai Creangă și Tia Șerbănescu, sunt înlăturați spre a se concentra capitalul într-o singură mână, ghidonată de interesele lui Söros și altor forțe de peste Ocean. La „Adevărul”, o tentativă de preluare a ziarului de către Darie Novăceanu se soldează cu înlăturarea lui și intrarea pupilului pe care-l adusese în ziar (și care l-a trădat în acel moment) într-o ascensiune fulminantă.

În multe alte redacții au loc asemenea revoluții și „lovituri de palat”, unele soldate cu dispariția unor publicații („Tineretul Liber”) sau cu apariția altora noi: „Evenimentul zilei”, „Ziua”, „Ultimul cuvânt”, „Ultima oră” etc.

De acum, intrăm într-o altă etapă, cea în care foștii redactori șefi, deveniți directori și președinți de CA, s-au transformat în acționari majoritari și proprietari cu banii altora, cărora le-au devenit obedienți. În

mod secret, desigur. Presa capătă accente mafiote și se soldează nu doar cu rupturi și scandaluri monstru, ci și cu genul de întâmplare, similară mai curând unui asasinat la comandă, decât unui accident. Dar este epoca îmbogățirii nemăsurate a celor ce se vor numi *bonzi* sau *guru* de presă, începută odată cu prima mare campanie electorală din noiembrie 1996.

Pentru ei, după cum o declară chiar cel ajuns în fruntea breslei (președinte al CRP) „presa este afacere”. A repetat-o din nou și foarte recent, deși între timp, bonzii și-au vândut acțiunile, dobândite prin fraudarea foștilor colegi, către cei numiți o vreme „cârnățari”, iar mai nou „moguli”.

Cu o astfel de filosofie („presa este afacere”), precum și cu refuzul de a-și asuma orientarea politică ocultă, presa românească a mers din rău în mai rău, ajungând în prezent să fie identificată cu un instrument de propagandă și șantaj, iar jurnaliștii, denumiți tonomate, păsărici și găozari, să fie, în absența unei legi a presei care să le apere statutul, la discreția patronilor, a politicienilor corupți și a gustului pervertit al publicului, care, chipurile, nu acceptă decât presa tabloidă.

Insist în a susține că actuala situație dezastruoasă a presei, când tarabele se îndoie sub teancurile de ziare și de cărți oferite la preț de solduri, dar nevândute, chiar și așa, se datorează lăcomiei bonzilor de presă, care și-au vândut conștiințele și apoi și „afacerea”, fără să fie vreodată curioși să afle ce spune un raport UNESCO (din 1978) despre funcțiile presei: de informare, de susținere și interpretare, de educație și de socializare și abia la urmă de loisir și divertisment, fără ca să apară în acest îndrumar rolul și funcția de afacere. Sigur, există și latura economică, de publicitate, dar în Vest, de multă vreme, se delimitează în mod clar cele două fațete ale presei, pe care marii noștri analiști și formatori de opinie le-au amestecat în folosul propriu, tot ei fiind și marii negociatori de publicitate.

Rivalitatea pe acest teren mănos, ca și pe frontul ascuns ideologic, i-a făcut să se demaște reciproc nu o dată. Astfel, Centrul Român pentru Jurnalism de Investigație Publică (finanțat de un ONG din Danemarca) publică un amplu documentar în septembrie 2008 intitulat „Dinozaurii media” în care ajung la următoarea concluzie: „Scandalurile care au zguduit presa scrisă centrală au fost

interpretate în fel și chip. Puțini știu și admit că „România Liberă”, „Evenimentul Zilei” și „Adevărul” (apoi și „Ziua” și „Atac”) au fost tot atâtea episoade de puternice ciocniri de interese, cu importante mize financiare. Foștii patroni (gazetari, lideri de opinie, n.a) obișnuiți în practică să exercite o dublă funcție, de manager economic și editorial, au simțit că sunt pe cale să-și piardă puterea și au reacționat violent”. După ce sunt trecute în revistă aceste scandaluri și este făcută publică suma reprezentând celebrele contracte de publicitate cu statul (circa 65 milioane euro în 4 ani) sunt prezentați cei „12 dinozauri media” între care Ion Cristoiu, Petre Mihai Băcanu, Cornel Nistorescu, Sorin Roșca Stănescu, Horia Alexandrescu, Dumitru Tinu, Mihai Tatulici, C.T. Popescu, acesta din urmă citat cu marota lui binecunoscută: „Presa nu înseamnă nici analele Academiei, nici reviste de cultură. Este o afacere. Presa este un business”.

În schimb, Corneliu Vadim Tudor este de cu totul altă părere: „Presa nu este o afacere. Alții au făcut avere. Dar ei nu sunt de meserie numai jurnaliști. Presa este o afacere murdară. Spre exemplu, Tinu avea 8 milioane de dolari din presă”.

Este motivul care explică faptul că prea puțini scriitori au publicat sistematic în presă, întrerupând tradiția românească de până la cel de-al Doilea Război Mondial. Pe de o parte, scriitorii n-au dorit să se bage în cloaca ce aducea bani, pe de alta, „bonzii” sau „dinozaurii”, cu o excepție, două, n-au avut talent și forță spre a se afirma ca veritabili scriitori. Totuși, o seamă de scriitori remarcabili au și o operă de publiciști, între care Dinu Săraru, Eugen Uricaru, Mircea Cărtărescu, Fănuș Neagu, Horia Roman Patapievici, Nicolae Manolescu (cronici sportive).

Dincolo de opțiunile politice, abia în ultima vreme asumate de câteva ziare, precum „Cotidianul” și „Ziua” – ceea ce explică și faptul că ziarele de partid nu au rezistat –, în publicistica românească post-decembristă s-au perpetuat cele două direcții tradiționale „roșii” și „albii”, aceștia din urmă beneficiind, pe lângă edituri și aseturi luate cu anasâna (fosta Editură Politică, este doar un exemplu) și de finanțări oculte, pe care, în iunie 2006, ziarul „Ziua” le sintetiza în „Lista lui Soros”. În care se regăseau, pe lângă organizațiile cele mai vocale, editoare ale unor publicații influente (cu revista „22” în *pole position*) nume, precum Alina Mungiu-Pippidi

(fostă directoare a TVR), Cristian Pârvulescu, Mircea Toma, Gabriela Adameșteanu și încă alții. Investițiile lui Soros în „rețeaua” din România au evoluat de la 1,5 milioane dolari în 1990 la 4,3 milioane în 1992 și la 11,3 milioane în 1996, pentru a ajunge în 1999 la suma record de 15,8 milioane de dolari!

Pe lângă aceste imixtiuni externe, pe lângă interesele „dinozaurilor” cu dublu statut, și mediul de corupție galopantă ce a caracterizat România post-decembristă, alte două fenomene, de data asta sincrone cu cele mondiale, au afectat presa românească, aducând-o în actuala situație de colaps: tabloidizarea (cu accente românești devastatoare) și internetul.

Tabloidizarea este efectul globalizării, fiind importată mai întâi prin televiziune și abia apoi prin copierea rețetelor consacrate: „Libertatea” a copiat „Bild”-ul la milimetru (grafică, stil etc.), urmată la câțiva ani de alte producții similare, precum „Click” și „Cancan”.

Internetul este, de asemenea, copilul mondializării și are datorită gratuității efectul înmormântării concurenței printate, ce implică mari costuri de editare, tipărire și mai ales difuzare. Unul dintre șefii unei asociații gazetărești (tot mai puține și tot

mai agonice) susținea, pe baza studiilor avizate din SUA, că presa scrisă mai are de trăit un deceniu și jumătate, maximum două.

Încercările unor oligarhi ce au investit în presa scrisă de a-și susține ziarele „quality” cu adjuvante (cărți, CD-uri) vândute în pierdere sau cu ziare gratuite sunt și ele sortite eșecului. În România post-revoluționară nu s-a format încă – și nu se va mai forma nicicând pentru că timpul lui a trecut, nu numai în România – cititorul de cotidian de calitate și de săptămânal, credincios unui titlu, ca în vestul Europei.

Românii citesc mai mult la serviciu și asta se întâmplă și cu internetul, numai așa explicându-se că sâmbăta și duminica accesările scad până la o zecime față de zilele de lucru. Din același motiv, nicio tentativă de a publica un săptămânal, care, de regulă, în Vest, se citește la sfârșitul săptămânii, nu s-a bucurat de succes.

La toate acestea se adaugă fenomenul de „demasificare” a mass-media, observat de Alvin Töfler încă din 1981 în celebra lui lucrare „Al treilea val”, în care arăta: „Este rezultatul diversificării exponențiale a mijloacelor de informare. Este ca într-un mall unde poți alege între

zeci de săli mici, spre deosebire de vremea în care toți puteau vedea același film într-o sală imensă”. Este evident că nu mai pot fi visate tiraje de două milioane de exemplare cât avea „Adevărul” în 1990, chiar și tabloidele împărțindu-și o piață de câteva sute de mii de exemplare. De fapt, în România, presa cotidiană scrisă, atât cea centrală cât și cea locală, nu ajunge la 1 milion de exemplare, ceea ce face ca România să aibă mai puțin de 50 de ziare la 1.000 de locuitori, cam de cinci, șase ori mai puțin ca în țările din vestul Europei. În schimb, „demasificarea” a funcționat implacabil, conform unui studiu al Clubului Român de Presă, în România fiind editate (2004) 152 cotidiane și 119 periodice, ceea ce este remarcabil, având în vedere că în SUA sunt 530 cotidiane (cu o rată de falimentare de 5-10% anual).

„Presa scrisă nu se simte bine nici la case mai mari, dar în România, ca în orice domeniu, simptomele sunt agravate de tarele noastre tradiționale: corupția, non-profesionalismul, opoziția față de reglementările legale, ușurătatea (à la légère) cu care privim toate cele și, prin definiție, presa.

Iar gazetarul român a fost descris cel mai bine nu de cel ce l-a definit „tonomat”, ci de Caragiale, într-o povestioară genială, ca tot ce a ieșit de sub condeiul său vitriolant. Boierii noștri, spunea nenea Iancu, nu-și mai iau un măscărici ca să-și împoaște rivalul, ci își angajează un gazetar. Pe care îl asmute: măscărește-l, mă, arde-l, mă, înjură-l, mă!

Mogulul veros procedează la fel cu măscăriciul său. Și asta după ce

același măscărici abia de se dezvățase de automatismele pe care i le inoculase dictatorul odios. Desigur, ar fi fost mai bine să închei în ton academic, întrezărând niscai speranțe. Poate cu prilejul altei zguduiri în genul celei ce a declanșat perioada asupra căreia se oprește textul de față.

Până atunci, mie mi se pare că presa românească post-decembristă a parcurs traiectoria bumerangului.

Controlul ajutorului prin nepăsare

Cristi Pantelimon

România are de acum o experiență de două decenii în experimentarea politicilor sociale. Acestea au fost declanșate odată cu (re)aparitia societății declarat nedrepte înainte de 1989, a societății capitaliste. În principiu, o nedreptate nu poate rămâne necorectată la infinit fără ca ea să nu aducă grave consecințe întregului social. De aceea, politicile sociale au fost privite cu speranță și îndeptărire ca acel mecanism prin care s-ar fi putut elimina nedreptățile vechiului regim, dar și cele ce urmau să apară în procesul renașterii societății capitaliste.

Practic, până în jurul anilor 2000, România a fost victima unui proces de fărâmițare ideologică între foștii potențați comuniști și foștii (sau moștenitorii lor) potențați capitaliști. În aceste condiții, slăbiciunile

structurale ale statului au crescut, iar pătura celor săraci a fost, practic, abandonată. Ea și-a găsit un minor debușeu în capitalismul firav al patronilor greci, turci, italieni, arabi sau autohtoni care au știut să speculeze haosul legislativ și să constituie mici insule de drenare a veniturilor, în special în marile orașe. La sate perspectivele au fost nule (dacă excludem entuziasmul inițial, fără conotații economice, ci doar sufletești al bătrânilor care au primit pământ de la „bunul” Ion Iliescu prin legea 18). Astfel, se explică pătura uriașă de „căpșunari” care a plecat după 2007 să lucreze în Occident. Este acea forță de muncă, e adevărat, fără mare calificare, ce a stat mereu între faliile fostului și actualului regim politic. În plus, după anii 2000, România intră, în paralel, pe făgașul

unui soi de oligarhie de partid care continuă și astăzi și care reprezintă îmbinarea nefericită între economie și politic, în defavoarea ambelor.

După etapa ideologică, a luptei dintre vechiul regim și cel actual, urmează faza oligarhizării de partid, reprezentată, desigur, de guvernarea PDSR din 2000-2004. Ea explică și dezamăgirea populației în ansamblu și votul negativ cu care, practic, a câștigat Traian Băsescu primul său mandat de președinte.

Astăzi, situația este în același timp mai simplă și mai complicată. Mai simplă deoarece în ciuda actualei crize economice, nivelul material mediu de viață al țării pare că s-a ameliorat, iar structura economiei naționale permite o mai mare angajare în lupta împotriva sărăciei, dar și mai complicată pentru că dezechilibrele dintre „societatea proprietarilor” de care vorbea M. Thatcher și Statul Bunăstării sunt din ce în ce mai greu de controlat.

În fond, politicile sociale reprezintă un barometru al încrederii reciproce a membrilor unei societăți. Societatea este, cum spunea E. Renan, un plebiscit cotidian. Dar, dacă autorul francez se referea strict la aspectul național-politic, putem să extindem ideile sale și să afirmăm că

același plebiscit se referă la așa-numitul caracter *inclusiv* al societății. Aceasta înseamnă capacitatea ei de a-i identifica pe cei care *nu pot realmente* să muncească sau să se întrețină corespunzător și de a-i ajuta să-și depășească greutățile (eventual, definitiv) și de a-i face, în același timp, pe cei apti de muncă să vrea să muncească mai mult și mai bine *inclusiv* pentru cei care nu pot s-o facă. De aici rezultă că politicile sociale sau asistența socială reprezintă un domeniu foarte important, nu atât prin caracterul lor concret, evident, de ajutor material, ci mai degrabă prin acel caracter inefabil, greu de descris și greu de surprins al „dreptății sociale”, stare a societății care se schimbă mereu, în funcție de fluctuațiile reale ale peisajului concret și care, de aceea, este foarte greu de atins. Dreptatea socială este un echilibru foarte fin, mereu schimbător (un plebiscit cotidian...) între forțele morale care acționează în interiorul societății. Așadar, politicile sociale sunt realmente generatoare și generate în același timp de forțe morale.

Nu trebuie să ne mire din această perspectivă faptul că politica este (și) încercarea de a elimina nedreptățile sociale, rădăcinile creștine ale

stângii democratice actuale făcând ca mulți lideri de orientarea amintită să se simtă pur și simplu „chemați” să construiască o lume cvasi-perfectă pe Pământ¹. Desigur, poate fără aceleași accente mesianice, și reprezentanții dreptei politice vor căuta un echilibru superior al societății în maniera în care vor dori ca aceasta să fie opera unei elite economice și culturale care să dea tonul întregului corp social și care să fie urmată în spirit de masele mai inerte, ce vor găsi, desigur, un impuls și un model în acțiunea și dinamismul acestei elite. Prin urmare, atât curentele nivelatoare ale stângii, cât și cele de orientare diferențiatore ale dreptei caută, în fond, să perfecționeze lumea sau, așa cum ne-am hotărât să scriem în aceste rânduri, s-o facă mai dreaptă.

Știm prea bine că *Republica* lui Platon poartă subtitlul „despre dreptate” și că această uriașă scriere politică a istoriei Europei caută mereu

să afle răspuns la întrebarea cum anume poate fi cetatea mai dreaptă? Așadar, vorbind despre politicile sociale, căutăm și noi un răspuns la întrebarea cum anume să facem ca societatea să fie mai dreaptă, știut fiind că niciodată nu va fi perfect dreaptă?

Din acest punct de vedere, intervine la un prim nivel discuția despre egalitate. În fond, o formă a dreptății este egalitatea. Dar numai una dintre forme. Căci cealaltă este opusa ei, adică inegalitatea. Teoriile despre elite se împart, *grosso modo*, în două clase: egalitarismul și elitismul. Primele, care au fost îmbrățișate de doctrinele de stânga, accentuează nevoia de egalitate. Prin egalitate se poate ajunge la dreptate, ceea ce este corect, măcar în parte. Dar teoriile elitiste propun calea cealaltă, care și ea are îndreptățirea ei parțială: prin inegalitate, adică prin respectarea în societate a diferențelor (citește: inegalităților naturale, structurale,

¹ Iată ce scrie un foarte bun cunoscător al politicii engleze actuale (și nu numai actuale) despre acest subiect: „Nicio persoană responsabilă nu poate citi istoria Partidului Laburist fără a fi mișcată de hotărârea eroică a fondatorilor săi de a îmbunătăți viețile muncitorilor. Guvernul laburist din 1945, creatorul Statului Bunăstării, era format din mulți oameni care doreau construirea unei noi comunități ideale pe Pământ.” (Jeremy Paxman, *The Political Animal: An Anatomy*, 2002, trad. rom. *Animalul politic. O anatomie*, Nemira, 2005, p. 30). Problema este că liderii de stânga sunt de la un moment dat aproape obligați să aibă un soi de origine socială sănătoasă. Se manifestă un fenomen pe care l-am numi acela de „ideologizare a ideologiei”, de închidere a sensurilor ideologiei într-o formulă din ce în ce mai îngust-ideologică. Deja ideologia de stânga este atentă la nevoile „celor mulți umili”, cu cuvintele lui Liviu Rebreanu. Problema este că nu toată lumea face parte din această categorie și că, inclusiv la cei care nu fac parte din ea, ci din categoria opusă, putem descoperi sentimente și atitudini firești de solidaritate cu cei aflați în dificultate.

înnăscute) ale oamenilor se poate ajunge de asemenea la dreptate. Dreptatea socială este, finalmente, o doză extrem de bine studiată de egalitarism și inegalitarism, de protecție socială și de *laissez-faire*, de intervenționism și de liberalism, de stat al bunăstării și de stat minimal.

Ca să revenim la Platon, trebuie să spunem că această dilemă a nivelului de egalitate și inegalitate din societate (pentru realizarea dreptății) seamănă foarte bine cu dilema sa educativă din dialogul amintit, *Republica*, în care este vorba despre crearea păturii de elită a paznicilor cetății. Aceștia sunt sau trebuie să fie cei mai vigilenți cetățeni ai *polis*-ului. Ei sunt la fruntarii, deci prin ei se face schimbul „metabolic” dintre organismul cetății și mediul extern. Prin urmare, sunt un fel de „epidermă” a lumii sociale, de aceea rolul lor este esențial. Ei nu trebuie să lase să intre agenții patogeni în corpul cetății și trebuie să apere acest corp în caz că este atacat. Evident, trebuie să-i urască pe dușmani și să-i iubească pe concetățeni. Problema foarte delicată este, și Platon nu ezită s-o ridice radical: cum e posibil ca în același om să dezvolți simultan sentimente de iubire și de ură (iubire față de

concetățeni, ură sau măcar mefiență față de elementele străine), evitând pericolul ca aceste sentimente să se „amestece”, iar paznicii să se întoarcă împotriva propriilor concetățeni? Căci nu este imposibil să ne imaginăm un corp de paznici „decăzuți” care să „întoarcă armele” împotriva propriilor concetățeni și să se alieze cu dușmanii din afară, din varii motive. Lumea (post)modernă a „rezolvat” această dilemă suprimând pur și simplu un termen al ecuației: străinii nu mai reprezintă un pericol, prin urmare toată lumea este tolerabilă și tolerată. Toleranța și deschiderea (modelul *open minded*) sunt elementele definitorii ale lumii post-moderne. Dar, cu această suprimare, problema nu s-a rezolvat, căci eliminând intoleranța față de străini am eliminat automat și toleranța sau mai bine zis dragostea față de cei apropiați. Ceea ce părea o detensiune față de exterior se traduce imediat printr-o lipsă de angajament față de cei din interior. Căci sentimentele umane sunt, de fapt, perechi energetice aflate la același nivel de putere, în termeni binari, polari. Dacă sentimentele de neîncredere față de străini au fost diminuate, rezultatul este că a apărut o crasă indiferență față de propriii

concețâteni. *Nepăsarea* a luat locul iubirii în interior, așa cum acceptarea vecină toleranței se adresează acum străinilor. Să accentuăm: este vorba despre *orice fel* de străin. Căci, în principiu, *ospitalitatea* a fost un element definitoriu față de anumiți străini întotdeauna. Dar este vorba despre ospitalitatea față de străinii care vin cu gânduri bune. Acum însă nu mai avem nici ospitalitate (variante pentru exterior a iubirii față de cei din interior), ci doar un sentiment vag de neputință de opunere la influențele certe negative care vin din afară. Căci problema „filtrului” critic față de elementele externe s-a pus dintotdeauna (vezi teoria lui Ibrăileanu despre „spiritul critic în cultura românească” sau chiar monumentul de criticism maiorecian, mai degrabă nenuanțat!). Deși știm că anumite lucruri nu sunt bune (nu dăm exemple, dar ne-ar fi ușor s-o facem, însă nu vrem să fim taxați ca aparținând vreunei tabere ideologice), nu facem nimic să le respingem la modul oficial, extern, fățiș, ci cădem mai degrabă într-un soi de spirală a tăcerii de neacceptare intimă, care nu are valoare decât individuală. Ca orice element individual, această neacceptare nu are niciodată o forță prea bine

precizată, și de aceea ne putem îndoi mereu de ea și chiar de îndoiim. Ea nu va avea, conform paradigmei durkheimiene, niciodată vigoarea și stabilitatea unui sentiment colectiv. De aici provin toate ezitățile compatrioților noștri și ale tuturor oamenilor „postmoderni” în a avea o poziție clară față de un fenomen social...

Revenind la chestiunea de fond, problema realizării dreptății sociale se judecă în termeni economici (adică de venituri) dar și simbolici (idei, teorii, justificări, într-un cuvânt, ceea ce Pareto numea „raționalizări”).

Vom încerca în cele ce urmează să demonstrăm că ambele variante de echilibrare morală a lumii sociale, atât egalitarismul cât și elitismul și derivatele lui, printre care vom aminti în mod special de *meritocrație*, sunt problematice din punctul de vedere al realizării unei societăți drepte, coerente. Vorbim despre echilibrare morală și înțelegem prin această sintagmă partea nevăzută a corpusului structurii sociale, spiritul ascuns, dar real al societății, fondul aparențelor și structurilor sociale. Această echilibrare morală este tensiunea spre care tind, în fond, toate ideologiile construite de oameni. De aceea ea este scopul adevărat al societății politice dintotdeauna.

Așa cum spuneam mai sus, e nevoie ca societatea să știe să deceleze cu precizie pe cei care nu pot munci sau nu reușesc să se întrețină la un nivel decent raportat la întregul social și să-i ajute. În același timp, trebuie să reușescă să-i facă pe cei apti de muncă să muncească la fel de bine atât pentru nevoile lor, cât și pentru nevoile celor care nu pot munci. *Niciuna dintre aceste două categorii nu trebuie să se amestece*, așa cum nu trebuie să se amestece sentimentele de iubire și de ură în paznicii cetății lui Platon și așa cum nu trebuie să se amestece ostilitatea față de străinii cu intenții negative cu ospitalitatea față de cei care merită sentimente bune. Toată filosofia acestor perechi de sentimente este ca ele să rămână neamestecate în aceeași lume, dar să conlucreze la elaborarea structurii ei. Aici stă toată dificultatea realizării echilibrului moral sau armoniei sociale, cum se mai numește. De aici și dificultatea creării Statului Bunăstării, care riscă să devină un Stat al Delăsării, dar și amenințarea pe care o reprezintă un Stat al Meritocrației, care se poate repede transforma într-un Organ al Egocrației, neatent la cei care nu pot realmente să se autoîntrețină. Pericolele sunt reale și societatea le

experimentează pe toate în interiorul aceluiași corp social. Cu alte cuvinte, avem în fiecare moment în societate toate aceste specii politice sau sociale. Toată problema este să știm să le semnalăm.

Care este afirmația de bază a principiilor meritocrației? Este aceea după care societatea trebuie să aloce resurse materiale și simbolice în funcție de meritele actorilor sociali. Sunt excluse moștenirile, virtuțile trecutului, capacitățile provenite pe căi nedemonstrabile concret (înzestrări divine etc.), sunt eliminate orice fel de speculații transindividuale. Totul ține de eforturile actualizate ale omului concret, în procesul direct de muncă. Cu alte cuvinte, un soi de selecție socială pozitivă, din care să rezulte, firesc, o elită meritatorie și o masă care să fie conștientă de meritul elitei. Acest scenariu este impecabil din punct de vedere teoretic, dar, în realitate, meritocratismul actual tinde să devină o teorie cu caracter exclusivist și o piedică în calea dreptății sociale. De câte ori nu am auzit oameni de succes care afirmă, cu dispreț, că *ei* sunt cei care se ajută singuri și că doar prin meritele și munca lor tenace, din zori și până în noapte, au reușit în viață! Acest tip de abordare este caracteristic acelor

self-made man-i pe care societatea îi scoate din când în când la iveală: oameni de afaceri, politicieni de succes, vedete de cinema. Totul se desfășoară, așa cum se poate observa, în perimetrul vizibilității publice, al succesului de scenă, pur lumesc. De aici și pericolul unei atari abordări, în caz că este exagerată. Societatea actuală devine locul geometric al unei competiții acerbe pentru reușită individuală, fără luarea în considerație a vreunui criteriu moral sau a contextului social general. O lume de indivizi porniți la un maraton numai al lor, neatenți la semenii, indiferenți și nepăsători la rezultatele mai generale ale acțiunilor lor. O societate din care este exclusă, în fond, acțiunea divină, din care este epurată dimensiunea contemplativă, în care speculația se transformă în intrigă, iar gândirea este pură contabilitate a rezultatelor de etapă ale devenirii individuale. O atare societate este societatea în care ne aflăm, iar faptul că în cadrul ei există politici sociale nu trebuie să ne înșele: în fond, nimeni nu crede în ele. Toată lumea este în război cu toată lumea (Hobbes...), ba chiar în competiție cu sine! Un soi de auto-întrecere fără sfârșit este scenariul după care se desfășoară regulile sociale. Indiferent cât de eficiente vor fi

politicile sociale, o atare lume socială nu va fi niciodată echilibrată. Cei săraci vor fi disprețuiți (pentru că nu-și poartă singuri de grijă!), cei care reușesc în viață vor fi disprețuiți pentru că își doresc prea mult acest lucru etc.

Care este soluția? O redistribuire forțată a succesului (material) spre cei care nu ajung în poziții dominante? Una de tipul impozitului pe averile mai mari de 500.000 de euro, așa cum s-a propus recent de către un parlamentar PSD? Nu credem că o atare măsură este binevenită. O amplificare a efortului de solidaritate prin intermediul statului, adică de creștere a cheltuielilor bugetare în direcția asistenței sociale? Nici acest element nu credem că va rezolva problema de fond. Căci ne vom întâlni cu binecunoscutele situații în care beneficiarii unor programe de asistență socială sunt literalmente invidiați pentru condițiile de viață de către cei care, teoretic, o duc mai bine ca ei, fiind angajați să-i servească în cadrul respectivului sistem. Niciuna din aceste căi nu poate fi o rezolvare finală pentru dilema în care ne aflăm. Atunci, să însemne că nu există nicio soluție și că tot ce vom încerca va fi aprioric sortit eșecului? Să abandonăm lupta

pentru că bătălia este oricum grea și rezultatul ei nedecis? În niciun caz. Punctul nostru de vedere este următorul: cu cât efortul imaginativ (de imaginație sociologică) va fi mai mare și cu cât interesul teoretic pentru problemele esențiale ale politicilor sociale va fi mai mare, cu atât vom avea mai multe șanse ca acest uriaș angrenaj ce se vrea o cale de *în-dreptare* a lumii va avea mai multe șanse de reușită. Cu cât îi vom capta mai mult pe oameni în direcția gândirii unor soluții alternative la problemele sistemului, cu cât

le vom solicita mai mult atenția teoretică, speculativă (și nu neapărat strict practică!), cu atât vom avea mai multe șanse ca acest sistem să devină realmente unul viu, uman, cald și atrăgător pentru semenii noștri. Invers, cu cât vom abandona domeniul în plan teoretic, cu atât vom spori ineficiența lui umană și vom ajuta la creșterea gradului de mecanizare a întregului corp social, cu urmarea creării unei lumi ca cea descrisă de titlul materialului de față: o lume a controlului ajutorului prin nepăsare.

Pluralitate discursivă, haos axiologic și debilitate instituțională

Răzvan Voncu

Două decenii reprezintă un interval suficient de lung pentru a putea schița unele observații cu privire la direcția în care se îndreaptă literatura română în momentul actual și, implicit, cu privire la bilanțul perioadei care s-a scurs, de la evenimentele din decembrie '89 încoace.

Firește, dată fiind criza adâncă în care se află economia și societatea românească, tentația generalizării, ca și ispita comparației cu ceea ce era *înainte* sunt mari. Mă voi feri de ele, așa cum mă voi feri și de abordările polemice: faptele, după cum spune un proverb englez, sunt încăpățanate. Adică rezistă deformărilor la care, câteodată, le supune interpretarea noastră. Mă voi mărgini la observații cu caracter de generalitate și la fapte vizibile cu ochiul liber. Un examen adevărat conține nu

numai diagnosticul bolii, ci și tratamentul, căci, dacă e să îl credem pe Constantin Noica, o întrebare bună își conține răspunsul.

Două decenii reprezintă, cum spuneam, un interval mare, în care se pot întâmpla multe. În cazul nostru, e chiar cert că s-au întâmplat foarte multe. Nostalgia după ce a fost *înainte* a multora dintre noi este, din acest punct de vedere, explicabilă: s-au întâmplat *atât de multe*, încât omul obișnuit este bulversat, reperele își pierd conturul, iar abordarea sentimentală rămâne singura certitudine. Douăzeci de ani este un interval suficient de lung și pentru ca funcția compensatorie a amintirii să fie activată, iar omul să nu mai rețină pe canavaua conștiinței sale decât binele: fapt ruinător pentru orice analiză cu pretenții de exactitate.

Cercetătorul, însă, nu are voie să se lase doborât de amploarea faptelor. El trebuie să vadă dincolo de ele și să deceleze, în substanța magmatică, aparent de necuprins, a întâmplărilor mărunte, un sens și o structură.

Preambul

Se vorbește mult, chiar și la 20 de ani de la căderea regimului comunist, despre solidaritatea care a existat atunci în lumea literară. Și despre forța breslei, a cărei organizare relativ democratică a făcut din Uniunea Scriitorilor o instituție pe care regimul totalitar a fost silit să o blocheze – nemaipermițând reunirea Consiliului și organizarea Congresului din 1985, pentru a împinge conducerea în ilegalitate –, întrucât nu mai reușea, în anii '80, să și-o subordoneze.

Fără îndoială, rezistența față de un regim dictatorial și față de cuplul Ceaușescu a constituit un factor general de coagulare la nivel social, de unde impresia actuală, certificată de analize sociologice recente, că „atunci” eram mai solidari și mai compasivi. În cazul scriitorilor, au mai existat și vexațiuni suplimentare din partea regimului, ce s-au transformat firesc în factori de coeziune: restrângerea dramatică a libertății de expresie,

redogmatizarea culturii, din ultimii ani ai dictaturii, șubrezirea condiției sociale a literaturii (ca urmare a aplicării, din 1985, a faimoasei *autogestiuni și autofinanțări*) etc. Întrebarea este însă dacă acest „front comun” al scriitorilor era real. Sau, cu alte cuvinte, dacă solidaritatea lor de până în 1989 avea și alte rațiuni, în afara celor conjuncturale.

O mare eroare pe care istoricul literar riscă frecvent să o comită este aceea de a proiecta asupra trecutului structurile prezentului. Voi încerca să mă feresc de ea. Totuși, nu mă pot opri să nu observ un mirabil paradox al vieții noastre literare: în dictatură, scriitorii par să fi fost nu numai mai solidari, dar și mai nobili unii cu alții, mai profesioniști, mai credibili, într-un cuvânt: mai *boieri*, decât într-un regim democratic. E un paradox greu de acceptat, căci, dacă este normal ca, într-o dictatură, să fii mai compasiv cu aproapele tău (care trece prin aceleași chinuri ca și tine), nu este totuși normal ca într-o democrație să fii mai puțin tolerant (în condițiile în care toleranța este însăși regula pe care se întemeiază jocul democratic).

De aceea, nu mă pot opri să nu mă întreb: *cât de adevărată a fost solidaritatea scriitorilor înainte de 1989?*

O primă observație: scriitorii erau, în dimineața Revoluției (sau ce-o fi fost...), foarte slăbiți. În primul rând, slăbiți valoric, prin jocul imprevizibil și implacabil al destinului. Începând de la cutremurul din martie 1977, în care muriseră A.E. Baconsky și Alexandru Ivăsiuc, o serie întregă de decese au subțiat rândurile scriitorimii, secerând mari personalități și, implicind, slăbind autoritatea breslei. În 1989, nu mai erau în viață, plecați prea devreme, Marin Preda, Nichita Stănescu și Leonid Dimov, adică trei dintre cei mai mari scriitori ai secolului al XX-lea. Nu mai trăia nici Șerban Cioculescu, ultima legătură directă cu modernismul interbelic, nici Constantin Noica, prin care eram legați nemijlocit de generația lui Mircea Eliade. Muriseră și Grigore Hagiu, Virgil Mazilescu, Tudor George, Sorin Titel, Daniel Turcea, Nicolae Velea, Romulus Guga – scriitori din generații și grupuri literare diferite, dar împreună alcătuind o mare parte din ceea ce a avut mai bun literatura noastră după război. *Prestigiul* literaturii nu s-a diminuat, desigur, pe retina cititorilor, în urma acestor dispariții de neînlocuit. Însă *autoritatea* ei, în fața organelor de partid și de stat, mă tem că da. Paralizia Uniunii Scriitorilor,

diminuarea tirajelor cărților și revistelor, măsurile de introducere a „economilor” ș.a.m.d., se explică și prin această împuținare a scriitorilor reprezentativi, care constituiau nu numai repere axiologice, ci și o considerabilă suprafață socială și chiar politică.

Apoi, sunt de luat în calcul, în ciuda imaginii idilice a „frontului unic” scriitoricesc, diviziunile existente, totuși, în sânul scriitorimii, în anii ultimi ai dictaturii. Diviziuni inevitabile și a căror relevare nu trebuie resprinsă aprioric, în numele nostalgiei, câtă vreme se știe că scriitorii sunt personalități accentuate, a căror coagulare într-o singură entitate este mai dificilă decât în cazul altor profesii.

Exista, mai întâi, grupul din jurul lui Eugen Barbu. Este comod să spui că, exceptându-l pe Eugen Barbu însuși, grupul nu conținea scriitori de valoare și, ca atare, nu constituia un factor de diviziune, de vreme ce „în partea cealaltă” se aflau toți scriitorii importanți ai țării. În realitate, dacă în grupul restrâns din jurul lui Barbu nu existau, e adevărat, decât veletari și pseudo-scriitori, în câmpul mai larg din jurul grupului restrâns gravitau, în relații ambigue, dar nu de ostilitate fățișă, destui scriitori valoroși

și populari. Revista *Săptămâna* avea un tiraj de 225.000 de exemplare pe săptămână, față de cele numai 40.000 ale *României literare*, și suntem suficient de vârstnici ca să ne amintim că revista se vindea bine și era foarte citită de cititorii obișnuiți. În plus, între grupul lui Eugen Barbu și restul lumii literare nu erau rupte toate punțile de comunicare. Destui scriitori importanți – de la Fănuș Neagu la Gheorghe Pituț și de la profesorul Edgar Papu la Ioan Alexandru – nu refuzau comunicarea cu Eugen Barbu, chiar dacă ei personal nu scriau literatură partinică și nici nu participau nemijlocit la mistificațiile protocroniste întreținute de consorțiul *Săptămâna – Luceafărul*.

Nu a existat, deci, de la bun început un „front comun” al scriitorimii în fața dictaturii. Aceasta este, mai degrabă, imaginea noastră *post factum*, ivită din dorința de a șterge urmele dictaturii din memoria noastră. Au existat cel puțin câteva grupuri literare distincte, al căror grad de apropiere / depărtare față de dictatură – mergând de la colaborare deschisă până la rezistență și chiar opoziție – a variat.

Apoi, chiar în sânul celui mai amplu grup de rezistență față de aberațiile dictaturii, și anume grupul

scriitorilor ce susțineau autonomia esteticului, au existat conflicte și fracturi. Rezistența lui Marin Sorescu, Nicolae Manolescu sau Eugen Simion s-a manifestat în alte forme decât opoziția lui Mircea Dinescu sau a Anei Blandiana, să zicem. Diferențele estetice și, mai ales, diferențele între etic și estetic făceau ca între diferitele forme de rezistență să existe fracturi vizibile chiar și atunci, în plină dictatură. Ce solidaritate putea exista, bunăoară, între Ion D. Sîrbu, care stătuse un deceniu în pușcărie și își recăpătase dreptul de semnătură de-abia în 1968, și Dan Deșliu, sinistrul versificator, lipsit de talent, al realismului socialist din anii stalinismului, oricât de pornit era acesta din urmă împotriva lui Ceaușescu? Rezistența față de dictatura lui Ceaușescu putea solidariza, în principiu, conștiințe diferite, dar nu putea face minuni. Și în niciun caz nu putea anula *toate* diferențele. Pentru a putea vorbi de un „front unic”, ar fi trebuit să existe și alte criterii de solidarizare, în afara refuzului dictaturii ceaușiste.

Spargerea acestei solidarități, odată îngropat regimul comunist, atestă că aceste criterii nu au existat sau, dacă au existat, ele nu au fost generalizate la nivelul întregii obști

scriitoricești. Oricum, unele criterii de departajare existând deja înainte de 1989, marea prăbușire a sistemului comunist nu a făcut decât să producă o reșezare a grupurilor pre-existente, după alte reguli și în alte componente. Unii și-au menținut vechile poziții literare, alții și-au menținut vechile poziții politice, alții, în sfârșit, au migrat între acești doi poli.

Un prim deceniu post-comunist traumatizat și traumatizant

Este remarcabilă rapiditatea – ca să nu zic ușurința – cu care scriitorimea a renunțat, odată cu dictatura, la această solidaritate de suprafață, refuzând, chiar înainte să înceapă o reconstrucție democratică a breslei, posibilitatea acestei reconstrucții. Incitări venite din afara literaturii – mai exact, din proaspăt renăscuta presă românească –, dar și din interiorul ei, au dus la puverizarea breslei în zeci de grupuri și grupulețe, organizate nu pe criteriul concurenței libere și transparente, ci pe cel al opoziției până la distrugerea adversarului, și nu pe bază de afinități și convingeri literare, ci de interese. Între 22 decembrie 1989 (când, la ora 9 dimineața, mult înainte de fuga

dictatorului, Dumitru Radu Popescu și-a dat demisia din funcția de președinte al US) și aprilie 1990 (când s-a organizat primul congres al US în democrație), apele în literatură se despărțiseră deja. Din „marele fluviu” de mai an, mai rămăseseră câteva „pârâiașe”, unele cu perspective de a deveni torente și chiar râșoare, altele, cu perspectiva extincției.

Chiar dacă s-a putut ține un congres, în cadrul căruia s-a ales o nouă conducere – avându-l în frunte pe poetul Mircea Dinescu –, din 1990 datează prima tentativă de spargere a Uniunii și de contestare a *leadership*-ului ei în viața literară. Poetul Cezar Ivănescu, împreună cu câțiva scriitori mărunți și veleitari, înființează Societatea Scriitorilor Români și, în presă, întreține un climat de agresivitate la adresa USSR, ce durează vreo doi ani neîntreruși. Cei care văd în gestul regretatului Cezar Ivănescu doar o toană de poet scapă din vedere două aspecte: 1) prin asumarea denumirii istorice de Societatea Scriitorilor Români (purtată între 1909 și 1948), se atența direct la legitimitatea Uniunii Scriitorilor, ce fusese înființată în 1949, după model sovietic, și 2) SSR cerea, tot în premieră, partajul patrimonial, dând astfel semnalul

devalizării financiare și imobiliare a Uniunii, care va urma pe parcursul deceniilor următoare.

Tot în cursul anului 1990, cu aceeași inexplicabilă rapiditate, se mai petrec două fenomene ce își vor pune amprenta asupra vieții literare în următorii ani.

Este vorba, mai întâi, de marea fractură care apare în cadrul „grupului estetic” configurat, în deceniul al optulea, în jurul *României literare*: Marin Sorescu, Eugen Simion, Valeriu Cristea, Augustin Buzura, Fănuș Neagu, Alexandru Piru, Gheorghe Tomozei, Dumitru Micu, precum și alți câțiva scriitori mai tineri, din generația '80, sunt excomunicați de la *România literară* și îndepărtați (sau siliți să se îndepărteze ei înșiși) din organele de conducere ale US. Cauza a fost, se pare, de natură politică: unii dintre cei menționați și-au manifestat sprijinul pentru forțele de stânga, în timp ce restul echipei din jurul *României literare* a optat pentru cele de dreapta. Chiar dacă aceste opțiuni nu au rezistat, iar unii dintre cei în cauză au și plecat, între timp, într-o lume mai bună, sciziunea s-a instalat temeinic, iar prăpastia nu a mai putut fi umplută până astăzi. Cele câteva apropieri de circumstanță,

survenite în anii din urmă, sub imperiul spaimei dizolvării breslei, nu au putut rezolva diferendele. Care, odată trecute circumstanțele politice ce le-au generat, s-au vădit a avea cauze literare și extra-literare mai profunde și mai vechi decât opțiunile politice post-decembriste. Politica, acuzată ani de zile a fi cauza acestor rupturi dureroase, se dovedește astăzi mai mult un pretext pentru o redistribuție a forțelor și a rolurilor, pe poziții de principiu premergătoare anului 1990.

La jumătatea anului 1990, de altfel, cumva în contrapartidă cu destrămarea grupului „estetic”, are loc regrouparea polului din jurul lui Eugen Barbu. De data aceasta, cercul este mult mai restrâns decât înainte, reducându-se la scriitori ca Ion Lăncrăjan, Mihai Ungheanu, Radu Theodoru, Ion Iuga sau Corneliu Vadim Tudor. Dintre componenții fluctuanți, înainte de '89, ai grupului lărgit, doar bătrânul profesor Edgar Papu trece deschis în barca lui Barbu, în timp ce alți scriitori care nu rupseseră, înainte de '89, punțile (Ioan Alexandru, Fănuș Neagu, Gheorghe Pituț), o vor face acum. Grupul lui Eugen Barbu, complet eliminat din structurile US și din viața literară propriu-zisă, nu își va pierde,

Însă, cu totul influența socială și, pentru anumite categorii de public, nici măcar pe cea literară. În condiții de democrație și profitând de radicalizarea politică, el a continuat să aibă audiența sa și, pe această cale, să contribuie pe mai departe la scindarea lumii literare. Cu atât mai mult cu cât publicațiile grupului au continuat războiul contra celorlalte tabere. Mai vehemenți față de conducerea US, față de grupul de la *România literară* și față de noii „revizori” ai literaturii, companionii lui Eugen Barbu nu aveau să îi scutească de atacuri și contestații nici pe scriitorii din grupul coagulat în jurul lui Marin Sorescu și Eugen Simion.

Tot în 1990 debutează și „războiul revizuirilor”. Început trivial, în 23 decembrie 1989, printr-un articol din *România liberă* al gazetarului Bogdan Ficeac, în care se cerea eliminarea din literatură și din biblioteci a lui Eugen Barbu, „războiul revizuirilor” avea să se transforme într-un factor suplimentar de dezbinare a lumii literare. Susținuți de Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, mai mulți critici au început o campanie de „revizuire” (spuneau ei) a literaturii postbelice, din perspectiva extra-estetică a „colaborării” cu comunismul. Rând pe rând, marii scriitori postbelici (și

nu numai) au fost supuși unui examen politic, după metoda practică la postul de radio *Europa Liberă*, în ultimii ani ai stalinismului, de către cei doi critici de la Paris, metodă expusă în volumul lui Virgil Ierunca intitulat *Românește* (1991) și, respectiv, în formula Monicăi Lovinescu: „După 1944, România a fost o Siberie a spiritului”. Neînțelegând sensul pe care E. Lovinescu îl atribuia noțiunii de *revizuire* și făcând confuzie între *revizuirea morală* (practicată de critic în anii 1918-1919, după primul război mondial) și *revizuirea estetică* (teoretizată în *Mutația valorilor estetice*), acești noi procurori literari au început – unii dintre ei continuă și azi, fără audiență, ce-i drept – o campanie de demolare a valorilor secolului al XX-lea și de răscroire a ierarhiilor pe care critica profesionistă le sugerase în perioada comunistă. Ierarhii care, se știe, nu erau „oficiale” și nici nu se bazau pe altceva decât pe criteriul estetic, pe bătrânul „deget de lumină” reprezentat de teoria maioresciană a autonomiei valorilor literare, în raport cu celelalte valori. Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, G. Călinescu, Tudor Vianu, Nichita Stănescu și Marin Preda sunt țintele predilecte. Subsecvent, nu scapă de atacuri nici

Camil Petrescu, Șerban Cioculescu, Mihai Ralea. Un volum al unui critic minor se ocupă exclusiv de prezența citatelor compromițătoare în opera de început a criticilor generației '60, altcineva cere chiar renunțarea în totalitate la *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* și înlocuirea ei cu o istorie „obiectivă”, în sfârșit, alții caută în trecut semnele demascatoare ale afilierilor post-revoluționare. De o rară violență este, de exemplu, marginalizarea lui Valeriu Cristea, căruia i se caută în trecutul ireproșabil urmele simpatiilor sale actuale... reproșabile, cel puțin în opinia adversarilor săi.

Pe scurt: revizuirile induc 1) o *atmosferă irespirabilă*, de război al fiecăruia cu fiecare, 2) o *stare de neîncredere generală* în valorile și chiar în valoarea literaturii române, și 3) o *confuzie axiologică* fără precedent în istoria modernă a literaturii noastre. Ele nu sunt contracarate decât de gesturi individuale. Niciuna dintre structurile instituționale nu a luat atitudine față de această campanie de devalorizare a reperelor literare, pe criterii cel puțin discutabile și în numele unor autorități critice la fel de discutabile. Nici Academia Română, nici Uniunea Scriitorilor nu au răspuns altfel decât printr-o

tăcere greu de explicat acestei campanii, fapt care va avea urmări instituționale nebănuite de ample. Imixtiunile diletante, din afara lumii literare (mai exact, din presă și din spațiul politic și civic), nu au fost nici ele întâmpinate cu spirit critic, așa cum se cuvenea. Dimpotrivă, revistele literare principale se pun fără rezerve la dispoziția noilor „revizori”, în timp ce spiritele critice sunt relegate în publicații marginale și etichetate drept „conservatori” și „retrograzi”. Fapt caracteristic: „revizuirea” este de principiu acceptată, indiferent cât de aberante sunt premisele ei, în timp ce critica „revizuirii”, indiferent de valoarea de adevăr a argumentelor, este, tot de principiu, respinsă. Astăzi, desigur, „revizuirea” și-a pierdut mult din virulență și din audiență – ceea ce nu înseamnă că nu continuă –, însă trebuie să recunoaștem că în deceniul anterior ea a ținut capul de afiș al publicisticii noastre literare.

Chiar dacă nu are legătură directă cu viața instituțională a scriitorimii române, declanșarea campaniei de „revizuire” are legătură cu scindarea pe mai departe a breslei, pe care o accentuează și o adâncește, căci introduce, în interiorul poliilor deja constituiți, un nou factor de diferențiere.

Ceea ce nu poate duce decât la slăbirea și mai pronunțată a Uniunii Scriitorilor, confruntată cu o serie de fenomene destabilizatoare, care pun la grea încercare soarta instituțiilor ei. Acestea ar fi: 1) proasta gestiune a bunurilor mobile și imobile, de către echipa condusă de Mircea Dinescu, 2) împruținarea patrimoniului imobiliar, 3) absența unui program strategic vizând re poziționarea, pe criterii de piață, a revistelor și editurii Uniunii și 4) continuarea contestării instituționale a US.

Despre proasta gestiune a echipei conduse de Mircea Dinescu, vorbesc de la sine cifrele. În dimineața zilei de 22 decembrie 1989, când și-a depus demisia, Dumitru Radu Popescu lăsa Uniunea cu o avere financiară și imobiliară considerabilă. În conturile US exista o sumă totală de 171 de milioane de lei, la nivelul de atunci al banilor, echivalând cu 1266 de apartamente cu trei camere, confort 1, sau 2442 de autoturisme Dacia. După numai un an și jumătate, în septembrie 1991, suma se diminuase la 3 milioane de lei, fără a mai lua în calcul și devalorizarea monedei naționale. În 1994, s-a ajuns chiar la falimentul nedeclarat al Uniunii.

Împruținarea patrimoniului imobiliar nu poate fi pusă direct pe seama conducerii lui Mircea Dinescu, deoarece ea începe mai târziu, după 1996. Fără a încerca să stabilim culpabilități (căci cea mai mare este, indiscutabil, culpa statului, care a lăsat ca o legislație confuză și o justiție coruptă să permită devalizarea patrimoniului unei instituții culturale fundamentale a României), să spunem doar că US a rămas astăzi, din ceea ce alcătua odinioară frumosul ei patrimoniu, cu sediul central, din Calea Victoriei nr. 115, cu vila de la Neptun (construită în timpul mandatului lui Zaharia Stancu) și cu cabana de la Valea Vinului. Toate celelalte proprietăți, începând cu cele de la Sinaia și terminând cu sediul Editurii Cartea Românească, au fost pierdute sau înstrăinate, în condiții mai mult sau mai puțin dubioase. Casa Vernescu, obținută de la Guvernul României, în compensație pentru fostul sediu din Șoseaua Kiseleff, constituie o palidă consolare pentru aceste pierderi, mai ales că și soarta ei rămâne incertă.

Editura Cartea Românească și revistele Uniunii au fost extrem de prost gestionate, după 1990, în ciuda faptului că până atunci fuseseră rentabile și aduseseră profituri însemnate, nu numai materiale,

breslei. În primul rând, conducerea US, în mandatul lui Mircea Dinescu, a fost complet dezinteresată de schimbările economice ce se petreceau, cu mare reprezentivitate, în 1990-1992, și a omis să facă două gesturi salvatoare: să înființeze propria rețea de distribuție a presei și, respectiv, să capitalizeze editura și revistele. În loc să procedeze la aceste demersuri prudente, în vremuri instabile, echipa lui Mircea Dinescu a procedat la o adevărată frenezie a risipei: s-au înființat noi publicații, în București și în țară, cu toate că vechile reviste se tipăreau și se vindeau tot mai greu, iar sume însemnate au fost cheltuite pe demersuri de reprezentare, lipsite de orice profit material sau de imagine. Rezultatul nu putea fi decât cel așteptat: atât editura, cât și revistele US au dat faliment, ele fiind resuscitate ulterior, cu aport de bani privați, în asocieră. Dispariția acestor bani privați poate însemna oricând dispariția unor reviste de mare prestigiu, vitale pentru literatura contemporană. Reviste importante, ca *România literară* sau *Contemporanul*, au o situație materială cu totul precară, sunt editate în condiții de salarizare și drepturi de autor inacceptabile, iar viitorul lor este mai mereu sub semnul

întrebării. Prezența pe piața media nu poate fi, în aceste condiții, decât nesemnificativă. Orice comparație cu situația de dinainte de 1989 este superfluă.

Șubrezirea revistelor și editurii a dus la șubrezirea dramatică a condiției materiale a scriitorului român. Drepturile de autor au ajuns, în numai câțiva ani de la Revoluție, simbolice, atunci când mai există, iar colaborările la presa literară nu acoperă câteodată nici costul deplasării colaboratorului până la redacție. Conducerea US, în perioada lui Mircea Dinescu, a preferat să ignore cu desăvârșire aceste chestiuni, considerând probabil că neajunsurile sunt trecătoare. S-a dovedit că a fost o totală lipsă de prevedere.

Contestarea instituțională a Uniunii Scriitorilor, începută de SSR, va continua în anii următori, când se va înființa ASPRO (1993). ASPRO nu a fost, spre deosebire de SSR, o reuniune de veleitari în jurul unui mare poet, ci un grup literar omogen, format din reprezentanți ai generației '80, cei mai mulți cu cariere universitare și cu prezență mediatică. Chiar dacă nu a avut o activitate foarte susținută și nu a fost consecventă în a urmări partajul patrimonial, ASPRO a constituit, câțiva ani

de zile, o concurență serioasă a
USR, mai cu seamă în rândurile scri-
torilor tineri.

Primul deceniu post-revoluționar
se va încheia cu o concluzie tristă
pentru scriitori: politicienii s-au matu-
rizat mult mai repede decât purtătorii
de condei, iar literatura, care făcuse
educația democratică a națiunii în
timpul regimului totalitar, nu a reușit
să se poziționeze în noua societate
românească, devenind marginală.
Deceniul 1990-2000 se încheie cu
câteva semnale care atestă debili-
tarea instituțională profundă a lumii
literare.

Întâiul eveniment semnificativ îl
constituie așa-zisa contestare a lui
Eminescu. Ea a fost, evident, conse-
cința logică a campaniei de „revi-
zuirii” și, la drept vorbind, epitete bi-
zare – „proto-legionar”, „retrograd” –
s-au făcut auzite, referitor în special
la opera sa publicistică, încă din anii
1991-1992. În 1998, numărul dedi-
cat de revista *Dilema* demitizării lui
Eminescu nu a fost decât suma aces-
tor contestații, ce până atunci fuse-
seră rostite cu jumătate de gură. De-
plânsă de mulți, această demitizare
a lui Mihai Eminescu nu era, totuși,
decât urmarea naturală a „revizuirilor”
anterioare: dacă tot am început să
dărâmăm statui, ce sens are să ne

oprim la Arghezi, Sadoveanu sau
Călinescu? „Revizuirile” nu au niciun
sens, dacă nu merg până la capăt,
adică până la Eminescu. Odată cu
contestarea lui Eminescu – căruia i
se reproșează că nu se spăla, că
era nul sau numai depășit, că nu
reușește să-l emoționeze pe cutare
tânăr scriitor etc. –, neîncrederea în
literatura română și în identitatea
culturală clădită pe valorile ei se ge-
neralizează. Iar consecințele se vor
vedea 1) în programele școlare, care
după 2000 scapă, rând pe rând, de
„balastul” mării literaturi, și 2) în acti-
vitatea editorială, în care marea operă
de editare a clasicii va fi complet
lăsată de izbeliște.

Moartea subită, într-un trist acci-
dent, a președintelui de atunci al Uni-
unii Scriitorilor, regretatul Laurențiu Ulici,
survenită în toamna anului 2000,
încheia premonitoriu, parcă, un de-
ceniu foarte greu pentru literatura ro-
mână. Confruntată cu iminența fali-
mentului Uniunii, echipa lui Laurențiu
Ulici (întâi interimar, apoi președinte
plin din 1996) s-a luptat ani de zile
să stabilizeze financiar și instituțional
Uniunea. Criticul murea tocmai când
reușise, în mare parte, stabilizarea,
dar înainte de a încerca și repozițio-
narea socială a Uniunii. Această sar-
cină va reveni conducerilor ulterioare.

Scriitorii și politica

Un fenomen aparte, cu implicații în viața literară de după 1989, l-a constituit intrarea în politică a unor scriitori. Ea a adus puține beneficii pentru breaslă și a contribuit suplimentar la polarizarea lumii literare și la instaurarea unui spirit belicos în rândul scriitorilor, spirit puțin propice creației majore și luărilor de poziție lucide în chestiunile esențiale.

Această intrare în politică începe cu o jumătate de pas, în primăvara lui 1990, când scriitorii, considerându-se (și fiind considerați) încă niște actori sociali și politici importanți, se aliniază declarativ în spatele celor două direcții dominante din politica românească, încercând să transfere legitimitatea lor noilor forțe politice democratice. Primii scriitori vor intra în Parlamentul din 1990. Ei vor fi urmați de alți colegi în 1992, 1996 și 2000, pentru ca numărul lor să scadă vizibil în 2004. În 2008, un singur scriitor adevărat va mai face parte din Parlament, reflectând astfel reciproca dezamăgire a scriitorilor-politicieni și a politicienilor profesioniști.

Spre a evita partizanatul politic, ar trebui să remarcăm, mai degrabă, faptul că în politică au intrat scriitori din toate grupurile literare.

În Parlamentul din 1992, de pildă, îi întâlnim, pe bănci, pe Nicolae Manolescu și Ștefan Augustin Doinaș, pe Ioan Alexandru și Adrian Păunescu, pe Eugen Barbu și Corneliu Vadim Tudor: scriitori din grupuri adverse sau fără grup. Și Laurențiu Ulici va fi parlamentar, Marin Sorescu va ocupa fotoliul de ministru, în timp ce Ana Blandiana sau Nicolae Preliceanu vor face mult timp politică de partid.

Însă rezultatele prezenței scriitorilor în politică sunt dezamăgitoare, cel puțin în deceniul 1990-2000. În loc să aducă mai multă cultură în politică, ei au importat, mai degrabă, metodele politicii în literatură. Surprinzător de redusă este contribuția lor la elaborarea unei legislații culturale favorabile scriitorului. În întreaga perioadă menționată, inițiativele legislative relevante pentru literatură, pe care le-au susținut scriitorii-politicieni, sunt puține și neînsemnate. Mult mai însemnate sunt absențele.

Mă mărginesc la două exemple. Mandatul lui Marin Sorescu la Ministerul Culturii (1992-1995) coincide, de pildă, cu elaborarea unei noi Legi a drepturilor de autor, în 1996. Aceasta, însă, nu conține nicio prevedere favorabilă scriitorului român, pe care îl

lasă în totalitate la mâna editorului, neprevăzând – cum se întâmplă în alte țări – nici garanții de genul onorariului minim, nici sancțiuni clare și imediate pentru încălcarea drepturilor sale. Nici Legea timbrului literar, votată tot în cea de-a doua legislatură democratică, nu reprezintă altceva decât o satisfacție platonică acordată scriitorimii, întrucât ea nu prevede mecanisme care să îi oblige pe editori să achite efectiv acest timbru. În fapt, timbrul a început să fie recoltat de Uniune la ani buni după intrarea în vigoare a legii, cu intermitențe și după presiuni de durată asupra guvernanților. Doar în perioada în care vicepreședintele US a fost și ministru de Finanțe (2007-2008), s-a putut recolta regulat timbrul literar, operațiunea încetând însă odată cu criza economică, semn că legea are lacune serioase.

Singurul moment în care prezența scriitorilor în politică avea să se dovedească benefică pentru Uniunea Scriitorilor și pentru literatură, în general, a fost momentul dezbaterii și adoptării Legii indemnizațiilor de merit (2003-2004). Această lege atribuie unui număr de 1500 de pensionari din toate domeniile artistice – între ei, un număr relativ însemnat de scriitori – un soi de pensie de

merit, cu ajutorul căreia își pot petrece senectutea în mod decent. Legea, susținută de uniunile de creație și de Academia Română, a beneficiat de prezența și influența lui Adrian Păunescu, care, ca președinte al Comisiei senatoriale pentru cultură și mass-media, a jucat un rol pozitiv important în adoptarea ei, la finele legislaturii 2000-2004, profitând și de momentul economic favorabil prin care trecea România.

Aventura scriitorilor în politică avea să se încheie în perioada 2004-2008, când ei au dispărut aproape în totalitate. Excepțiile de genul poetului și prozatorului Varujan Vosganian, totodată parlamentar și ministru (2007-2008), confirmă regula.

În schimb, în anii din urmă a început fenomenul invers: năvala politicienilor către statutul de scriitor. Este un fenomen cuprins în cadrul celui, mai larg, al pseudo-scriitorilor, pe care îl voi aborda separat.

Stabilizare și marginalitate

Spuneam că eforturile echipei Ulici au dat roade și, în ciuda crizei economice prin care trece România între 1997 și 1999, situația financiară a Uniunii se stabilizează. O stabilizare, desigur, pe palierul de jos,

mult ajutată de unele prevederi legislative în materie socială, cum ar fi asimilarea pensiilor US cu pensiile de stat, măsură care a degrevat bugetul URSS de obligații enorme. Deceniul 2000-2010 începe ceva mai promițător: revistele își găsesc parteneri privați mai mult sau mai puțin dornici să ajute, Cartea Românească își acceptă condiția de editură mică, patrimoniul imobiliar este exploatat la un nivel de subzistență, rămânând ceva fonduri și pentru sprijinirea scriitorilor în dificultate sau pentru reluarea unei minime vieți interne de organizație.

Lui Laurențiu Ulici i-a urmat, în 2001, o echipă pricepută, care îmbina prestigiul personal cu capacitățile administrative. Eugen Uricaru, ca președinte, Nicolae Breban, ca vicepreședinte, Mircea Ghițulescu și regretatul Ioan Flora, ca secretari, au desfășurat o activitate susținută pentru ca URSS să își regăsească poziția influentă avută odinioară. Mandatul lor a fost marcat de numeroase reușite, dar și de unele eșecuri, care semnalează faptul că timpul pierdut în deceniul anterior nu mai poate fi, de fapt, recuperat. S-a reușit demararea unui festival internațional care și-a căpătat rapid un renume (*Zile și nopți de literatură la Neptun*), a unui colocviu european destinat

scriitorilor din limbile minoritare, s-au reușit chiar investiții care fac viitorul Uniunii ceva mai sigur. Patrimoniul a continuat să sângereze, însă, din cauza pasivității autorităților și a corupției din justiție, care au permis înstrăinarea unor imobile de mare valoare, în condiții dubioase. Un exemplu dureros este pierderea clădirii în care și-a avut sediul Cartea Românească, în urma unui proces care a ridicat multe semne de întrebare. Sprijinul statului, obținut pentru prima dată după 1989, a părut că dă semnalul unei re poziționări sociale de substanță, din care literatura și scriitorul să iasă câștigați. Din nefericire, eforturile din prima jumătate a deceniului nu aveau să dea rezultatele așteptate. Dacă stabilizarea financiară este incontestabilă, dacă încercările de reconciliere între taberele scriitoricești sunt și ele vizibile, alte evoluții atestă că politicul continuă să trateze literatura ca o Cenușăreasă a democrației și că asupra acesteia acționează forțe extra-literare mult mai puternice decât breasla. Instituțional vorbind, URSS rămâne marginală în noua societate românească. Activitatea ei, cu una-două excepții pe an, este complet ignorată de media sau de factorul politic. Omul de rând, cel care

privea cu jind, înainte de '89, către clădirea în care se adunau scriitorii lui preferați, nici nu mai știe, trecând pe Calea Victoriei, că, în clădirea aceea afumată și cam coșcovită de la numărul 115, își are sediul una dintre instituțiile fundamentale ale națiunii.

Revizuirile și diversiunea „dosarului de Securitate”

La drept vorbind, nu găsesc niciun motiv pentru care scriitorul să mai poată fi considerat actualmente o voce incomodă pentru Putere, oricare ar fi ea. Publicațiile literare au tiraje confidentiale (variind, în medie, de la 500 la 1000 de exemplare, câteodată și mai puțin) și un public demult dezinteresat de politică. Emisiuni literare, la radio și televiziuni, nu mai sunt, cu excepția canalelor culturale ale radioului și televiziunii publice, care au audiențe foarte mici. Nici măcar în presă, scriitorul nu mai este prezent ca în deceniul anterior. Cartea beletristică românească, vreo câteva nume de titluri anual, are tiraje care nu îi permit nici măcar să intre în toate bibliotecile orașenești din România.

Și totuși, politicul este în continuare interesat să controleze scriitorimea și instituția ei reprezentativă. Dacă deceniul 1990-2000 a fost dominat

de campania de „revizuire”, cel următor va aparține psihozei „dosarului de Securitate”.

Legislația care guvernează deconspirarea colaboratorilor fostei Securități ca poliție politică, în ciuda numeroaselor imperfecțiuni și omisiuni deliberate, are totuși o calitate: stabilește o listă de priorități, ordonată alfabetic. Listă în care, în mod corect, scriitorii ocupă ultimele poziții (paragraful *ț*, mai exact), întrucât nu sunt persoane cu funcție publică sau cu influență mediatică deosebită. Lista începe, în mod firesc, cu șeful statului, cu președinții Camerelor, primul-ministru și miniștrii, senatorii și deputații ș.a.m.d.

Ei bine, deconspirarea fostei Securități ca poliție politică a început în forță, în 2005, cu... scriitorii. Nu știm nici astăzi nimic despre dosarele persoanelor care încap în paragrafele *a*, *b* sau *c* ale listei de priorități din lege. Cei care au fost transformați, de către politicieni și de către media, în campioni colaboraționismului cu Securitatea, sunt ocupații paragrafului *ț*: scriitorii. Campaniile din 2005-2006 au produs un nou puseu de vrajbă în rândurile breslei, paralizând-o și deturnându-i atenția de la problemele grave ale literaturii române contemporane.

Un viitor instituțional incert

Astăzi, Uniunea se confruntă cu incertitudinile viitorului. Criza economică a scos la iveală bazele financiare inconsistente pe care stă instituția, ca și absența reiterată a sprijinului statului. Parteneriatul cu agenți privați se dovedește, în asemenea perioade, o himeră, câtă vreme entitățile economice se confruntă ele însele cu mari dificultăți. Puținul patrimoniu imobiliar rămas în proprietateaUSR nu produce suficient, o parte din el – în special casele de vacanță – având mare nevoie de investiții pentru a-și mai putea îndeplini misiunea. Singura avere reală aUSR, și anume hotelul din strada Căderea Bastiliei, este insuficient pentru a susține o uniune cu aproape 2500 de membri, care patronază mai multe reviste literare, festivaluri și conferințe. Publicațiile sub egidaUSR și-au pierdut complet audiența publică, tirajele lor, cu excepția, poate, a *României literare*, scăzând la niveluri simbolice. Editura Cartea Românească, preluată în parteneriat de un mare grup de profil, s-a restabilit ca imagine și securitate financiară, însă rămâne o editură de nișă, departe de forța și influența din perioada comunistă.

Noile proiecte, la rândul lor, au un succes împărțit. Dacă, să zicem, *Colocviile tinerilor scriitori* se bucură de oarecare atenție din partea presei și a publicului larg, revista *Noua literatură* este o apariție ștearsă și lipsită de pregnanță.

ViitorulUSR este pus sub semnul întrebării chiar de către scriitorii care au candidat la funcția de președinte, la alegerile din 23 noiembrie 2009. Toți, în frunte cu președintele în exercițiu (și viitor), Nicolae Manolescu, au evidențiat în programele lor *necesitatea re poziționării și a recâștigării autorității* în fața politicului. UtilitateaUSR nu poate fi pusă în discuție, câtă vreme ea cunoaște un asemenea asalt al celor care doresc să îi fie membri. Însă absența mijloacelor financiare, indiferența instituțiilor statului, imobilitatea legislativă în materie culturală sunt obstacole serioase în calea recâștigării poziției centrale avute de Uniunea Scriitorilor în sistemul cultural românesc, înainte de 1989.

O promoție și ceva care seamănă cu o generație

Literatura, fiind un produs al spiritului, nu depinde nemijlocit de mersul societății. O societate totalitară nu

este o piedică în calea capodoperei, iar una pauperă nu poate împiedica talentul viguros să se manifeste. Așa încât nu trebuie să ne mire că, pe fondul debilitării și decredibilizării instituționale a literaturii române de după 1989, și-au făcut debutul în literatură *promoția '90* și, respectiv, *douămiiștii*, aceștia din urmă revendicându-și, mai orgolioși, statutul de generație.

Nouăzeciștii, la drept vorbind, nu erau niște debutanți absoluți, în 1990. Cei mai mulți dintre ei aveau o remarcabilă activitate cenaclieră, în primul rând la Cenaclul Universitas, condus de criticul și profesorul Mircea Martin, dar și la mai vechile cenacluri optzeciste: cel de Luni și, respectiv, Junimea. Trei dintre ei, și anume Cristian Popescu (liderul promoției), Radu Sergiu Ruba și Răzvan Petrescu, avuseseră parte și de un debut editorial, remarcat de criticii momentului. Alții „debutaseră” în colecția „Cartea cea mai mică” a revistei *Viața studentească*. Cam toți erau prezenți revuistice destul de cunoscute. După 1989, reuniți sub stindardul *nouăzecismului* și sub autoritatea lui Cristian Popescu, liderul de necontestat și, totodată, unul dintre cei mai importanți poeți de după 1944, au luat cu asalt literatura.

Dacă optzeciștii s-au repezit în gazetărie și au ratat șansa de a deveni generația în jurul căreia să se structureze literatura post-revoluționară, nouăzeciștii au fost preocupați să se afirme literar și să își publice creațiile. Foarte repede, beneficiind și de sprijinul generos al lui Laurențiu Ulici, scriitori ca regretatul Cristian Popescu, Răzvan Petrescu, Radu Sergiu Ruba, Ioan Es. Pop, Horia Gârbea, Daniel Bănulescu, Mihail Gălățanu, Cătălin Țârlea, Radu Aldulescu, Ion Manolescu, Simona Popescu, Caius Dobrescu, Andrei Bodi, Saviana Stănescu ș.a. devin nume frecvent întâlnite în paginile revistelor sau pe coperte de carte. Prelungind (câteodată, în autentic spirit postmodern, prin contradicție) deschiderile operate de optzeciști, nouăzeciștii nu sunt o generație, ci o *promoție distinctă a optzecismului*. Una mai activă literar, mai pasionată de literatură și de ceea ce Preda numea „blestematele chestiuni insolubile”. Nouăzeciștii sunt, alături de bătrânii șazeciști, segmentul literar cel mai interesant al momentului.

Unul dintre păcatele scuzabile ale criticii noastre mai recente este acela de a inventa, la fiecare zece ani, o generație. Așa s-a întâmplat și cu așa-ziișii *douămiiști*, scriitori tineri și

mai puțin tineri, ce debutează și se afirmă după 2000. Cu mult scandal, în paranteză spus, și cu veleități rareori susținute de texte. Elementul coagulant pare a fi refuzul valorilor anterioare, de la clasici la „depășiții” nouăzeciști, respinși cu toții încă înainte de a fi citați. Câteva nume se rețin, totuși, cu frumoase promisiuni pentru viitor, în special dintre poeții „generației”: Marius Ianuș (un timp, vedeta *fracturismului* și semnatarul unor manifeste voit scandaloase), Cosmin Perța (un poet profund, care se întoarce la lirism, la temele și valorile lumii tradiționale), Claudiu Komartin, Teodor Dună, Răzvan Țupa. Criticii au mai mult activitate universitară și revuistică, remarcabilă fiind activitatea tinerilor din provincie (Bogdan Crețu, Crina Bud, Alex Goldiș, Andrei Simuț, Adrian Jicu), mai serioși și mai constructivi decât colegii lor bucureșteni (Marius Chivu, Cosmin Ciotloș). Între ei există și un prozator excepțional: Bogdan Popescu. Dar toate acestea nu alcătuiesc o generație, căci sexualitatea nu poate fi o temă revoluționară, iar între sobrul critic Daniel Cristea-Enache (ceva mai copt, dar debutând editorial în 2001) și, să zicem, impudicele confesiuni neartistice ale Ioanei Bradea sau ale Ioanei Băețică nu există nici o afinitate electivă...

Reunificarea literaturii române: un eșec post-revoluționar

Unul dintre dezideratele legitime de după 1989 a fost reunificarea literaturii române. Căci multă vreme, practic pe tot parcursul perioadei comuniste, a fost imposibil să vorbim liber despre literatura română care se scrie în afara granițelor. Și care are trei compartimente: 1) literatura română din țările limitrofe (Republica Moldova, Ucraina, Serbia), 2) literatura română din Israel, și 3) literatura română din Diaspora (Europa de Vest, Statele Unite, America de Sud, Australia, Canada). Despre toate acestea, s-a putut scrie puțin și selectiv. Din literatura română scrisă în țări circumvicine, pătrunseseră în conștiința literară, înainte de 1989, numai Grigore Vieru (din Basarabia), Ioan Flora, Slavco Almăjan și Florica Ștefan (din Serbia). Despre scriitorii români din Israel era interzis să se vorbească, întrucât aveau, în ochii regimului, o dublă culpă: plecaseră din țară, și încă într-un stat capitalist. Despre exil, s-a putut scrie parțial și în etape, singurii scriitori reintegrați cât de cât fiind Mircea Eliade, Emil Cioran și Eugen Ionescu. Dar nici aceștia cu întreaga

lor operă, nici aceștia tot timpul. Fiecare apariție a lui Eugen Ionescu la *Europa Liberă*, bunăoară, era urmată de o perioadă de interdicție...

Dacă este să consultăm „hărțile” valorice cu care operează astăzi critica românească, putem constata că, în afara numelor de mai sus, puține altele au revenit acasă. Astfel, din Basarabia, literatura română i-a câștigat pe Mihai Cimpoi, Valeriu Matei, Leo Butnaru, Emilian Galaicu-Păun, Vitalie Ciobanu, Vasile Vasilache, Dumitru Crudu. Rămân pe mai departe ignorați, din varii motive, Ion Druță, Andrei Țurcanu, Arcadie Suceveanu sau Liviu Damian, iar nume ca Leonida Lari, Nicolae Dabija sau Vasile Tărățeanu (acesta din urmă, din nordul Bucovinei) populează, pe bună dreptate, mai degrabă manifestările național-politice decât pe cele literare. Din Serbia, a pătruns, poate, Nicu Ciobanu și s-a afirmat furtunos Adam Pusloji?, care a început să scrie în românește în 1995, însă era arhi-cunoscut ca traducător a circa 80 de scriitori români și prieten al lui Nichita Stănescu.

Din Israel, rămân în prim-planul literelor actuale doar scriitorii care erau bine poziționați și înainte de plecarea din România: Alexandru Sever, Virgil Duda, Leon Volovici.

Mai puțin cunoscuți decât ar merita sunt (în ciuda premiilor și a activității susținute) scriitori ca Shaul Carmel, Mosari, Bianca Marcovici. A murit în 2007, fără să fi fost recunoscut ca atare, cel mai mare umorist român de după Ion Băieșu, I. Schechter, deși literatura noastră de azi nu excelează în umor de calitate.

La fel de puțin încurajatoare este situația reintegrării Diasporei în circuitul viu al literaturii noastre. Cu greu s-a întors acasă Petru Dumitriu, dar opera sa franceză rămâne în mare măsură necunoscută publicului, nefiind nici măcar tradusă. Poziția lui în istoria literară rămâne, în același timp, sub semnul întrebării, deoarece opera sa nu mai constituie un model pentru proza de azi. Din Franța, „cei trei mari” – Ionescu, Eliade, Cioran – și, respectiv, „neastâmpăratul” Dumitru Țepeneag rămân, în contexte diferite, scriitorii cel mai frecvent întâlniți în dezbaterile de idei din literatura română și singurii a căror reintegrare completă între reperele sistemului de valori actual s-a încheiat cu succes. Alți scriitori, ca Virgil Tănase sau George Astaloș, sunt prezențe fugare și marginale, cu toate că valoric nu sunt deloc de ignorați.

În general, fără alte exemple particulare, se poate spune că Diaspora

nu a pătruns aproape deloc în circuitul actual de valori. Pentru publicul larg, literatura română rămâne – o dovadă sondajele de opinie ce testează notorietatea scriitorilor contemporani – doar literatura produsă în granițele actuale ale țării. Istoriile literare apărute după 1989 sunt un bun turnesol al eșecului reunificării literaturii române. Cea a lui Dumitru Micu, mai generoasă cu prezențele din afara granițelor, le grupează în capitole separate de mersul literaturii din țară, abordându-le cultural și informațional, nu estetic. Cea a lui Nicolae Manolescu ne îndreptățește să afirmăm că, înainte de a vorbi despre valorificarea estetică a literaturii din afara granițelor, încă mai avem multe de făcut pentru a o cunoaște.

Mă tem că se adeverește profeția unui hâtru, la începutul anilor '90: în afara celor care erau deja integrați, niciun scriitor din afara granițelor nu a pătruns în ierarhia curentă. În niciun caz la vârful acesteia.

O oglindă socială a prestigiului literaturii: programa școlară și manualele

Programa școlară și manualele sunt un bun reper al autorității de care se bucură literatura între produsele

unei societăți. Înainte de 1989, li se putea reproșa, cel mult, prezența fotografiei lui Nicolae Ceaușescu pe pagina de gardă, o anumită prudență în expunerea literaturii recente și unele bucăți literare prea apăsate patriotice. Exista, după cum se știe, un singur manual pentru fiecare clasă, în general redactat de profesori vârstnici, cu mare experiență (Maria Pavnotescu), de inspectori reputați și puși la curent cu noutățile (Nicolae I. Nicolae) sau chiar de critici de anvergură (Nicolae Manolescu). Desigur, literatura Exilului, cea din țările circumvicine sau autorii care puneau probleme politice nu figurau în aceste manuale. Însă tabloul istoric general, ca și valorile clasice și contemporane, figurau în chip multumitor. La drept vorbind, nu au existat reproșuri serioase la adresa acelor manuale, în afară de obiecția de principiu că erau manualele unei epoci condamnate de istorie.

După 1990, ministerul de resort a decis refacerea manualelor și a programelor de studii aferente disciplinei. Au existat, în această operațiune, trei etape: 1990-1998 (etapa încercărilor de îmbunătățire și înnoire), 1998-2007 (etapa manualelor alternative) și 2007- (etapa diminuării dramatice a studiului literar în școala românească).

Manualele din prima perioadă, redactate, în general, sub conducerea unui universitar de prestigiu, au încercat și, în bună măsură, au și reușit, să opereze două schimbări: 1) îmbogățirea și înnoirea tablei de valori, prin reintegrarea scriitorilor din Exil, din Basarabia, a celor ocultați pe criterii politice și, nu în ultimul rând, a scriitorilor tineri (în speță, a optzeciștilor), și 2) înnoirea metodelor de predare a literaturii române, prin combinarea discursului istoric cu medalionul literar, analizele tematice și, în general, cu interpretările moderne, pluraliste, ale actului literar. Aceste schimbări au fost posibile și datorită unei relații coerente a programei preuniversitare de literatură română, care a urmărit aceleași obiective. În concluzie, se poate spune că, în perioada 1990-1998, studiul literaturii – inclusiv al celei contemporane – în școală a progresat, în raport cu ultimii ani ai regimului comunist.

Deriva programei și a manualelor începe odată cu aventura manualelor alternative. În sine, ele nu sunt rele, cu toate că, din punctul de vedere al elevului, argumentul pluralității nu are relevanță, căci nimeni nu poate învăța după mai multe manuale deodată. Pentru elev, nu există manuale alternative, ci numai manualul

său. Care este același cu manualul clasei și al profesorului său.

Din păcate, odată cu abandonarea manualului unic a început și alterarea programei școlare (devenită, peste noapte, *curriculum*). S-a considerat că materia este prea „încărcată” și, pe cale de consecință, s-a trecut la „descărcarea” ei. Astfel, mai întâi au dispărut aproape în totalitate scriitorii medievali. Din întreaga literatură veche, nu se mai studiază în școală decât Ion Neculce și Dimitrie Cantemir. Pașoptiștii au fost reduși la trei nume (Heliade, Alexandrescu, Alecsandri), iar din Eminescu nu se mai studiază decât 10 poezii (nu dintre cele mai reprezentative) și nuvela *Sărmanul Dionis*. Din marea poezie interbelică, de asemeni, nu mai figurează în programă decât patru poeți. Din literatura postbelică, au mai rămas doar Marin Preda și Nichita Stănescu, iar dintre scriitorii mai tineri, Mircea Cărtărescu. Un alt fapt, greu de explicat pedagogic și care afectează formarea gustului literar și a obișnuințelor de lectură, este împușinarea dramatică a recomandărilor de lecturi suplimentare. În fapt, elevului de clasa a XII-a i se recomandă *de două ori mai puține lecturi* suplimentare decât celui de clasa a V-a, cu toate că știința pedagogică

recomandă ca procentajul să fie exact pe dos.

Criticile aduse noii programe și manualelor alternative, în loc să ducă la o îmbunătățire a acestora, au provocat o stranie ostilitate a Comisiei de literatură română a ministerului, care a continuat să reformeze programa și manualele, până când, în 2007, s-a ajuns la o reală depreciere a studiului literar în școala românească. Împuținarea cantitativă și confuzia de planuri au făcut ca imaginea literaturii române în școală să ajungă o caricatură. Practic, oricine poate absolvi școala românească de azi fără să fi auzit măcar de scriitori ca Antim Ivireanul, Dimitrie Bolintineanu, Ion Ghica, Dimitrie Anghel, Ion Minulescu, Ion Pillat, Adrian Maniu, Anton Holban, Mihail Sebastian, Nicolae Breban, Dumitru Radu Popescu, Ștefan Bănulescu, Fănuș Neagu, Cezar Baltag, Ștefan Augustin Doinaș, Ioan Alexandru, Ana Blandiana, Leonid Dimov, Virgil Mazilescu. Și, mai ales, fără să îi fi citit vreodată, fie și ca lectură suplimentară. Discursul istoric se recomandă a fi – și, în clasa a IX-a, chiar este – înlocuit cu cel tematic, renunțându-se la a-i mai furniza școlarului o schiță completă a evoluției literaturii române. Eliminarea textelor

literare din cadrul probei de limba română, la examenul de bacalaureat, contribuie și ea la deprecierea studiului literaturii, căci, pentru cei mai mulți dintre școlari, ceea ce nu este absolut obligatoriu la examen nici nu se învață.

Uniunea Scriitorilor nu a intervenit pentru a-și spune cuvântul în chestiunea studiului literaturii în școală, iar Academia Română, deși a făcut-o, a fost complet ignorată de autorități. Ca dovadă că factorul politic nu mai pune niciun preț pe literatură și pe obștea scriitoricească.

În ultimii ani ai comunismului, au fost voci care, în ciuda cenzurii, s-au pronunțat public împotriva tehnici-zării învățământului și a diminuării ponderii materiilor umaniste în programul de studii al liceenilor și studenților. Cultura literară a generațiilor formate înainte de 1989 este însă net superioară celei a tinerilor din zilele noastre.

Pseudo-scriitorii și asaltul asupra instituțiilor cu funcție de legitimare

La momentul primului congres din era democratică (1990), Uniunea Scriitorilor număra circa 1300 de membri. În 2009, ea numără peste 2400, dintre care 1200 numai în

Asociația Scriitorilor din București. În afara acestor scriitori recunoscuți ca atare de breaslă, mai există, probabil, încă pe atâția oameni care scriu și publică volume, fără să facă parte din US. Cum, între timp, nici populația României nu s-a înmulțit de patru ori, nici nivelul literaturii române nu a crescut spectaculos, e limpede că această creștere numerică a scriitorilor s-a făcut cu prețul unei scăderi calitative considerabile. *Media* a scăzut foarte mult, căci vârfurile actuale nu sunt mai prejos de vârfurile de acum 20 de ani. Câteodată, sunt chiar aceleași.

Acest asalt pentru cucerirea statutului de scriitor nu e deloc atât de nevinovat pe cât pare. Veleitarismul literar este, în genere, un păcat îngăduit, însă de data aceasta suntem obligați să vorbim nu de nevinovatul veleitarism de odinioară și dintotdeauna, ci de penetrarea structurilor literare de către pseudo-scriitori. Cu ani în urmă, aceștia toceau fără folos băncile de pe coridoarele Casei Scânteii. Astăzi, dacă au putere sau fac rost de bani, se duc direct la edituri și devin... scriitori. Adică își trec pe cartea de vizită titlul de „scriitor” (când pot adăuga și „membru al Uniunii Scriitorilor”, e cu atât mai bine), organizează lansări, au parte de publicitate în mass-media,

înființează cercuri, asociații literare și chiar... academii. Pseudo-literatura este o îndeletnicire extrem de populară chiar și în rândurile persoanelor incapabile să scrie trei rânduri fără greșeli de ortografie: vedete de televiziune, personalități mondene, comentatori sportivi sau oameni de afaceri își comandă cărți, pe care le redactează, firește, alții, apoi le semnează cu numele lor și devin și ei scriitori. Dacă au relații în lumea bancară, sponsorizează premii literare, cu condiția ca printre laureați să se numere și ei/ele.

Pseudo-literatura nu înseamnă numai beletristică. Diverși potențați locali, deveniți profesori la multele facultăți de litere înființate după 1990, produc pe bandă – singuri sau cu „ajutorul” subalternilor – maculatură critică universitară. Inspectorii școlari și profesorii preuniversitari cu influență, de asemenea, au devenit industrii de cărți de „comentarii”, „sinteze” și „îndrumări” pentru elevi. Universitățile particulare, spre a compensa artificial insuficiența academică a cadrelor lor, își obligă profesorii să furnizeze clientului (pardon: studentului plătitor de taxe) compendii, cursuri și suporturi de curs. Rezultatul e o cantitate uriașă de plagiate scandaloase, compilații fără rușine și enormități științifice.

Toată această pseudo-literatură produce o enormă confuzie în rândul publicului. Acesta a ajuns să nu mai poată face diferența între o carte bună și una proastă, între critica și publicitatea literară, între literatură și, vorba criticului Alex Ștefănescu, *ceva care seamănă a literatură*. Îngrijorător nu este atât faptul că se citește din ce în ce mai puțin în România, ci că, din acel puțin, partea care revine literaturii adevărate este din ce în ce mai mică.

Spuneam că asaltul pseudo-scriitorilor nu este atât de inocent pe cum pare. Deși US a coborât mult ștacheta, stabilind criterii de primire în organizație strict formale, totuși, un mare număr de autori de cărți nu sunt primiți și nu se bucură nici de atenția celorlalte instituții cu funcție de legitimare (critica, premiile de prestigiu, revistele renumite). Eșecul, din păcate, nu îi descurajează: pseudo-scriitorii sunt foarte pricepuți în a-și crea propriile instituții de legitimare. Astfel, România este invadată de premii literare – un poet număra în 2007 peste 3000 –, de festivaluri și reviste, de lansări. Există grupuri de veleitari care au circuite de legitimare personale, aproape complete: revista lor, cenaclul lor, edituri, premii, rețele de sponsorizare. Ieșind pentru o secundă din discursul arid

și exact, aș face observația că este incredibil cât de ușor pot obține fonduri pseudo-scriitorii și cât de greu scriitorii adevărați.

Cel mai urât aspect al fenomenului sunt politicienii pseudo-scriitori. În special la nivel local, a apărut o adevărată faună de politicieni care, pentru a-și polei blazonul ruginit, vânează, ca trofeu, literatura. Cu banii primăriei, ai consiliilor locale sau județene, ai bibliotecilor sau instituțiilor decentralizate, aceștia își publică, uneori în ediții scumpe (din păcate, *kitsch*), creațiile, astfel încât vechiul circuit intelectual, dinspre literatură înspre politică, prin care s-a construit România modernă, este inversat. Literatura devine doar un accesoriu, menit să hrănească orgolii și să contribuie la mania reprezentării, asemeni costumelor „de firmă” sau mașinilor „bengoase”... Este o degradare cu totul nouă, pe care literatura română nu a cunoscut-o nici în perioada comunistă, nici înaintea perioadei comuniste.

Politica literară a Ministerului Culturii: de la arbitrarul la absență și-napoi la arbitrarul

Politicile literare ale Ministerului Culturii, în cele două decenii comuniste,

reprezintă un caz unic în Europa. Totul, începând de la sumele alocate tipăriturilor literare și până la cadrul instituțional și legislativ, este nemaiîntâlnit în lumea civilizată și ridică serioase semne de întrebare asupra seriozității noastre ca stat. Numai lipsa de interes public pentru cultură face ca alte anomalii să țină capul de afiș al presei de scandal.

Nu e vorba numai de bani. Deși nici banii nu sunt un accesoriu: cultura are un aspect material de neevitat, în absența căruia ea rămâne, eventual, folclor. Cultură orală, nu cultură adevărată. Iar cetățeanul plătește impozite și pentru a avea acces la cultură, nu numai la sănătate sau ordine publică.

Între 1990 și 2009, la Cultură s-au succedat 10 miniștri, proveniți din 5 partide. Doar doi independenți, Andrei Pleșu și Marin Sorescu, au fost considerați demni de a ocupa fotoliul de administrator al politicilor culturale naționale. Au existat, în acești 20 de ani, mai multe faze, alternând între arbitrariul politicii personale și centralismul politicii de partid, între finanțarea preferențială a unor grupuri și finanțarea precară a tuturor, între intervenționism și ultra-liberalism. Criteriile de finanțare a culturii scrise s-au modificat și ele

de mai multe ori. Câteva constante, însă, au rămas, indiferent de componența politică a guvernului sau de persoana ministrului: 1) subfinanțarea cronică, 2) finanțarea preferențială a artelor interpretative și a culturii moarte, în detrimentul literaturii, și 3) absența oricăror obiective strategice în finanțarea tipăriturilor.

Subfinanțarea cronică nu cred că necesită prea multe glose. Cifrele din perioada ministeriatelor lui Andrei Pleșu și Mihai Golu nu ne sunt accesibile, însă odată cu Marin Sorescu s-a întemeiat tradiția bugetelor care încep cu 0,... . În 2009, la aniversarea a 20 de ani de la căderea regimului comunist, s-a atins o adevărată culme a dezinteresului față de cultură, căreia i s-a alocat un procent de 0,19% din PIB, cel mai mic din Europa și sub nivelul unor țări ca Azerbaidjan, Uzbekistan, Turkmenistan sau al unor state africane. În tot acest timp, niciun ministru al Culturii, nici măcar aceia care erau ei înșiși scriitori, nu a demisionat din cauza subfinanțării: vanitatea de a fi ministru a fost mai mare decât răspunderea pentru domeniul de care avea îndatorirea constituțională să se îngrijească.

Finanțarea preferențială a artelor interpretative (dansul, teatrul, muzica

populară, opera și opereta), a *entertainment*-ului (filmul) și, mai cu seamă, a *culturii moarte* reprezintă, probabil, cea mai mare nedreptate care se putea face literaturii române. Avem o deosebită considerație față de toate artele, însă nu toate au fost și sunt la fel de importante pentru identitatea românească. România modernă s-a construit prin literatură, nu prin operetă sau dans. Avem, de asemenea, o uriașă dragoste față de patrimoniul românesc, așa puțin și șters cum este el, în comparație cu patrimoniul occidental, pentru că reprezintă legătura noastră cu trecutul și cu ceea ce vor fi fost rădăcinile noastre. Însă a direcționa 75% din bugetul oficios al Ministerului Culturii către patrimoniu, în condițiile în care încă nu avem o legislație clară în domeniu, iar monumentele recunoscute de UNESCO sunt deocamdată foarte puține, înseamnă a deschide drum liber arbitrariului și devalizării banului public. Există exemple flagrante: în 1998, ministerul a cheltuit 900 de milioane de lei pentru restaurarea unei capele private, datând din secolul al XIX-lea, dintr-un cimitir catolic din Bucovina. Capela respectivă nu face parte nici astăzi din vreun circuit de vizitare, intern sau internațional, nici din circuitul istoriei

artei, deci se poate spune că nu are valoare de patrimoniu. Cu această sumă se puteau edita, în 1998, 45 de titluri de carte, la tirajul de 1000 de exemplare fiecare.

Subvenționarea artelor interpretative și a filmului lasă loc și unor discuții, incomode pentru minister, cu privire la aspectele comerciale neconforme cu practicile europene ale acestei susțineri. Unele manifestări – spectacole de jazz sau folclorice, filme, spectacole de muzică ușoară etc. – au avut și au componente comerciale explicite, care le fac neeligibile pentru sprijinul statului, în orice țară civilizată. A cheltui bani publici pe manifestări comerciale, care aduc, în final, profituri substanțiale unor persoane și societăți private, nu trece nicăieri în lume drept susținere a culturii. La noi, da.

Nu a existat niciun singur exercițiu bugetar în care alocarea fondurilor pentru cultura scrisă să nu suscite contestații puternice din partea scriitorilor și editorilor. Fie că lista titlurilor subvenționate era aprobată direct de ministru, la propunerea funcționarilor Direcției pentru Carte și Tipărituri, fie că era rezultatul unei comisii independente, fie că s-a petrecut, ca în anii din urmă, sub egida Administrației Fondului Cultural

Național, distribuția finanțărilor pentru cultura scrisă a fost în permanență confuză și netransparentă. Au lipsit obiectivele strategice, care ar fi generat și criteriile transparente de finanțare. Alocarea banilor nu a vizat nici stimularea creșterii valorice a literaturii, nici tipărirea clasicilor, nici susținerea debuturilor, nici încurajarea literaturii academice și a cercetărilor interdisciplinare. După cum achiziția titlurilor pentru biblioteci nu a urmărit în chip sistematic încurajarea lecturii. Criteriile, în cazul că au existat, au fost strict formale și au permis manifestarea nestingherită a bunului-plac.

Întreaga gestiune a culturii a stat, în acești 20 ani post-comuniști, sub semnul unui ultra-liberalism pe care nu l-am regăsit în politicile economice sau sociale. Invocându-se în mod fals necesitatea neintervenției statului, cultura a fost lăsată pe mâna legilor pieței, deși produsele ei sunt de altă factură decât detergenții, cauciucurile sau pasta de dinți.

Revistele și editurile Ministerului Culturii: povestea unei sabordări

În 1989, întregul aparat editorial – cu excepția câtorva edituri departa-

mentale – era în subordinea și în proprietatea Ministerului Culturii. Comuniștii erau, desigur, ticăloși, dar nu erau imbecili. În timp, industria editorială a fost structurată ca o adevărată industrie. Pe lângă edituri, ministerul era proprietarul unei rețele de difuzare a cărții, cu acoperire națională, și al unei rețele de librării, iarăși cu acoperire națională. Astfel încât industria de carte din România reprezenta una din industriile rentabile ale epocii comuniste. Nu se putea, desigur, nici atunci să știi în orice moment câte cărți ai vândut în librăria din Dorohoi, căci nu existau calculatoare. Însă cărțile se vindeau foarte bine, în tiraje care astăzi par de domeniul științifico-fantasticului. Nu erau rare cărțile de critică literară vândute în 30.000 de exemplare sau romanele care atingeau 100.000 de exemplare. Poezia putea să atingă cifre amețitoare, până la recordul de 150.000 de exemplare atins de o ediție Adrian Păunescu în BPT.

După 1990, ar fi trebuit doar ca ministerul să achiziționeze o tipografie și să eficientizeze rețeaua de distribuție, pentru a da imboldul unei industrii editoriale puternice, în condiții de piață, industrie pe care ulterior putea să o privatizeze pe sume

însemnate și într-o stare de sănătate economico-financiară. În loc să facă asta, conducerile succesive au preferat să destructureze pur și simplu, *fără să pună nimic în loc*, rețeaua de distribuție și să înstrăineze librăriile. În numai doi ani de zile, 1990-1992, numărul librăriilor din Capitală se redusese deja la jumătate, în spațiile cedate instalându-se magazine de țigări și conșignații. În provincie a fost chiar mai rău. Astăzi, în circa 60% din orașele țării nu mai există nici măcar o singură librărie.

Auto-distrușgerea rețelei de distribuție și de librării, continuată după 1992 prin privatizări și lichidări, a pus editurile într-o situație fără ieșire. Pe de-o parte, finanțarea primită de la buget se diminuea, pe de altă parte, dispariția librăriilor făcea ca soluția cărții comerciale să nu funcționeze. În decurs de un deceniu, marile edituri ale Ministerului Culturii au falimentat și au trebuit vândute pe nimic. Editura Univers, Editura Minerva, Editura Albatros, Editura Eminescu, Editura Ion Creangă, Editura Dacia, Editura Scrisul Românesc, Editura Facla, Editura Junimea au trecut în proprietate privată sau și-au închis porțile. Unele definitiv, ca Editura Eminescu sau Editura Ion Creangă. Altele,

pentru un lung interval. Altele au supraviețuit, dar cu prețul renunțării la profilul lor. Dispariția sau transformarea atâtor edituri de prestigiu, care îndeplineau și misiuni culturale – cum ar fi editarea clasicilor, a literaturii contemporane sau a celei pentru copii – a dezechilibrat mediul editorial, care, după 2000, a ajuns să fie dominat categoric de traduceri și de cartea de divertisment. Literatura română nu pătrunde decât rareori în portofoliul marilor edituri. În special tinerii și scriitorii neafiliați vreunui grup de influență au de suferit de pe urma acestei sabordări voluntare a marilor edituri de odinioară. O întregă disciplină, editologia, aflată la mare cinste în culturile occidentale de azi, la noi este pe cale să se stingă, deoarece nimeni nu mai are unde face ediții critice și științifice, ceea ce va afecta puternic cercetarea literară de mâine.

Nici revistele ministerului nu au dus-o mai bine. Ele nu mai puteau, desigur, continua ca reviste subordonate Ministerului Culturii, însă absența unei strategii culturale coerente a făcut ca despărțirea de aceste reviste să se facă într-un mod care a echivalat cu desființarea lor. Publicațiile ministerului – dintre care unele de strictă necesitate, cum ar fi

Universul cărții, trebuiau totuși menținute ca publicații bugetare – au fost întâi decapitalizate și apoi aruncate pe piața liberă, după ce în prealabil acumulasera datorii uriașe la chirie, tipar și utilități. Unele s-au desființat, altele, pentru a se salva, după procese istovitoare, au trecut sub egida Uniunii Scriitorilor sau a autorităților locale. Toate și-au pierdut, însă, ponderea pe piață și, deci, capacitatea regenerării prin mijloace proprii.

Cazul Ministerului Culturii din România, care a preferat să desființeze instituții în loc să le valorifice, sub pretextul liberalismului și al economiei de piață, este unic în lumea civilizată. Un uriaș patrimoniu – material, uman, de prestigiu – a fost azvârlit peste bord, fără ca vreun responsabil să fi fost vreodată tras la răspundere.

E mai bine, e mai rău?

Nu fac parte dintre cei nostalgici după binefacerile comunismului. Imaginile idilice ale librăriilor pline cu cărți ieftine și bune sunt întotdeauna contrabalansate, în mintea mea, de cele ale cozilor la pâine sau ale galantarelor goale din magazine. De aceea, nu aș pune comparația în termeni de *mai bine/mai rău*. Căci

succesul sau eșecul nostru, în acești 20 de ani post-comuniști, nu poate fi raportat la ceea ce a fost și nu se mai poate întoarce. Ci la ceea ce *am sperat că va fi* sau la ceea ce *am fi putut fi*, potrivit potențialului de care dispunem.

Nu fac parte nici dintre cei care cred că România ar putea fi, vreodată, un stat cultural. Unele culturi latine – Franța, Spania – au reușit să creeze asemenea imperii culturale, altele – Italia, Portugalia – nu. Românul este un om echilibrat și nu prețuiește exaltarea nici măcar atunci când vizează spiritul. Idealul nostru pare a fi mai degrabă omul „cuminte”, nu omul genial. Oricum, în lume sunt puține asemenea imperii. Niciunul nu are în spate un stat atât de mic ca al nostru.

Cu toate acestea, aș spune că acești 20 de ani post-revoluționari reprezintă, pentru literatură, un șir nesfârșit de înfrângeri și de lichidări, între care construcțiile sunt foarte puține și cumva stinghere. Dintr-o *prezență* de care factorul politic sau societatea nu puteau să nu țină cont, literatura română contemporană a devenit un *spectru*. În raport cu ceea ce se putea face, nu am făcut aproape nimic. Nimic bun.

Sigur că am capacitatea de a distinge între valorile literare și cele instituționale. Ca valori literare, încă stăm bine. Criticii profesioniști nu se pot plânde de absența cărților de valoare, ele apar în fiecare săptămână, în toate colțurile țării și în toate genurile literare. Sunt activi (și produc cărți importante) scriitori din mai multe generații, precum și scriitori neafiliați generațional. Au apărut și apar talente noi și tineri scriitori promițători.

Din nefericire, tabloul pozitiv al valorilor literare este anulat de cel complet negativ al valorilor instituționale. Da, a apărut tânărul poet Cosmin Perța, însă cărțile lui se tipăresc la edituri obscure din nordul Ardealului, în 300 de exemplare, sau în ediții pe lângă care „Cartea cea mai mică”, a revistei „comuniste” *Viața studentească* era un lux. Da, s-a consacrat cărturarul clujean Ștefan Borbely, un critic și un comparatist de mare anvergură și originalitate. Dar cărțile lui apar în tiraje confidentiale, ca și revistele în care publică; valoarea lui, în loc să fecundeze spațiul public românesc, se consumă în „cercul strâmt” al specialiștilor. Spațiul public aparține „scriitorilor” Andreea Marin, Mihaela Rădulescu sau Laura Andreșan.

Da, Nicolae Breban continuă marile sale cicluri romanești, dar, la 50 de lei volumul, tetralogia *Voința de putere* ajunge să coste 200 de lei: sumă inaccesibilă studenților, profesorilor și intelectualilor cărora le este destinată.

Îngrijorătoare este și timiditatea instituțională a Uniunii Scriitorilor. Căci ea trădează o conștiință a marginalității, a neputinței. Era normal ca o parte din autoritatea ei trecută să dispară, dar e complet anormal ca ea să dispară *cu totul*. Ieri, un singur scriitor, vicepreședinte al US, oprea reintroducerea realismului socialist, amenințându-l pe dictatorul Ceaușescu că se va sinucide. Astăzi, nici măcar sinuciderea colectivă (și efectivă) a întregii conduceri n-ar mai putea determina, să zicem, Parlamentul democratic să voteze micșoarea TVA-ului pe carte și tipărituri.

Scriitorul era, în trecut, o voce. Era normal ca, acum, această voce să fie concurată de alte voci, ca urmare a revenirii societății românești la pluralism. Era normal și ca vocile scriitorilor să nu se mai audă la unison, nemaieexistând acel unic adversar care, la suprafață, unea toate nemulțumirile într-o rezistență comună față de regim. Dar nu-i

deloc normal ca vocea scriitorului să dispară de tot și să fie înlocuită cu pseudo-voci. Nu e normal ca unui interpret de muzică folk să i se facă funeralii naționale, iar despre moartea marelui scriitor Ștefan Bănuțescu să apară în gazete doar două-trei rânduri. Nu e normal ca toate companiile de stat, care trăiesc din monopolul unor activități economice și sunt subvenționate de la buget, să dispună de case de vacanță luxoase, la munte și la mare, de prime și indemnizații, iar Uniunea Scriitorilor să dispună doar de două vile, vechi

și neîncăpătoare, clădite pe banii ei, și să nu primească subvenții pentru reviste și cărți. Nu e normal ca anumite instituții de stat să se lăfăie în sedii care nu le aparțin, iar Uniunea să tremure pentru soarta sediului ei, reclădit din temelii tot cu banii ei. Nu mai continui: fiecare scriitor român o poate face la fel de bine ca mine. Pentru că toți simțim aceeași adâncă nemulțumire. Nu e mai rău ca ieri. Înainte de toate, e mai rău decât trebuia să fie. *E mai rău decât în cele mai pesimiste închipuiri ale noastre.*

Confluente

Precizare

Eugen Uricaru

Prin bunăvoința și la invitația Excelenței Sale, Ambasadorul Republicii Azerbaidjan la București, dr. Eldar Hassanov, am avut prilejul să particip la o importantă reuniune internațională privind dialogul intercivizației, organizat cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la înființarea Organizației Conferinței Islamice. Întâlnirea a avut loc la Baku în zilele de 11 și 12 noiembrie 2009. Parlamentari, oameni politici, miniștri, profesori universitari, ziariști și scriitori din Europa, Asia, Africa, America de Nord și de Sud, Australia – practic din întreaga lume au participat și au dezbătut delicatele teme și probleme ale dialogului între culturi și civilizații.

Considerăm că este o problemă care ne privește direct pe noi, românii și România, soarta așezându-ne la linia de contact între creștinism și islamism, considerând că această chestiune privind dialogul sau confruntarea face parte din realitatea noastră. Socotim că este folositor să facem cunoscut punctul de vedere al unei autorități în materie, punct de vedere exprimat la conferința de la Baku. Mulțumim și pe această cale Excelenței Sale, dr. Eldar Hassanov nu doar pentru prilejul oferit de a cunoaște mai bine Azerbaidjanul, mișcarea de idei din lumea islamică, ci și pentru prezența sa atât de firească și de benefică în România.

Conceptualizarea dialogului între civilizații: spre un dialog eficient

Dr. Mohammed El-Sayed Selim

Conceptul de dialog între civilizații a apărut în era Războiului Rece ca un rezultat al revitalizării identităților culturale și etnice, fapt ce s-a reflectat în revoluția naționalităților în Europa de Est și în Uniunea Sovietică, ceea ce, în schimb a dus la fondarea unor noi state bazate pe aceste identități.

Acest fapt a condus la reînnoirea interesului pentru dimensiunea culturală a relațiilor internaționale. Supoziția era aceea că relațiile internaționale sunt în mare măsură influențate de atributele culturale ale popoarelor și că armonizarea acestui fel de relații necesită și o manipulare a variabilelor culturale.

S-a susținut, de asemenea, că există legături între comportamentul politic, economic și cel cultural. Asemenea comportamente sunt

percepute ca oferindu-și un suport reciproc.

Cooperarea culturală reduce percepțiile eronate și întărește cooperarea politică și economică, iar realizările comune în domeniile politicului și economicului creează un mediu ce conduce către contacte culturale însemnate. Acest lucru a fost manifestat în noua literatură despre cooperarea internațională. Spre exemplu, termenul de Măsuri de Construire a Încrederii (MCÎ) este un rezultat al Războiului Rece. Cu toate acestea, discutând despre acest termen după încheierea războiului, numeroși autori au sugerat introducerea conceptului de MCÎ culturale ca pe un contrafort pentru cele politico-militare. Această sugestie s-a bazat pe supoziția că „dimensiunea culturală a strategiilor de rezolvare a conflictelor ajută la

construirea încrederii între popoare și în găsirea soluțiilor chiar la nivel de rădăcină prin promovarea interacțiunilor socio-culturale dintre popoare ce provin din medii divergente.

Contactul personal dintre popoare cu diferite medii de viață va șterge câteva dintre neînțelegerile create de guvernări.” Mai departe, majoritatea proiectelor de cooperare regională, trans-regională și globală cuprind o dimensiune culturală. De exemplu, proiectul de cooperare EU-ASEAN ce a fost lansat în 1996, a inclus o dimensiune culturală majoră, iar Fundația Euro-Asiatică a fost fondată pentru a promova asemenea cooperări. UNESCO a lansat la rândul ei conceptul de „cultură pentru pace” ca o componentă majoră a proceselor de construire a păcii. Organizația pentru Solidaritate a Oamenilor Afro-Asiatici a acordat multă atenție în ultimii ani subiectului dialogului cultural global. De asemenea, când propunerile de cooperare Mediteraneană și Euro-Mediteraneană au fost prezentate în perioada de după Războiul Rece, noțiunile de cooperare culturală au fost încă de la început introduse. Acest lucru s-a bazat pe supoziția că dacă această cooperare Euro-Mediteraneană este să fie sustenabilă atunci trebuie să

se adreseze gamei de activități umane, inclusiv cele culturale. În 2004, o instituție pentru cooperare culturală Euro-Mediteraneană a fost fondată în Alexandria.

În acest context a apărut conceptul de Dialog între Civilizații. Nu este adevărat faptul că acest concept a apărut ca un răspuns la teza lui Huntington despre Ciocnirea dintre Civilizații dezvoltată în 1993. Huntington argumenta faptul că principala axă de conflict în viitor va merge pe liniile culturale și religioase. Ca o extensie, el a emis teoria potrivit căreia conceptul de civilizații diferite, ca cel mai înalt rang al identității culturale, va deveni din ce în ce mai folosit în analiza potențialul de conflict în viitor.

Conceptul de Dialog între Civilizații a apărut prima dată în literatura primei Conferințe Inter-Parlamentare pe probleme de Securitate și Cooperare în zona Mediteraneană ce a avut loc în Malaga în iunie 1992. Documentul Final al Conferinței făcea referire la conceptul de Dialog între Civilizații și Drepturile Omului. Se referea la valorile comune ale civilizațiilor, la normele înțelegerii și toleranței reciproce și la cooperarea în domenii precum cultura și drepturile omului. De asemenea, stipula că

dialogul este esențial pentru a micșora decalajul dintre popoarele arabe și cele europene, și că astfel de dialoguri ar trebui să se bazeze pe „valori comune cum ar fi respectul pentru viața umană, nevoia de valori spirituale și solidaritate umană.”

Teoria lui Huntington a fost o provocare pentru conceptul de Dialog între Civilizații. Acea teorie a condus la controverse globale ce au sfârșit într-un număr de propuneri de a iniția dialoguri între civilizații. Propuneri internaționale s-au intensificat după evenimentele din 11 septembrie 2001, deoarece aceste evenimente au stabilit o separare globală între lumea Vestică și cea Musulmană. Cea mai importantă dintre aceste propuneri a fost cea a fostului președinte al Iranului, Khatami, în 1997, care, inițial, a fost prezentată în discursul său din cadrul Adunării Generale din 1999 și ulterior în cadrul Declarației Adunării Generale a Națiunilor Unite din 2001 ca anul Dialogului între Civilizații și a constituit rezoluția Adunării Generale din noiembrie 2001, intitulată „Dialogul între Civilizații, Agenda Globală”.

Alte propuneri au fost, de asemenea, prezentate, cum ar fi Declarația de la Teheran, emisă de Organizația Conferinței Islamice (OCI) în mai 1999.

Au mai fost, de asemenea, și alte inițiative precum propunerea Iranului de a iniția un dialog între Egipt, Iran, Italia și Grecia (ca țări reprezentând civilizațiile Egipteană, Persană, Romană și Greacă) ce s-au finalizat în patru runde de discuții între anii 1999 și 2001. Unul dintre principalele rezultate ale acestui dialog a fost „Declarația de la Atena” despre Dialogul între Civilizații. Și în noiembrie 2001 Liga Statelor Arabe a ținut prima sa conferință intitulată „Dialogul între Civilizații: Cooperare, nu Conflict.” Uniunea Europeană a inclus, de asemenea, în Proiectul de parteneriat Euro-Mediteranean, formalizat în Declarația de la Barcelona din noiembrie 1995, o componentă culturală. În martie 2002, a inițiat „Un program de acțiune pentru Dialog între Culturi și Civilizații”, și a ajutat la înființarea Fundației Euro-Mediteraneene pentru dialog intercultural. În final, ne mai putem referi de asemenea la propunerea „Alianța dintre Civilizații” ce a fost prezentată de către fostul Secretar General al Națiunilor Unite, Kofi Anan, în 2006.

Acest document va evalua problematicile chestiunii dialogului între civilizații; va revizui premisele unui dialog viabil și structurile și procesele sale esențiale, cu scopul

de a evalua prezentele modele de dialog între civilizații în lumina acestor discuții pentru a arăta promisiunile și limitările dialogului între civilizații.

Problematika Dialogului între Civilizații într-o Lume Unipolară

Dialogul între civilizații întâmpină o serie de problematice ce ar trebui să fie pe deplin înțelese dacă e să ne lansăm într-un dialog viabil. Mai întâi de toate, conceptul de dialog între civilizații se suprapune cu alte concepte, cum ar fi dialogurile inter-credințe, inter-culturale. Ultimele două concepte sunt relativ specifice și pot fi cu ușurință distinse în comparație cu conceptul de dialog între civilizații. Credința, în general, se referă la religie. Termenul de dialog inter-credințe se referă la interacțiuni cooperante și pozitive între popoare cu tradiții („credințe”) religioase diferite atât la nivel individual, cât și la nivel instituțional, ce conduc la toleranță și respect reciproc. Se distinge de sincretism sau religie alternativă, acel dialog implică adesea promovarea înțelegerii între diferite religii pentru a crește toleranța pentru alții, mai degrabă decât să

sintetizeze credințe noi. Un astfel de dialog este des întâlnit între religiile Abrahmice, Iudaism, Creștinism și Islamic, și recent a fost lansat între Islamism și Budism. Rezultatele dialogurilor inter-credințe au fost limitate și dialogurile în sine au avut viață scurtă deoarece Iudaismul și Creștinismul nu recunosc religia Islamică ca pe o „religie divină”. Acest lucru este de înțeles întrucât o astfel de recunoaștere ar însemna neapărat negarea celor două religii. Mai departe, Islamul și Creștinismul au ca fundament o credință de bază în diseminarea acolo a mesajelor către necredincioși, ceea ce a dus la o percepție despre ambele părți ale dialogului, cum că cealaltă parte folosește dialogul pentru a atinge acel obiectiv.

Cultura înseamnă un set de credințe împărtășite, obiceiuri și comportamente sociale ale unui grup de oameni. În acest sens, dialogul intercultural se referă la schimburile culturale între grupuri de diferite culturi cum ar fi cooperarea culturală dintre Europa și națiunile din Sud-Estul Asiei în cadrul reuniunii Asia-Europa, unde o fundație pentru interacțiuni culturale, Fundația Singapore, a fost înființată.

Oricum, conceptul de civilizație este destul de vag. Un înțelept arab a definit civilizația ca fiind „un set de atribuții ce rezultă din viața socială. Aceasta include toate manifestările vieții materiale, intelectuale și morale a popoarelor incluzând științele, industriile, obiceiurile și formările.” Acesta a argumentat faptul că civilizațiile se reflectă cel mai bine în științe și industrii, dar cultura este cel mai bine articulată în limbi și literatură. În mod corespunzător, în vreme ce civilizațiile se pot muta dintr-un loc în altul, culturile nu pot face asta, întrucât sunt caracterizate mai degrabă de specificitate decât de generalitate.

Cu toate că este posibil să definești granițele culturale, o asemenea sarcină este destul de dificilă în cazul civilizațiilor. Acest lucru explică lipsa de consens asupra numărului civilizațiilor. În vreme ce Huntington a identificat opt civilizații, Toynbee s-a referit la 21 de civilizații. Alții susțin că de fapt există o singură civilizație globală cu diverse grade de accente. Acest lucru l-a condus pe Muhajirani, fostul director al Centrului pentru Dialog între Civilizații din Iran, să susțină faptul că aceste concepte de dialoguri inter-credințe, inter-culturale și despre civilizație ar trebui

folosite inter-schimbabil. Argumentăm că în timp ce teza lui Muhajirani este validă, cu excepția referirii la dialogul inter-credințe, un asemenea dialog are conotații diferite și mai sensibile ce transcend celorlalte două concepte.

A doua problemă principală este să se identifice cine reprezintă o anumită civilizație. Cine reprezintă o civilizație multinațională ca aceea europeană? Reprezintă elitele conducătoare într-o civilizație a unei singure națiuni, precum cea Chineză, acea civilizație, sau ar trebui să împartă această reprezentare cu alte elite non-guvernamentale? Și dacă există trenduri intelectuale diferite într-o civilizație, care dintre acestea ar pretinde reprezentarea? Ar trebui să creăm o combinație de trenduri intelectuale care să reprezinte acea civilizație?

Cea de-a treia problemă a dialogului între civilizațiile contemporane o reprezintă condițiile în care dialogul are loc. Victoria Vestică în Războiul Rece a dezlănțuit forțe de uniformitate și conformitate ideologică și culturală. S-a susținut că valorile vestice sunt cel mai nou model de dezvoltare umană, alte culturi trebuie să depună eforturi pentru a se apropia de aceste valori, iar Vestul

trebuie să depună eforturi în a convinge alte țări să le accepte. Manifestările ideologice ale acestor argumente pot fi găsite în teza Sfârșitul Istoriei a lui Fukuyama.

Un astfel de simț al triumfului și al supremației valorilor vestice ce rezultă din căderea Uniunii Sovietice cu siguranță creează dificultăți în implicarea într-un dialog echitabil și semnificativ. Acest simț al supremației valorilor vestice este evident în atacul Vestului asupra valorilor non-vestice, în special cele asiatice și musulmane, și în dezbaterile din Vest despre compatibilitatea Islamului cu democrația. Aceste dezbateri presupun că legitimitatea Islamului ar trebui să derive din conformitatea sa cu valorile vestice mai degrabă decât cu ale sale. Acest trend a fost adâncit după atacurile din 11 septembrie 2001, când Statele Unite, susținute de majoritatea aliaților săi europeni, a inițiat o nouă strategie bazată pe unilateralism politic și cultural și conformitate forțată cu dorințele vestului deghizate în „comunitatea internațională”. Acest lucru nu conduce către un dialog viabil între civilizații întrucât un astfel de dialog presupune recunoașterea faptului că valorile civilizațiilor ce dialoghează sunt legitime și egale.

Premisele unui Dialog Eficient între Civilizații

Există două mari abordări ale problematicilor evidențiate, cea Instrumentalistă și cea Contextuală. Complexitatea și numeroasele dimensiuni ale problematicilor dialogului între civilizații cer o nouă abordare prin care dialogul s-ar baza pe anumite ipoteze. După judecata noastră, acceptarea acestor ipoteze este mai importantă decât substanța dialogului în sine, întrucât acestea determină succesul sau eșecul dialogului. Dialogul între civilizații este de natură să se dezvolte și să prospere dacă se bazează pe următoarele premise.

Dialog între Entități Similare

Un dialog între civilizații ar trebui să apară între entități, religii, state, unități non-guvernamentale, și/sau orice alt fel de unități, similare, ce au în comun mai mult sau mai puțin aceleași caracteristici. Nu este posibil să te lansezi într-un dialog între „Islam” și „Vest” întrucât prima este o religie, iar cea din urmă este mai degrabă o unitate geografică. Faptul că unitățile ce dialoghează nu sunt similare transformă dialogul într-un proces unidirecțional în care numai

valori ale unei părți sunt subiect de dezbatere. Deci, ar trebui să avem în discuție dialoguri între civilizațiile Vestică și Arabă sau între China și lumea Arabă, ce sunt unități similare.

Un acord între filosofia și produsul final al Dialogului

Acesta face referire la ipotezele filosofice și mijloacele și cadrele metodologice între care se poartă dialogul. Probabil cele mai importante dintre ele sunt: a) o recunoaștere a faptului că dialogul nu este un proces cu suma zero, ci bazat pe posibilitatea de obținere a unor câștiguri comune și de atingere a unor compromisuri și soluții reciproc acceptabile pentru probleme pertinente, b) o recunoaștere a faptului că obiectivul dialogului nu este să dovedească dreptatea valorilor unuia, ci mai degrabă să prezinte și să le explice și să le compare cu punctele de vedere ale celorlalți, și c) definirea obiectivului final al dialogului, care este rezultatul final pe care partenerii de dialog doresc să-l obțină. Dacă un astfel de obiectiv nu a fost stabilit dinainte, dialogul poate produce dezamăgire și colapsul procesului în sine.

Simultaneitate între Dialogul între Civilizații și Cooperarea Economică și Politică

Există două puncte de vedere principale despre relația dintre dialogul între civilizații și alte forme de cooperare. Aceste puncte de vedere reflectă percepții diferite ale legăturilor dintre cooperarea politică, economică și între civilizații. După primul punct de vedere, un progres semnificativ trebuie realizat în toate ariile de cooperare. Cu toate acestea, progresul într-o singură arie nu trebuie neapărat legat de progresul în celelalte. În consecință, și din pricină că dialogul între civilizații este o zonă mai puțin sensibilă, se poate obține un progres semnificativ în această arie indiferent de posibilele stagnări din celelalte arii. Numeroși analiști au susținut argumentul că dialogul între civilizații trebuie depolitizat. Depolitizarea se referă la două mari elemente: dialogul nu trebuie să aibă de-a face cu chestiuni politice și lipsa progresului în chestiunile politice nu trebuie să se reverse asupra progresului în aria dialogului între civilizații.

Cea de-a doua școală de gândire susține ideea conform căreia comportamentul uman nu poate fi

aranjat pe compartimente. Comportamentul politic, cel economic și cel social sunt toate componente ale totalității comportamentului uman și, ca rezultat, dinamica unei componente neapărat se revarsă asupra dinamicii celorlalte. În consecință, niciun progres semnificativ nu poate fi obținut în zona dialogului între civilizații decât dacă se obține un progres similar în ariile cooperării economice și politice. Sunt două variante ale acestui punct de vedere. Prima pune accentul pe apropierea dialogului între civilizații după sau în colaborare cu rezoluția principalelor chestiuni politice și economice, care afectează părțile.

S-a afirmat că doar cu excepția cazului în care astfel de chestiuni sunt rezolvate, dialogul între civilizații va fi afectat, un astfel de dialog având nevoie de un anumit cadru politico-economic. Această variantă este dominantă între cercetătorii și profesioniștii arabi. Un cercetător tunisian a susținut faptul că, atâta timp cât conflictele remarcabile rămân nesoluționate, „ele vor continua să despartă națiuni, și niciun fel de cooperare nu va fi posibilă”.

Deși a doua variantă recunoaște legăturile dintre cele trei arii de cooperare, preferă să se concentreze

asupra cooperării culturale și a dialogului între civilizații sperând că va conduce spre o mai bună înțelegere și, de aici, la rezoluția principalelor chestiuni politice și economice. Acest punct de vedere s-a reflectat în articolul scris de Klaus Kinkel, fostul Ministru German de Externe, despre relația dintre Europa și lumea musulmană, în care argumenta: „Ceea ce avem nevoie în toate situațiile este să evităm separarea dintre dialogul politic și cel pe civilizații. Nu este posibil să obții progres într-unul izolat de celelalte.” De asemenea, Boucnina, Directorul General al Organizației Arabe pentru Educație, Cultură și Știință, a susținut faptul că „dialogul între civilizații nu se poate baza pe un teren solid decât dacă se ajunge la o soluție justă și permanentă pentru chestiunile pertinente, și cât timp părțile aplică o legitimitate internațională bazată pe dualitate.”

Teoreticienii relațiilor internaționale au concluzionat îndelung faptul că doar tranzacțiile umane prin ele însele nu rezultă neapărat în cooperare. În unele cazuri, s-a descoperit că mai multe astfel de tranzacții au dus la mai multe conflicte. Acest lucru s-a întâmplat deoarece aceste tranzacții au apărut în condiții de inegalitate, iar partenerii au avut beneficii

inegale de pe urma lor. Prin urmare, nu este suficient să te implici în tranzațiile umane. Este, de asemenea, important ca, în aceeași măsură, cadrul economic și politic al acestor tranzacții să îmbunătățească percepția beneficiilor reciproce. În concluzie, argumentul nostru este că dialogul între civilizații va fi enorm de mult îmbunătățit dacă ar fi situat într-un cadru general de cooperare politică și economică.

Concluzia pe care o putem trage din această analiză este aceea că un progres semnificativ în ariile de parteneriat economic cu beneficii și de o parte și de cealaltă, rezoluția conflictului sud-sud, și cooperarea politică și pentru securitate nord-sud sunt esențiale pentru avansarea dialogului între civilizații. O asemenea cooperare va crea noi condiții pentru stabilizarea și normalizarea nou-creațiilor cadrelor economice și politice. Toate ariile de cooperare trebuie să meargă mână în mână. Progresul într-o arie va aduce forțe de progres pentru o alta.

Urmărirea unei Paradigme Multi-Culturale în Dialogul între Civilizații

Noțiunea de dialog între civilizații nu este universal acceptată.

Respingerea acestei noțiuni se poate întâlni printre aceia care dispută existența unei singure civilizații demne de luat în seamă, care este cea Vestică, iar toate celelalte civilizații trebuie să depună eforturi pentru a se adapta la aceasta. Nereușita de adaptare este un mijloc de a întări valorile subdezvoltării și autoritarismului. Se poate întâlni, de asemenea, printre cei care afirmă faptul că dialogul între civilizații este o simplă fațadă pentru a masca intențiile agresive ale Vestului și că folosește dialogul pentru a promova valorile vestice. Aceștia citează o dovadă a colapsului dialogului intercreștine dintre Vatican și al-Azhar, ce a rezultat din tendința Vaticanului de a folosi dialogul pentru a promova prozelitismul în lumea musulmană. În alte părți, am susținut faptul că lipsa progresului în dialogul cultural Euro-Mediteranean în fazele sale primare a fost un rezultat al insistenței Uniunii Europene ce solicita o schimbare a valorilor religiei Musulmane.

Acest lucru necesită un dialog ce e evident bazat pe multiculturalism. Conceptul de multiculturalism se referă la aprecierea diversității tuturor culturilor de către toți cei implicați. Asta include numeroase elemente cum ar fi: i) prevalența paradigmei non-ierarhice a culturilor astfel că

toate culturile sunt considerate egale ca valoare și importanță, ii) angajarea într-un dialog autentic între culturile ce coexistă bazat pe schimbul de idei și aptitudini, iii) urmărirea unei strategii anti-rasiste, și iv) participarea tuturor „grupurilor culturale” în instituțiile dialogurilor culturale. Multiculturalismul în esență înseamnă recunoașterea și respectarea diferențelor culturale și demararea acțiunilor de stabilire a canalelor de comunicare dintre culturi. Acest lucru nu exclude existența valorilor universale comune ce străpung toate culturile. Cu toate acestea, însemnătatea și aplicarea operațională a acestor valori diferă de la o cultură la alta.

Urmărirea unei Noi Cunoașteri – Determinarea Dialogului

Succesul dialogului între civilizații depinde de implicarea acestuia în chestiunile actuale ce privesc toate părțile mai degrabă decât rememorarea experiențelor istorice și încercarea de a le reinterpretă în moduri ce dau impresia că relațiile dintre civilizațiile ce dialoghează au fost pozitive de-a lungul istoriei, sau concentrarea pe contribuția unor

civilizații la altele. Un dialog viabil între civilizații trebuie să se adreseze chestiunilor ce sunt pe ordinea de zi a sistemului global și, de asemenea, pe cea reciprocă, cu scopul de a identifica viziunile și abordările fiecărei civilizații asupra chestiunilor de pe aceste agende. Probabil că cele mai importante chestiuni de pe agenda globală sunt cele despre globalizare, democrație, drepturile omului, dezvoltare, inginerie genetică și clonare, terorism, arme de distrugere în masă și auto-determinarea națională. În toate aceste cazuri, dialogul trebuie să producă „noi cunoștințe” decât să le recicleze pe cele vechi. În acest fel, dialogul va contribui la eliminarea percepțiilor greșite, va promova progresul și cunoașterea umană și va dovedi că alte civilizații sunt oarecum capabile să îmbogățească cunoașterea globală.

O Paradigmă a Aplicării Universale a Normelor culturale reciproc acceptate

Valoarea și credibilitatea paradigmei multiculturale depind de aplicarea lor universală și consistentă atât asupra chestiunilor, cât și a părților. O preocupare egală pentru drepturile omului și pentru auto-determinarea

culturală a tuturor grupurilor este probabil să promoveze schimburi culturale și încredere în angajamentul ferm al Japoniei într-o asemenea paradigmă. Dacă s-ar fi convenit că armele nucleare sunt o amenințare pentru umanitate, o asemenea valoare ar trebui aplicată tuturor actorilor ce posedă asemenea arme. Concentrarea exclusivă asupra unui singur actor, precum Iranul sau Coreea de Nord, lăsându-i pe ceilalți deoparte de orice angajament, cum este cazul Israelului, va distruge credibilitatea dialogului. Acordurile asupra drepturilor omului și auto-determinarea națională ar trebui să fie, de asemenea, aplicate tuturor popoarelor sub ocupație, fie ele Timorul de Est, Kosovo sau Palestina.

Referitor la Preocupările tuturor Părților Dialogul între Civilizații trebuie să fie adresat chestiunilor majore ce privesc toți actorii. Agenda acestui dialog trebuie să fie acceptabilă pentru toți actorii și nici măcar unul să nu aibă puterea de veto asupra chestiunilor ce vor fi incluse. Acest lucru este crucial pentru a fi ferite de percepțiile că dialogul este un cadru unidimensional prin care una dintre părți stabilește agenda.

Dialogul între civilizații nu poate prospera în condiții de adâncă

separare în interiorul fiecăreia dintre civilizațiile ce dialoghează. Probabil că cel mai important exemplu este separarea dinăuntru civilizației musulmane, aceea între Șiiți și Suniți, sau dintre Ortodocși și Catolici, deși cea din urmă s-a diminuat relativ. Asemenea divizări au fost sursa unor mari conflicte înăuntru și între câteva state musulmane, în special după invazia anglo-americană asupra Irakului, ce a rezultat ca o amenințare majoră ce putea separa civilizația musulmană și, de asemenea, să se reverse și chiar asupra temei dialogului între civilizații. Mai departe, un dialog între diverse unități politice și sociale ale civilizațiilor, despre părerile lor asupra chestiunilor respective este, de asemenea, esențial pentru a le permite să apară în dialogul între civilizații cu păreri mai mult sau mai puțin armonioase.

Structuri și Procese ale Dialogului între Civilizații

Premisele dialogului între civilizații doar au subliniat apelul pentru gândirea asupra cadrului dialogului. Asta ridică patru mari probleme, cadrul instituțional al dialogului, rolul grupurilor societății civile, contribuțiile părților dialogului la costul acestuia,

substanța dialogului și, la sfârșit, produsul final.

Cadrul Instituțional

Un dialog între civilizații necesită instituționalizare. Înființarea unei instituții devotate organizării dialogului, definirea agendei sale, atingerea unor concluzii și diseminarea informațiilor rezultate este crucial pentru viabilitatea unui asemenea dialog. Dialogurile ce pornesc de la o bază ad-hoc și unde nu există un cadru instituțional pentru activitățile pe care le implică au cel mai probabil o durată scurtă de viață. Având cunoștință de cât de centrală este instituționalizarea, ASEM a înființat Fundația Singapore, iar Dialogul Euro-Mediteranean a înființat Fundația Euro-Mediteraneană Anna Lindh pentru Cooperare Culturală.

O Contribuție a Societății Civile

Dialogul între civilizații trebuie să implice grupuri ale societății civile. În cel mai rău caz, dialogul se poate transforma într-un dialog între oficiali guvernamentali fără nicio contribuție a acestor grupuri, ce va fi influențat de propriile rezultate. De fapt, acesta a fost cel mai mare reproș adus

dialogului Celor Patru (Egipt, Iran, Grecia și Italia, reprezentând patru civilizații) în ultima jumătate a anilor '90. Dialogul a fost restrâns doar pentru întâlniri între diplomați și foști diplomați în spatele ușilor închise, fără nici o contribuție din partea niciunei instituții din afara guvernelor; de asemenea, s-a adus aceeași critică propunerii Khatami pentru dialogul între civilizații, ce l-a restrâns doar pentru diplomați, academicieni și media.

Substanța Dialogului

Ne-am referit anterior la importanța preocupării pentru chestiuni contemporane globale și bilaterale de interes comun. Putem adăuga și faptul că dialogul nu trebuie restricționat de la a schimba păreri, mai ales când acesta se adresează surselor de neînțelegeri și imagini negative, cum ar fi lipsa de informație sau informațiile eronate oferite de cărți și de media. Identificarea acestor zone și implementarea unor programe care să trateze aceste aspecte este o sarcină crucială a unui dialog viabil.

Documentarea Dialogului

Pentru ca dialogul să aibă un efect cumulativ pe termen lung,

acțiunile trebuie publicate și diseminate sistematic, iar un website pentru dialog trebuie dezvoltat. Acest lucru va asigura o relaționare între membrii de dialog și va proteja împotriva redundanței, ce ar putea conduce la colapsul dialogului.

Împărțirea comună a Cheltuielilor și a Responsabilităților

Dialogul presupune anumite cheltuieli. Este important ca partenerii de dialog să împartă aceste cheltuieli, altfel, partea care susține toate costurile va deține controlul proceselor de stabilire a agendei și de punere în aplicare a acesteia în cadrul dialogului. Aceasta este problema ce afectează dialogurile între civilizațiile Lumii a Treia și celelalte, cum ar fi dialogul Euro-Mediteranean, în care partea europeană deține controlul întregului dialog în parte, deoarece este singurul finanțator al tuturor activităților.

Modele ale Dialogului între Civilizații

Pentru că am evidențiat deja principalele chestiuni filosofice și metodologice ale dialogului între civilizații, vom face o trecere în revistă a

celor mai importante modele contemporane cu scopul de a le evalua viabilitatea și de a sugera mijloace prin care să se revitalizeze. Modelele alese sunt cazuri „reale” de dialoguri. Spre exemplu, proiectul „Alianța Civilizațiilor” al fostului secretar general al Națiunilor Unite nu a fost revizuit, deoarece nu a devenit niciodată real, rămânând doar ca o propunere. Mai departe, am luat parte la primele trei modele revizuite, ceea ce înseamnă experiența directă cu contribuțiile lor efective. În acest sens, am ales patru modele, dialogul chino-arab, dialogul Japonia-lumea Arabă, dialogul Euro-Mediteranean și dialogul Uniunea Europeană-Organizația Conferinței Islamice.

Dialogul Chino-Arab

Vă puteți aminti faptul că Huntington a susținut că civilizația Islamică este un potențial aliat al civilizației chineze, ambele având mai multe țeluri revizioniste și împărțind conflicte comune cu alte civilizații, în special cu Vestul. Mai precis, el a identificat interese comune ale Chinei cu Islamul în domenii ca proliferarea armelor, drepturile omului și democrația, ce intră în conflict

cu acelea ale Vestului, și se pare că acestea sunt arii în care cele două civilizații vor coopera. Huntington a susținut că va apărea o „conexiune chino-islamică”, în care China va coopera mai strâns cu Iran, Pakistan și alte state pentru a-și îmbunătăți poziția internațională.

Mulți din lumea arabă i-ar împărtăși teza lui Huntington despre apropierea chino-islamică, dar nu pentru a confrunța Vestul, după cum a spus el, ci pentru că există lucruri în comun referitoare la civilizație și cultură între civilizațiile Chineză și Islamică. Ambele pornesc pe drumul modernizării beneficiind de realizările Vestului. Problema este că Huntington a amestecat civilizația Vestică cu politicile câtorva elite conducătoare din Vest și a considerat că dezacordul cu astfel de politici înseamnă o confruntare cu Vestul.

Liga Statelor Arabe a luat inițiativa de a înființa un forum chino-arab pentru cooperare ce ar include, printre altele, componenta dialogului între civilizații. Aceasta a pregătit o propunere cu drepturi depline ce a fost trimisă Ministerului de Externe Chinez în 2002. Partea chineză a studiat propunerea părții Arabe și a sugerat să limiteze proiectul doar la consultările anuale dintre ministrul

de Externe chinez și omologul său arab, înainte de convocarea Adunării Generale a Națiunilor Unite în septembrie. Partea Arabă a specificat că miniștrii de externe chinez și arab vor fi ocupați cu alte probleme și că ar fi avantajos să existe o comunicare directă și multidimensională chino-arabă pe toate problemele de interes comun incluzând dialogul. Partea chineză a fost convinsă de viabilitatea propunerii arabe, iar Declarația și Programul Executiv ce înființa Forumul Chino-Arab au fost semnate pe 14 septembrie 2004, la Cairo, în timpul întâlnirilor Consiliului ministerial al Ligii la care a luat parte ministrul de externe chinez. Forumul se întrunește anual la nivel guvernamental (ministerial) și neguvernamental (mediu de afaceri și academicieni).

Întrunirea chino-arabă din septembrie 2004 a fost prima de acest fel în cadrul Forumului. Această întrunire, de asemenea, a fost martora primului simpozion chino-arab dedicat problemei dialogului între civilizații. Un al doilea astfel de simpozion a avut loc la Beijing în 2005. Cea de-a doua întâlnire a Forumului a avut loc la Beijing în mai-iunie 2006. Întâlnirile au conținut discuții despre noile chestiuni globale și

regionale cum ar fi crearea de zone fără arme de distrugere în masă, anti-terorismul, sistemul de comerț global multilateral. Cea de-a doua întâlnire s-a referit în special la subiectul Dialogului între Civilizații bazat pe diversitate, înțelegere, toleranță și beneficii reciproce. Acest lucru a rezultat într-un Program Executiv pentru perioada 2006-2008. Programul se referă în capitolul șase la cât de central este subiectul cooperării culturale și a dialogului între civilizații.

Dialogul chino-arab între Civilizații este o mare realizare, nu în sensul că îndeplinește profetia lui Huntington, căci nimic din acel dialog nu este îndreptat împotriva celorlalți actori, în special Vestici, dar în sensul că pentru prima dată ambele părți sunt direct implicate într-un dialog multilateral instituționalizat, pe probleme culturale. Cu toate acestea, se poate remarca faptul că Forumul se concentrează pe probleme legate de energie, comerț, investiții și mediu, în detrimentul subiectului dialogului între civilizații, care este perceput ca fiind unul rezidual. În Programul Executiv din 2006-2008, Dialogul a fost clasat ca fiind a șasea arie de cooperare. Mai apoi, dialogurile nu au reieșit în niciun fel de documentație,

cum ar fi publicații ce ar putea construi un corp comun de cunoaștere chino-arabă pe noi subiecte.

Principalul avantaj al Dialogului chino-arab este acela că se petrece între parteneri relativ egali ce împărtășesc interese similare. De asemenea, se petrece într-un cadru instituțional, ceea ce asigură continuitate. Cu toate acestea, nu a produs lucrări documentate până acum și încă mai are de a face cu adevăratele probleme de interes comun. Se pare că ambele părți au decis să acționeze cu precauție pentru a nu transforma argumentația lui Huntington despre legătura chino-arabă într-o profetie ce se împlinește de la sine. Dar niciuna dintre părți nu trebuie să se dea în lături de la a îndrăzni să întărească Forumul, întrucât substanța acestuia nu are nimic de-a face cu orice schemă anti-Vestică.

Dialogul Japonez-lumea musulmană

Noțiunea de Dialog între Civilizații Japonez-musulman (DCJM) a apărut din Japonia când, pe atunci ministrul de Externe al Japoniei, domnul Kono, a sugerat, în ianuarie 2001, inițierea unui dialog între Japonia și țările din Consiliul de Cooperare al

Golfului. Propunerea a fost bine primită și extinsă sub presiunea echipei consultative a Japoniei condusă de profesorul Itagaki, și urma să devină dialogul între Japonia și lumea musulmană, sub titlul de Dialogul între Civilizații Japonez-musulman. Până acum, s-au ținut șapte runde de dialog, mai exact la Manama (2002), Tokyo (2003), Teheran (2004), Tunis (2006), Tokyo (2007), Riyadh (2007), și Kuwait (2009).

DCMJ a fost sponsorizat de Ministerul pentru Afaceri Externe al Japoniei și de Bahrain. Aceste instituții decid unde se susțin conferințele și cine participă. Așadar, DCMJ este mai mult sau mai puțin un dialog sponsorizat și controlat pe linie guvernamentală cu slabe contribuții din partea instituțiilor societății civile în Japonia și în țările musulmane. La toate rundele a existat o contribuție masivă din partea guvernelor gazdă și, într-un fel, toți participanții au fost sponsorizați și finanțați ori de către guvernul gazdă ori de către propriile guverne. Dacă guvernele reprezintă civilizații sau nu, aceasta este o întrebare controversată. Dar ca participant la toate rundele de dialog (cu excepția celei de-a patra), noi considerăm că, dacă dialogul va continua în viitor pe această linie, se va

transforma într-un dialog elitist ce nu va avea nimic de a face cu civilizațiile. O contribuție din partea instituțiilor non-guvernamentale este necesară dacă se vrea ca DCMJ să reziste și să prospere.

Urmările acestor conferințe erau publicate sub formă de cărți, fapt ce pune pe hârtie dezbaterile și numeroasele perspective. Probabil că aceasta este prima realizare a DCMJ ce a rezultat în publicații, majoritatea dintre ele producând noi cunoștințe despre chestiunile contemporane ale dialogului între civilizații. Cu toate acestea, publicațiile nu au fost difuzate pe scară largă și nici puse la dispoziția unui public mai larg în Japonia și în lumea musulmană pentru a avea impactul dorit în largile grupuri ale societății civile și asupra opiniei publice. DCMJ a contribuit enorm de mult la îmbunătățirea înțelegerii reciproce dintre grupurile de intelectuali arabi și japonezi care au participat la aceste dialoguri.

La runda de dialog de la Manama, trei teme au fost discutate, Islamul și Globalizarea, co-existența și interacțiunea dintre Islam și Japonia, și Islamul și relațiile internaționale. La Tokyo s-a pus accent pe tema Păcii și Dezvoltării Umane cu teme

secundare despre Modernizare și Întâlnirea dintre Culturi: Lumea islamică văzută din perspectiva Japoneză. Runda de la Teheran a avut ca subiect principala temă a Demnității Umane dintr-o perspectivă japoneză și islamică. Runda de la Tunis s-a concentrat pe problema Diversității în Societatea Umană din perspectiva Japoniei și a Islamului. Cea de-a cincea rundă a avut ca subiect tema co-existenței și a armoniei dintre civilizații, rolul dialogului între civilizații. Sub această temă principală, trei subiecte au fost lăsate deoparte, Islamul și Dezvoltarea, Mediul înconjurător și Viața, Diversitatea Culturală și Rolul Media. Temele primelor cinci runde au fost destul de relevante pentru problemele contemporane ce preocupă pe japonezi și pe musulmani. Cu toate acestea, aceste teme au fost alese de către ministerele de externe gazdă sau care sponsorizau, cu puține contribuții din partea participanților. Alte probleme, cum ar fi democrația și drepturile omului, armele de distrugere în masă, mediul înconjurător și rolul Națiunilor Unite și al NATO rămân încă deschise pentru discuții.

La aceste runde au participat oameni de știință din Japonia, țările

arabe, Iran și Malaezia. Dar arabii au fost supra-reprezențați. Iran a luat parte la toate rundele, însă Malaezia a fost singurul stat musulman ce a participat în afară de tărâmul lumii arabe și de Iran. De fapt, un singur cercetător din Malaezia a participat la runda a treia, datorită eforturilor Ministerului de Externe Japonez. Lumea musulmană este mult mai mare decât lumea arabă și decât Iran. Alte state musulmane din Africa și Asia, precum Nigeria, Senegal, Mali, Somalia, Indonezia, Pakistan și statele din Asia Centrală, ca Uzbekistan și Kazakhstan, urmează să se implice în acest dialog dacă el va deveni reprezentativ pentru lumea musulmană.

Principala problemă cu DCMJ este aceea că a început fără a avea un *master plan* pe termen lung. Decizia asupra cărei țări va găzdui următorul dialog nu este luată decât abia cu câteva săptămâni înainte de convocarea dialogului, și până atunci, ar putea fi prea târziu pentru participanți pentru a aduce o contribuție credibilă. În consecință, o fundație culturală arabo-japoneză ar trebui înființată pentru a superviza dialogul. Fundația ar decide asupra temelor de discuție, participanții și afiliațiile acestora și va găzdui întrunirile și va

publica acțiunile. Un fond special va fi creat pentru a permite participanților să participe în afara controlului guvernelor. Acest lucru este oarecum esențial dacă se dorește ca dialogul să devină un dialog real între civilizații.

În octombrie 1994, UE a prezentat o propunere de înființare a Parteneriatului Euro-mediteranean (PEM). Prevederile acestei propuneri stabileau că Parteneriatul viza direct „suportul pentru stabilirea unei zone de stabilitate și securitate și crearea condițiilor pentru o dezvoltare economică rapidă, de durată și sustenabilă în țările mediteraneene”. Propunerea a reiterat două dimensiuni principale ale Parteneriatului, și anume: i) Stabilirea unei Zone de Stabilitate Politică și Securitate, și ii) stabilirea unei Zone Economice Euro-Mediteraneene. Obiectivul era să stabilească o zonă de liber schimb pentru toate produsele manufacturate în interiorul UE și al țărilor Sud-Mediteraneene cu acces reciproc și preferențial pentru produse agricole și un liber schimb între țările mediteraneene însele. De asemenea, a mai pledat pentru ca o conferință Euro-Mediteraneană să fie susținută. Conferința a avut loc în perioada 27-28 noiembrie 1995 la

Barcelona. Declarația de la Barcelona, ce a rezultat în urma conferinței, se referea – în cel de-al treilea pachet de cooperare – la cooperarea culturală și la dialogul între civilizații.

Mai apoi, au fost semnate acorduri bilaterale și de asocieri separate cu opt țări arabe în Israel și zona Mediteraneană care, de asemenea, făceau referire la problema dialogului între civilizații și culturi. Cu toate acestea, progresul pe această linie a fost relativ slab în comparație cu progresul pe linie economică și politică. După 11 septembrie 2001, UE a inițiat „Programul de Acțiune pentru Dialogul între Culturi și Civilizații”. Programul apăra un dialog Euro-Mediteranean bazat pe respectul cultural, egalitate, caracteristici și multiculturalism, prin evitarea parțialității și a stereotipurilor, și prin faptul că scopul dialogului nu este de a-l schimba pe celălalt, dar de a co-exista alături de el într-un mod pașnic, și de a găsi soluții la cele mai pertinente probleme de ambele părți. În acest sens, Fundația Euro-Mediteraneană pentru „Promovarea Dialogului între Culturi și Civilizații” a fost fondată. Ulterior, s-a numit „Fundația Euro-mediteraneană Anna Lindh pentru Dialog între Culturi” și avea sediul în Alexandria, Egipt. Fundația

Anna Lindh este devotată problemei dialogului între culturile și civilizațiile Euro-Mediteraneene. De când a fost înființată, Fundația a inițiat numeroase programe culturale, academice și artistice creând relații între indivizi și entități din zona Euro-Mediteraneană și a susținut un număr de conferințe și proiecte pe diferite aspecte ale dialogurilor culturale și despre civilizații în lumea Euro-Mediteraneană.

Dialogul Euro-Mediteranean a fost instituționalizat. Principala problemă este aceea că latura Europeană controlează în mod virtual toate procesele, incluzând stabilirea agendei și implementarea acesteia. Este mai mult vorba de un monolog decât de un dialog autentic.

Dialogul Uniunea Europeană – Organizația Conferinței Islamice (UE-OCI)

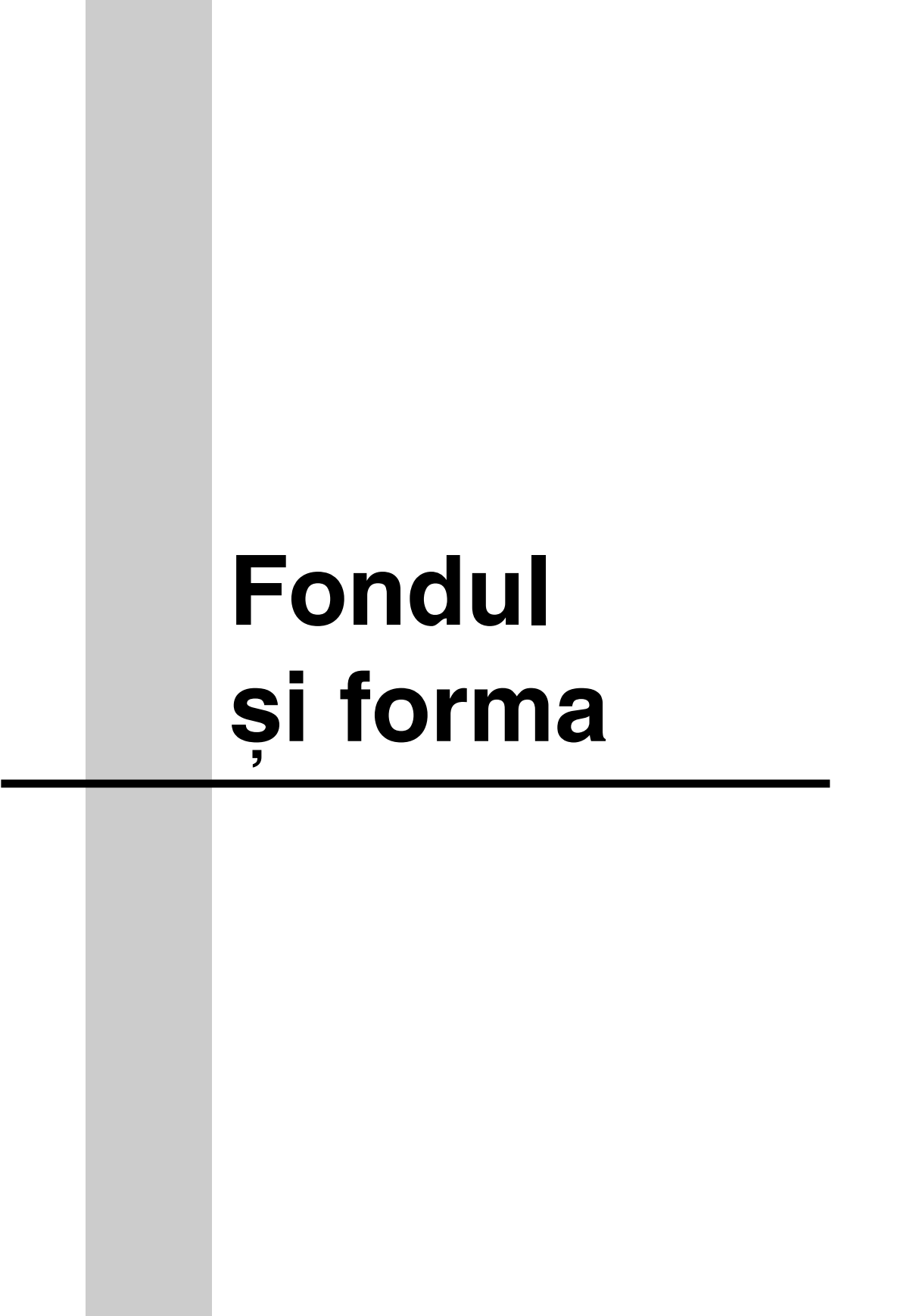
Dialogul UE-OCI a fost un exercițiu pentru un singur spectacol. Turcia a luat inițiativa de a invita state membre ale OCI și UE pentru a se întruni ca să se angajeze într-un dialog la nivel ministerial, cu scopul de a construi o punte peste prăpastia dintre lumea musulmană și

Europa, după cum prima include 57 de state care se autodefinesc ca fiind state musulmane. Turcia a anunțat prematur înființarea „Forumului UE-OCI”. Forumul a avut loc la Istanbul pe 12-13 februarie 2002. Șaptezeci și șase de țări au participat, incluzând cincizeci și una ce au fost reprezentate la nivel de Minister de Externe. Dacă e să analizăm variatele prezentări de la conferință, putem identifica două abordări, prima fiind prezentată de către europenii reprezentați de Solana, Înalțul Reprezentant al UE pentru Politică Externă și Securitate care a subliniat nevoia de dialog între civilizații pe baza „valorilor universale”. Cu toate acestea, cealaltă abordare, prezentată de către Belkeziz, Secretarul General al OCI, a subliniat nevoia de a pune dialogul pe baza respectului pentru specificul fiecărei națiuni. Reprezentanții OCI au sugerat, de asemenea, că Forumul ar trebui schimbat într-unul permanent. Oricum, europenii nu au fost interesați, și atunci aceasta încercare nu a mai fost repetată. Europeanii nu au agreat noțiunea de dialog cu 57 de state musulmane în același timp. În aceste condiții, este puțin probabil ca ei să-și poată promova abordarea universalistă.

Acordul asupra nevoii de dialog între civilizații nu ar trebui să facă neclară necesitatea de a examina problematicile unui asemenea dialog care nu este pe deplin înțeles, pentru a putea transforma asemenea dialoguri în exerciții utile ce ar putea intra în analele istoriei ca biete încercări de a discredita teoria distrugerii civilizațiilor mai degrabă decât să aducă o nouă contribuție pentru umanitate. Aceste problematice evoluează în jurul ambiguității conceptului de civilizații, ce ne-ar putea determina să sugerăm să abandonăm acest concept în favoarea conceptului mai limpede de dialog între culturi. Un dialog nu poate fi susținut decât dacă premisele sale

filosofice și metodologice sunt clar afirmate, bazate pe multiculturalism și simultaneitate între dialogul cultural și alte forme de cooperare, dacă se adresează preocupărilor tuturor actorilor, și dacă produce noi cunoștințe. Acest lucru necesită o gândire serioasă a structurilor și proceselor dialogului. Cel mai important element este dezvoltarea unui cadru instituțional pentru dialog. Modelele de dialog între civilizații revăzute sunt mărturie că lipsa de progres în câteva dintre acestea a fost în principal rezultatul lipsei de premise discutate în această lucrare.

Traducere de Raluca Gheorghiu

Fondul și forma

Sistem și opțiune în educație

Darie Cristea

Dincolo de serviciile incontestabile pe care analiza sistemică le-a adus științelor sociale, vulgarizarea și preluarea conceptelor ei în limbajul politic și jurnalistic au mai adăugat un beneficiu: posibilitatea de a ataca fără a jigni în mod direct pe nimeni. Etic și mai ales politic, e puțin cam aiurea să recunoști, în special de la tribună, că, în ultimă instanță, deși guvernăm sisteme, reglăm sisteme și proiectăm politici pentru sisteme, sistemele acestea sunt populate cu oameni. Este și va fi întotdeauna la modă să critici sistemul de învățământ, cercetarea, sănătatea, justiția, ordinea publică, administrațiile fiscale și, din punctul de vedere al unor experiențe individuale (nu în sens de puține sau multe, ci pur și simplu de relaționare individuală cu respectivele „entități”), poate fi un demers îndreptățit.

Nu mai demult de anul trecut, când se discutau eventuale disponibilizări în rândul funcționarilor publici, diverși cetățeni întrebați pe stradă de către reporterii unei televiziuni de știri opinau chiar că e un lucru bun să mai dea afară din casieritele de la administrațiile fiscale pentru că prea e multă birocrație și prea sunt multe impozite. O simplă distincție între sistem și omul care, spuneam, îl populează, le-ar fi arătat cetățenilor turmentați că doamnele de la impozite – indiferent de cât de stresantă este sau nu întâlnirea cu ele – nu încasează ce taxe au chef și că, dimpotrivă, dacă în loc de trei rămân două, eficientizarea e taman în dauna contribuabilului, care va sta la o coadă de trei ori mai mare în loc să aibă de ales între trei cozi. Și, ajuns la ghișeu, va găsi o casierită și mai obosită,

și mai nervoasă, în cel mai bun caz mai plictisită decât înainte.

Dar ce oameni populează sistemul de învățământ și cercetare? Birocratizat, încremenit, fără bază materială, cu profesori submotivați, cu elevi și studenți la fel de submotivați, cu ambele categorii supraîncărcate de activitate, deși cei din afara sistemului au senzația că nici unii, nici ceilalți nu au mare lucru de făcut, „sistemul” are mai multe condiționări decât cred reformatorii, reformatori despre care pot crede că „știu” cum funcționează sistemul, dar sigur cei mai mulți nu au mai văzut la față elev sau student de ani întregi.

Indiscutabil, calitatea educației este o temă de dezbatere publică. Contribuabilul trebuie să știe ce se întâmplă cu copilul lui, sau cu banii pe care îi investește în studiile universitare pentru tânărul care bate, speră el, la piața unică europeană a forței de muncă. Cum îl poziționăm însă pe piață pe acel copil sau pe acel tânăr, nu pare să intereseze pe nimeni. Dezbatearea aceasta publică asupra educației are darul de a fi extrem de perfidă – omul își ia ca reper o experiență personală și aude în plus la televizor că lucrurile nu merg bine în sistem. Un mesaj consonant cu propria părere. Un mesaj

care nu îți pune mintea la contribuție, ca orice element de marketing electoral.

Nu că nu ar fi adevărate cele de mai sus, dar problema este pur și simplu prost pusă. Adică este pusă în acel mod care justifică eventualul și probabilul eșec al reformei (perpetue și transpartinice) din educație, care trimite discuția într-un spectru moral în care nu există standarde și indicatori obiectivi pentru evaluarea rezultatului. **În primul rând**, oamenii au ciudata impresie că, în viață, au constant de ales între bine și rău, când probabil cele mai multe opțiuni sunt pe la mijloc și sunt destul de segmentate. Economia de piață și democrația îți oferă opțiuni – cu excepția cazurilor de gravă încălcare a unor norme și drepturi, tu ești măsura opțiunii respective. „Vreau să cumpăr o mașină – dar să fie bună”. Bună la ce? Oraș, drum lung, confort, întreținere, consum, marcă, preț, formă? Imaginați-vă că este infinit mai greu să evaluezi un proces educațional, în condițiile în care e greu să te pronunți asupra unui lucru cu existență palpabilă și cert măsurabilă.

În al doilea rând, mi-e greu să înțeleg ce cred ceilalți că este eficiența. Logic, este un raport între

eficacitate (producerea rezultatelor așteptate) și costuri (cât consumăm pentru a produce acele rezultate). Eficiența este până la urmă o mărime tehnologică, economică etc. și noi o tratăm de parcă ar fi o valoare fundamentală, alături de adevăr, frumos, bine ș.a.m.d., ignorând faptul că una dintre caracteristicile acestor valori fundamentale este că sunt greu de măsurat. De aici toată fascinația pe care societățile umane o au față de ele. Evident că trebuie măsurate cantitatea și calitatea educației distribuite într-o populație, dar cu eficiența am o problemă: eficiența e raportată la veșnicul „sistem”, în timp ce, pe de altă parte, clamăm proiectarea unei educații centrată pe „client”. Nevoile individului sunt, din păcate, de cele mai multe ori în contradicție cu nevoia de eficientizare a sistemului. E eficient să am școli doar în orașe, nu în comune și sate, spitale la fel și e eficient ca metrourile să circule încărcate ca o cutie de conserve. Uităm că se „măsoară” și aspectele calitative? Riscul „eficientizării” cantitative a educației, mai ales la nivelul preuniversitar, e ușor de asumat și la fel de ușor de descris: pierderea singurului lucru indiscutabil pozitiv care ne-a rămas din perioada comunistă. Anume, dispariția

analfabetismului, în contrapondere cu așteptata lui reapariție, în condițiile în care nu este eficient să menținem o serie de școli în funcțiune.

În al treilea rând, educația nu este un proces nemăsurabil, dar trebuie văzut și ce repere dăm acestei măsurători. Strictea aplicare a raportului eficacitate/cost ține mai degrabă de procese și activități rutiniere, în care controlăm variabilele implicate foarte bine. Celebra inserție a absolvenților pe piața muncii este înalt dezirabilă, dar sistemul educațional trebuie să contribuie și la construcția pieței. O replică recent devenită celebră, poate și răutăcios preluată în presă, dar emblematică, spunea că România are nevoie de tinichigii și ospătari mai degrabă decât de filosofi. Perfect, dacă așa e, dar explicați-mi atunci de ce, în ultimii 20 de ani, *electoratul* și-a trimis odraslele, indiferent de (lipsa de) performanță intelectuală, în licee teoretice și apoi în facultăți, în dauna și spre inutilitatea, apoi, falimentul școlilor profesionale.

În locul unei națiuni compuse din câteva milioane de intelectuali și mai multe milioane de *stupid people*, precum în scrierile legendarului Silviu Brucan, ne-am trezit cu o populație omogenă de lucrători (și, după caz,

șomeri), care *poartă în raniță* diploma de intelectual. Concurență sălbatică deci, pe o piață care nu era și nu e totuși pregătită să absoarbă la justa valoare o educație prea fină. Veți spune că nu e rău să avem șoferi, ospătari, mecanici auto și zidari educați, doar că aici intervine o chestiune de identitate. Un om care crede – pe drept sau nu – că merită o poziție socială mai bună și își atestă această credință prin diplomă nu va fi în fapt un profesionist în meseria lui prezentă. E un simplu job, gândit ca tranzitoriu – doar că respectiva tranziție, cum a fost și cazul Tranziției postdecembriste, durează, în majoritatea cazurilor, cu zecile de ani.

Până la urmă, nemulțumirile cu sistemul educațional se dezbat – aici, ca în toată lumea civilizată, și e un lucru bun. Însă dincolo de performanța sistemului – în ultimă instanță, e o piață a educației și ești liber să te adresezi furnizorului care ți se potrivește cel mai bine – eu mi-aș face griji asupra altui fapt, realmente neacoperit. *Utilizatorul* știe ce „cumpără”? Consumatorii dezvoltă și în România o cultură critică. O critică de multe ori constructivă – nu critic pentru a îmi justifica neputința de a participa pe piață, ci fac un *check-list*, cu

plusuri și minusuri ale produsului/serviciului de care vreau să beneficiaz. De pe stradă până pe forumurile internetului, se discută mărcile de mașini, hotelurile, prestatorii de servicii, ansamblurile rezidențiale, ba până și spitalele, cu doctori cu tot.

Mă uitam zilele trecute pe o statistică a siteurilor cele mai accesate în România pe tema educației. În primele patru locuri, trei siteuri care furnizau referate, teze de licență, de masterat, de doctorat etc. Bun. Reformăm școala și profesorii. E nevoie. Beneficiarul când îl reformăm? Și, mai ales, cum? E dificil de creat o cultură a adecvatei utilizări a educației. Este o miză electorală să ceri școli mai bune, dar e contraindicat politic să critici modul în care familiile își pregătesc copiii pentru școală și, în acest fel, pentru ce urmează după.

Evident, educația este expusă public pentru că face parte din viața cotidiană. Cu toții ne definim cumva în funcție de școală. Chiar și cei care nu o avem. Ce se întâmplă cu **cercețarea științifică** însă este, de departe, mult mai interesant. În primul rând, domeniul este învăluit într-o discreție – nesănătoasă, din punct de vedere al necesității de popularizare a rezultatelor, dar și protectivă, dacă

ne gândim la încercările constante de a reorganiza, desființa, eficientiza o activitate asupra căreia încă plănăză obiectivele „dictaturii de dezvoltare”. Adevărat, e greu să pui în balanță, mai ales dacă nu cunoști exigențele domeniului, munca științifică, resursele și utilitatea rezultatelor. Ce rost are să faci cercetare, când poți să cumperi rezultatele altora, spun liberalii? E o soluție, dar ce dai la schimb pe piața internațională? Trebuie să susținem cercetarea națională indiferent de costuri, spun curentele naționaliste. Se poate și așa, dar până când, dacă rezultatele ezită să apară sau să aibă vreo utilitate în sens economic?

Până la urmă, corelarea cercetării cu piața prezintă aceleași probleme ca și corelarea educației cu aceasta din urmă. În primul rând, ar fi nevoie de o definiție și de o structurare mai bună a pieței. În al doilea rând, în România lipsește **cultura cercetării**. Fie avem obiective vagi și neverificabile, fie obiective meschine și rutiniere. Finanțarea este slabă, iar granturile pe bază de concurs, cât de cât existente după aderarea la

UE și înainte de celebra criză, exce-lau în cerințe administrative și contabile. Beneficiari și finanțatori, sunt atât de mulțumiți dacă hârtiile sunt bine întocmite, încât nu mai e loc să se gândească la „the big picture” pentru care derulează programul. Caz tipic de presiune a structurii asupra unor indivizi care poate sunt animați de cele mai bune intenții la intrarea în sistem. Până la urmă, greșeala administrativă și contabilă se pedepsește, prostia nu. E prima lecție pe care o înveți când ai de-a face cu fonduri de cercetare-dezvoltare. Și oricine a lucrat pe granturi să arunce prima piatră.

Începi să te întrebi dacă administratorii acestor fonduri nu ar trebui, măcar experimental, pe un program, să renunțe o perioadă la rigorile contabile și să centreze evaluarea, nici măcar pe calitate, cât pe noutatea și concretețea rezultatelor cercetării. Cu o analiză de impact la final, pentru a vedea dacă, nu cumva, asumarea unui risc contabil nu este preferabilă asumării riscurilor științifice. Și să se propună un post-structuralism al fondurilor structurale.

Cărți , scrise

Naomi Klein și nașterea capitalismului dezastrelor

Bogdan M. Popescu

Încă de la publicarea cărții *No Logo*² în anul 2000, considerată de către New York Times un fel de „Biblie a mișcărilor contestatatoare”, autoarea canadiană Naomi Klein s-a remarcat ca unul dintre cei mai reprezentativi lideri de opinie ai curentului antiglobalizare. Jurnalistă de formație, Naomi Klein provine dintr-o familie cu tradiții în sfera activismului politic: tatăl său a fost unul dintre protestatarii împotriva războiului din Vietnam, mama sa, producător de film, a avut succes cu un film împotriva pornografiei, în vreme ce bunicul său a lucrat la Disney de unde a fost concediat din cauza încercării de a organiza mișcarea sindicală. Dacă în *No Logo*, Klein abordează tematica puterii, a corupției și a tehnicilor manipulative de marketing ale marilor corporații,

în *Doctrina șocului*, autoarea propune o nouă paradigmă de analiză a fenomenelor economice și geopolitice la nivel global bazată pe așa-numitul model economic al „capitalismului dezastrelor” (Școala de economie de la Chicago din jurul economistului, laureat al premiului Nobel, Milton Friedman și cei care au fost inspirați de ideile sale).

Teza fundamentală a cărții este că instalarea acestui tip de capitalism s-a produs pe fondul apariției unor „situații de criză” generate de dezastre sau calamități naturale, războaie sau recesiuni economice. Modul său de operare a constatat în implementarea unor „terapii de șoc”, în fapt privatizând zone economice extinse ale economiei de stat în interesul unor mari corporații, de regulă

² *No Logo. Tirania mărcilor*, comunicare.ro, 2006.

multinaționale, cu complicitatea politicienilor din acele țări și a unor instituții financiar-bancare internaționale precum Fondul Monetar Internațional. În formularea plastică a autoarei, „Vreme de mai bine de trei decenii, Friedman și influenții săi discipoli au perfecționat exact această strategie: așteptarea unei crize majore pentru a putea vinde bucată cu bucată activele statului aflat în criză unor antreprenori, în timp ce majoritatea populației se află într-o stare de șoc, după care întreprind ceea ce este necesar ca aceste „reforme” să fie permanentizate”³.

Ca atare, capitalismul dezastrelor este un tip de absolutism al economiei libere în sensul teoriilor formulate de Școala de economie de la Chicago și mentorul său bazat pe ceea ce autoarea numește triumviratul neoliberal: privatizare, liberalizare / piață liberă și reduceri drastice ale cheltuielilor bugetare”⁴. În opinia lui John Williamson, unul dintre consilierii de renume ai Fondului Monetar Internațional și ai Băncii Mondiale „Acestea au fost politicile pe care

grupurile influente din Washington le-au impus Americii Latine”⁵. Autoarea face un tur de orizont al țărilor care au suferit de pe urma aplicării acestor teze economice, insistând asupra impactului devastator pe care l-au avut asupra șomajului și a ratei inflației: de la Chile (dictatura lui Augusto Pinochet), la Argentina, Bolivia, Uruguay și Brazilia (numite „laboratoare reale ale economiei Școlii de la Chicago”) în America de Sud („Conul de sud”), de la Marea Britanie (în timpul guvernării conservatoare a lui Margaret Thatcher), la China, Rusia sau Polonia.

În urma analizei autoarei, o serie de evenimente istorice apar într-o lumină nouă de natură să dea naștere la controverse. Spre exemplu, Klein susține că „războiul asupra suveranității insulelor Falkland i-a oferit premierului britanic Thatcher acoperirea politică de care avea nevoie pentru transpunerea în practică a unui program radical de transformare capitalistă”⁶. Tot în aceeași categorie intră și afirmația autoarei canadiene potrivit căreia la originea

³ Naomi Klein, *Doctrina Șocului. Nașterea capitalismului dezastrelor*, traducere din limba engleză de Bogdan Lepădatu și Ciprian Siulea, Vellant, 2008, p. 10.

⁴ *Ibidem*, p. 176. Această caracterizare seamănă extrem de mult cu o „imagine răsturnată” a principiilor ideologiei comuniste. Nu întâmplător cartea a stârnit admirație în zona susținătorilor ideologiilor de stânga.

⁵ *Idem*.

⁶ *Ibidem*, p. 149.

protestelor din Piața Tiananmen au fost schimbările economice „revoluționare” inițiate de liderul chinez Deng ce au dus la salarii mai reduse, creșterea prețurilor și a șomajului. Mai precis, „demonstrațiile nu erau îndreptate împotriva reformei economice propriu-zise; ele aveau ca obiect caracterul specific friedmanian al reformelor vizate – mai precis, viteza și cruzimea lor deosebită, precum și faptul că întregul proces avea un caracter profund antidemocratic”⁷.

De altfel, aceste idei au stârnit controverse acerbe, în special din partea reprezentanților dreptei. Cel mai virulent critic din această perspectivă a fost cercetătorul Johan Norberg de la Institutul Cato în articolul său „Doctrina Klein, apariția polemicii dezastrelor”⁸ care încearcă să demonteze punct cu punct argumentele autoarei canadiene. Cercetătoarea răspunde, la rândul său, într-un articol⁹ la criticile aduse. Interesant este și faptul că autori reputați precum filosoful John Gray au salutat apariția cărții: „Sunt puține

cărți care într-adevăr ne ajută să înțelegem prezentul. *Doctrina șocului* este una dintre acestea”¹⁰.

Pe aceeași linie, economistul Joseph Stieglitz, laureat al premiului Nobel, aprecia: „Klein nu este un om de știință și nu poate fi considerat ca atare. Există multe locuri în carte unde ea simplifică peste măsură. Dar Friedman și alți terapeuți ai șocului au fost la rândul lor vinovați că simplifică peste măsură, bazându-și convingerile legate de perfecțiunea economiilor de piață pe modele care asumau perfecțiunea informațiilor, perfecțiunea competiției, perfecțiunea piețelor de risc. Într-adevăr, argumentele care pot fi aduse împotriva acestor politici sunt chiar mai solide decât cele pe care le aduce Klein. Acestea nu s-au bazat niciodată pe fundamente empirice și teoretice solide”.

Actualitatea problematicii abordate de Naomi Klein în cărțile sale și perspectiva pe care autoarea a propus-o au condus la o receptare largă a operei sale, transformând-o îndeosebi în ultimii ani într-o personalitate

⁷ *Ibidem*, p. 202.

⁸ Johan Norberg, *The Klein Doctrine. The Rise of Disaster Polemics*, Cato Institute Briefing Papers, Nr. 102, 2008, on-line: <http://www.cato.org/pubs/bp/bp102.pdf>.

⁹ Naomi Klein, „Naomi Klein Strikes Back at Critics of Her ‘Shock Doctrine’ Book”, 11 septembrie 2008, on-line: <http://www.alternet.org/media/98338>.

¹⁰ John Gray, „The End of the World as We Know It”, recenzie a cărții *Doctrina șocului* de Naomi Klein, *The Guardian*, 15 septembrie 2007.

a mediilor politice și academice internaționale. În ciuda stilului adecvat mai degrabă investigației jurnalistice decât cercetării științifice, cartea are meritul de a lansa, într-o manieră polemică și incisivă, dezbateră asupra capitalismului contemporan, suscitând

numeroase comentarii și analize din partea unui public eterogen: de la activiștii politici anti-globalizare, la susținătorii cauzei statului palestinian sau ai Americii Latine, la cercetători din mediul academic, jurnaliști și politicieni.

Cărți , nescrise

Bogdan Petriceicu Hasdeu, Liviu Rebreanu

Grigore Traian Pop

Bogdan Petriceicu Hasdeu

Având în vine sânge românesc, polonez, lituanian (dinspre mamă) și evreiesc (printr-o străbunică) – ceea ce nu-l oprește să afirme că „pe evrei și pe muscali eu nu-i voi cruța nici pe patul de moarte” –, poliglot din copilărie, vorbind în familie și-n școlile pe care le-a urmat, polona, rusa și româna, aproape cu egală dezinvoltură, intră în adolescență și își trăiește tinerețea ca-n unele romane rusești de secol XIX, ilustrând cu brio tipologia iuncherului și ofițerului țarist duelgiu, cartofor, chefliu, mereu în lipsă de bani, într-o frenezie amoroasă fără inhibiții și criterii (mamă-fiică, stăpână-servitoare, săracă-bogată, creștină-evreică), viteaz „două zile și două nopți”, dar și „dezertor” de pe frontul războiului Crimeei, face parcă eforturi să fie altceva

decât este de fapt, dându-se printre moldav, confecționându-și, în jurnal, un portret byronian de care încearcă să se atașeze. „Pozează dezordinea și nepăsarea, scepticismul, blazarea, simțul de deșertăciune, preocuparea de mari probleme cosmice, melancolia și sentimentalitatea excesivă. Plânge *ca o femeie* pe scrisorile tatălui său. E neliniștit, nestatornic, un Childe Harold, iubit de femei ca orice om fatal. El le răsplătește cu infidelități cinice, cu o inconsecvență sarcastică. Byron este însă interpretat rusește, orgia romantică devine scandal cazon” (G. Călinescu). Pornind doar de aici, e greu să ne explicăm cum acesta va deveni, cu timpul, un mare savant, membru al Societății de Lingvistică din Paris (1882), al Academiei de Științe din Petersburg (1883), al celei din New York (1895) și, bineînțeles, al Academiei Române.

Desigur, portretul de tinerețe pe care i l-am schițat este, trebuie să recunosc, mai mult o modalitate de a-i ilustra puternica și tumultuoasa personalitate, la fel de pasională și-n proiectele culturale, științifice și literare ale maturității.

Dar ceea ce și-a propus Hasdeu să cerceteze, să scrie, nu se putea realiza într-o viață de om. Și totuși a început noi și noi proiecte, pe unele dintre acestea fiind nevoit să le abandoneze, fie că se dovediseră prea vaste, unele de-a dreptul uriașe, fie că, prin diversitate, se suprapuneau. Cu toate acestea, aproape toate scrierile sale au stârnit și stârnesc admirație, prin alonja renașcentistă, prin erudiție și talent. Erudiția nu-i însă prea apăsător atestată de anii formației culturale. Știm că tatăl era un cărturar adevărat, cu o bibliotecă impresionantă și, deși profesor la școli poloneze, era atașat ideilor românismului, că Bogdan a urmat colegiul polonez la Vinița și Camenița, liceul la Chișinău și universitatea la Harcov, în Rusia, în două rânduri, înainte și după cei trei ani de armată, dar, se pare, fără să fi fost interesat și de o diplomă. Știutor de limbi clasice (latină și greacă, poate și-un pic de sanscrită), de circulație (franceză, italiană, destul de

bine germană), dar și neogreacă, albaneză, portugheză (în 1867 afirmă că știe zece limbi străine) își va fi petrecut timp îndelungat în biblioteca părintească, al cărei fond de cărți era, în bună parte, și la moșie.

Inteligența puțin obișnuită, memoria teribilă, imaginația „prodigioasă”, în sfârșit, geniul, toate activate de o solidă erudiție – iată portretul intelectual al lui Hasdeu, larg acceptat în timpul vieții sale, ca și acum. Desigur, darurile naturale sunt atestate de contemporani, regăsindu-se apoi în scrierile sale, în ideile și ipotezele formulate. Ca și erudiția, implicită și explicită...

Prin „Etymologicum Magnum Romaniae” Hasdeu se încadrează, din 1884, în proiectul fundamental al Academiei Române, dar cu deplina libertate de a stabili aria etimologică și lexicografică, precum și metodele de investigare, ca și disciplinele înrudite pe care să se sprijine, după ce „Dicționarul limbei române” (1876-1877) al latiniștilor/latinizantilor Laurian și Massim fusese abandonat. E cât se poate de interesant ce se întâmplă după acest episod. „Academia desemnează, în 1884 – scrie editorul din 1972, Grigore Brâncuș –, pe Hasdeu (pentru elaborarea unui nou dicționar – n. n.) acesta fiind

singurul lingvist de mare prestigiu, ale cărui cercetări de etimologie și lexicologie românească se impuseră nu numai la noi, ci și în lumea științifică europeană. Cele trei volume redactate de Hasdeu, după un plan grandios, cuprind numai litera A și începutul literei B, până la cuvântul *bărbat*. Dar ritmul lent (deși numai în aparență) al redactării dicționarului provoacă nerăbdare și chiar o nemulțumire tacită în rândul membrilor Academiei; de aceea, în 1897, același for de cultură hotărăște întreruperea lucrării în forma începută de Hasdeu și, în speranța că dicționarul, înscris în planul Academiei încă de la fondarea ei, ar putea fi realizat mai repede, încredințează lui Al. Philippide sarcina întocmirii lui”. Însă, nici după un secol de abandonuri și reluări succesive, lucrarea Academiei nu va fi gata, încă o dovadă că Hasdeu n-ar fi reușit s-o isprăvească în felul gândit de el. E și din cauză că studiile și cercetările în domeniu erau puține și elaborate nu la cel mai înalt nivel, Hasdeu fiind nevoit să „coboare” pentru a realiza el însuși ceea ce lipsea din literatura noastră istorică și lexicografică... Unicitatea, profunzimea și erudiția dicționarului stârnesc și vor stârni admirație. Numai pentru „a”, de pildă

(semn grafic, cifră, vocală, element fonetic – în istoria limbii – interjecție, verb auxiliar, articol, pronume demonstrativ, prepoziție, prefix etc. etc.), scrie peste 50 de pagini, folosindu-se de cele mai diverse texte din limba literară, încă în formare, din graiurile românilor, consemnate în cronici, în documente de tot felul și cu legeri de folclor. Ilustrez „amprenta” hasdeiană, aleatoriu, printr-un fragment din articolul „ala-bala”: „Din alăturarea pasajelor de mai sus, rezultă că *ala-bala*, întrebuițat întotdeauna intensiv: nu m a i *ala-bala*, însemnează: una și alta, câte ceva de toate, felurite lucruri, o amestecătură, o cârpeală. *Ce mai ala-bala pe la voi?* vrea să zică: *ce mai amestecătură sau ce mai cârpeală pe la voi?* Tocmai aceasta se explică albanește, după dialectul gheghic, prin adverbul reduplicat: b a l l a - b a l l a *Flickwerk an Flickwerc, uberall gelickt* (Hahn). Românul *ala-bala*, în loc de *bala-bala*, prezintă ceea ce se cheamă în lingvistică o reduplicare frântă, atunci când prima parte a cuvântului repetat se modifică prin disimilațiune, ca în francezul *pelemele*, în loc de vechiul *mesle-mesle*, românește: *talmeș-balmeș, ciorobor, laur-balaur, lavre și palavre* etc. (cfr. Pott, *Doppelung*, 70). / *Ala-bala*

nu e vechi și pare a nu fi tocmai răspândit. Noi l-am auzit numai în Țara Românească. Este foarte probabil că s-a furișat în graiul nostru de pe la arnăuții din epoca fanariotă, tot atunci când ni s-a altoit neogrecul reduplicat a g a l e-a g a l e. Oricum însă, a g a l e-a g a l e și *ala-bala* s-au pomenit ambii atât în românește și sună așa de onomatopeic, încât vor rămânea în limbă”.

Nu luase însă, pentru elaborarea dicționarului, chiar totul de la zero. Începuse, încă de la Iași, în 1873, „Istoria critică a românilor”, iar după venirea la București, în 1876, ca director al Arhivelor Statului, elaborase două volume și introducerea la cel de-al treilea al amplei cercetări „Cuvente den bătrâni”. Lucrase la acest ambițios proiect aproape patru ani (1878-1881).

Dar impresia e că, încă de la început, pare a avea o adevărată voluptate să înceapă scrieri pe care apoi să le abandoneze, fie că acestea sunt studii de istorie, lingvistică, etnografie, sau chiar de antropologie. Cu unele creații literare se întâmplă la fel, deși, ca scriitor, își finalizează câteva opere. Câteva, pentru că, încă din adolescență, începuse romanul „Arbore”, istoric, bineînțeles, drama „Domnița Voichița”,

ca și ciclul de poeme „Dragoș”, în limba rusă. Apoi, în 1864, aflându-se la Iași, începe romanul istoric „Viața unui boier”, publicând doar o parte din acesta, „Copilăria lui Moțoc”. (Trebuie să precizăm că fragmentul nu-i din romanul „Ursita”, după cum cred unii istorici literari.)

Aceste abandonuri n-au doar explicații temperamentale sau de psihologie a creației, autorul vrând, eventual, să-și încerce abilitatea în domenii dintre cele mai diverse, de la studiile lingvistice, etnografice, istorice, la nuvele, versuri, drame în versuri și proză sau romane, într-o perioadă a culturii românești când totul purta amprenta noului început, vorba lui Titu Maiorescu. Trebuie să avem în vedere și unele episoade biografice. Născut lângă Hotin, în Basarabia, învață la școli poloneze și rusești, chiar universitatea urmând-o la Harkov. E, timp de trei ani, cavalerist în armata țaristă. În 1856 trece cu familia în partea de sud a Basarabiei (adevărata Basarabie), care revenise Moldovei, principat românesc. E un moment dificil, dramatic, rușii cerându-i extrădarea și confiscându-i tatălui proprietățile, deloc neînsemnate, deținute în teritoriul părăsit. Ca să poată trăi cât de cât decent, se angajează, cu sprijinul

prințului Vogoride, judecător la tribunalul din Cahul, iar după un an, în 1858, e profesor de liceu la Iași și bibliotecar al Univesității. (Vine cu toată „averea”, donând bibliotecii ieșene 40.000 de volume!)

După cum bine se știe, în 1859, Principatele Române se unesc sub sceptrul lui Alexandru Ioan Cuza. În noile condiții, învățământul superior, cercetarea academică, întreaga activitate culturală, științifică, literară și artistică își fixează drept țintă identitatea românilor. Proiectele lui Hasdeu nu ignoră cerințele momentului. Însuși domnitorul Cuza îl numește custode al bibliotecii. Stă la Iași optsprezece ani, timp pe care-l dedică cercetărilor istorice și lingvistice, unor scrieri literare, iar, după 1870, tot mai deselor „excursii” de documentare pentru a înregistra particularități ale limbii, mentalități și chiar elemente de psihologie populară. Iată deci și una dintre dovezile concrete, fundamentale ale erudiției lui Hasdeu... Acumulările pentru „Etymologicum Magnum Romaniae”, cu subtitlul „Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor”, aici s-au produs, ca și la Arhivele Statului din București, unde, după 1876, este numit director.

Opera literară este, trebuie să admitem, împreună cu Al. Piru, mai

puțin „spectaculoasă” decât cea științifică. Dar totodată e necesar să facem precizarea că nuvela romantică „Duduca Mamuca” (1863), „Răzvan și Vidra” (1869), inițial intitulată „Răzvan-vodă” (1867), sau chiar comedia „Orhonezoria”, cunoscută, după reprezentarea din 1879, sub titlul „Trei crai de la răsărit” (după unele opinii anticipând „O noapte furtunoasă” de I.L. Caragiale) sau chiar versurile nu sunt deloc sub nivelul literaturii timpului. Dimpotrivă...

Impresiei, nu tocmai hazardate, că nefinalizându-și cele mai multe proiecte, Hasdeu a ratat aproape totul, G. Călinescu îi opune judecata categorică: „a fost un geniu universal și se poate afirma că a izbutit aproape peste tot”. E un mod, mai mult sau mult eufemistic, de a afirma că a fost un deschizător de drumuri, întrucât nu se poate „izbuti” doar cu opere neterminate.

Liviu Rebreanu

Originar dintr-o localitate din nordul Ardealului, apropiată de granița austro-ungară, în zona Bistriței și Năsăudului, unde cei de-o națiune cu el, românii, păzeau, încă de pe vremea Mariei Tereza și-a lui Iosif al II-lea, hotarele estice ale imperiului,

având importante privilegii, între care posibilitatea de a se instrui chiar la nivel liceal. Iar dacă, locotenent fiind, în regimentul de honvezi din Gyula (în Ungaria, într-o zonă cu mulți români) n-ar fi pierdut la jocul de cărți, în 1907, pe când avea 22 de ani, o sumă destul de importantă din banii popotei, care să-l oblige să renunțe la cariera militară, poate că istoria s-ar fi scris în termenii avansați de Niculae Gheran, biograful și exegetul său: armata chezaro-crăiască ar fi avut un general în plus, iar românii un mare scriitor în minus.

Dar jocul probabilistic nu se oprește aici. Primele scrieri literare ale celui mai mare romancier român au fost în ungurește, el neîndrăznind, în adolescență, să folosească limba română literară a celor din Regatul României.

Ca să înțelegem ce s-a întâmplat, va trebui să ne reamintim situația de-atunci a provinciilor istorice românești. Cu aplecare spre eposul oriental, dar sub influența decisivă a culturii franceze, scriitorii „regățeni”, mai ales cei din Muntenia, priveau cu oarecare condescendență spre frații lor ardeleni, de al căror grai și mod de a fi se amuzau, asemenea lui

I.L. Caragiale. Oltenii erau gasconii României (G. Călinescu), muntenii se revendicau cultural din tradiția grecilor fanarioți, mândrindu-se cu ascendenta bizantină, ardelenilor recunoscându-li-se o componentă culturală nemțească (zona Bistriței, de pildă, este populată masiv, în secolul al XII-lea, cu nemți de pe valea Moselei), considerați însă defectivi de imaginație și spontaneitate. În atari condiții, Liviu Rebreanu se apucă să învețe graiul celor de peste munți cu dicționarul și s-ar fi lăsat cu siguranță păgubaș dacă nu și-ar fi dat seama la timp că, sub cupolă folclorică, limba română este una dintre cele mai unitare, conservând riguros latina vulgară. Limba română literară, altoită pe trunchiul graiului muntenesc, vădea o similitudine istorică de opțiune cu ceea ce se întâmplase în Franța, unde dialectul picard pare a fi triumfat.

Dar, în ceea ce-l privește pe Liviu Rebreanu, datele obiective ale istoriei pot fi interpretate cu generozitate în registru subiectiv. Cine ne împiedică să afirmăm că, asemenea lui Lev Tolstoi, de pildă, Rebreanu începe să scrie literatură încă de pe vremea în care se pregătea să devină

ofițer? Tot ca Tolstoi, Rebreanu n-a ajuns ofițer, destinul hotărând că vocația literară este dominantă personalității sale. Și tot ca autorul romanului „Cazacii”, care începuse să scrie francezește, Rebreanu va trebui să aleagă, cum am mai spus, între limba maghiară cultă, pe care o stăpâna destul de bine, și duhul a-toate-stăpânitor al limbii materne.

În rest, nimic nu mai e ca la Tolstoi. Prima însemnare din jurnalul rusului („m-am îmbolnăvit de gonoree”) pare a instituționaliza sinceritatea lui frustă, impudică și necruțătoare, pe când Rebreanu înțelege, după cum reiese din al său jurnal cu adevărat intim, să-și construiască personalitatea pe coordonatele pudice ale cunoașterii de sine („o încercare de pătrundere în mine însumi”).

Între proza scurtă și în romane, sau între acestea și unele piese de teatru, între proiectele și operele finalizate există o largă intercomunicare. Personajele trec dintr-o proză în alta (învățătorul Titu Herdelea din „Ion”, de pildă, e protagonist și-n „Răscoala”), povestirile sau nuvelele devin romane, iar unele proiecte se topesc, în întregime, în altele, de mai mică sau mai mare întindere. În

decembrie 1913 (după ce, în 1912, debutase cu volumul de nuvele și schițe „Frământări”) pune pe hârtie proiectul dramei în patru acte „Răscoala”, apoi, în 1927, realizează o variantă (abandonată!) a viitorului roman cu acest titlu, care va apărea în decembrie 1932. Între idee și realizarea ei trecuseră aproape două decenii. Și romanul „Crăișorul Horia” (1929), despre răscoala din Ardeal a lui Horia, Cloșca și Crișan are precedente: în 1914 publică, în „Universul literar”, studiul „Revoluția lui Horia, Cloșca și Crișan”, iar în decembrie 1915 termină povestirea „Horia, Cloșca și Crișan”.

Conflictul din nuvela „Catastrofa” (august, 1916) este readus la lumină în romanul „Pădurea spânzuraților”, după ce, în 1919, proiectase să scrie o nuvelă cu acest titlu. (În mai 1917, fratele său Emil, sublocotenent în armata austro-ungară, este spânzurat de autoritățile militare întrucât încercase să ajungă pe frontul românesc.)

Și romanul „Ciuleandra” (1927) are „antecedente” în nuvela neterminată „Nebunul”.

Există însă și proiecte, idei sau sugestii, unele dezvoltate, „rotunde”, ale căror ecouri se regăsesc în alte

scrieri, dar care n-au fost finalizate niciodată ca atare.

În 1918, face planul, surprinzător de amănunțit, al romanului „Șarpele”, „pornind de la drama poezilor Șt.O. Iosif și Dimitrie Anghel, amândoi îndrăgostiți de Natalia Negru” (N. Gheran). Buni prieteni, scriseseră împreună poeme dramatice, comedii și, timp de doi ani, cronicile rimate intitulate „Caleidoscopul lui A. Mirea”. Cum s-a întâmplat în realitate drama, ne-o spune G. Călinescu în „Istoria literaturii române de la origini până în prezent”, literaturizând și el, dar păstrându-se totuși în coordonatele realității. Într-o bună zi, D. Anghel „se duse la Iosif și-i mărturisi că-i iubește nevasta și nu mai poate colabora cu el. Îi propuse să se bată în duel până la exterminarea unuia dintre adversari, femeia urmând să rămână învingătorului. Cine privește fața lui Anghel înțelege aceste furori orientale: ochi migdalați, blânzi și fini, însă străvezii, exaltați, față inverosimil de prelungă, de hidalgo, greco-spaniolă, ca fizionomiile fanatiche ale lui El Greco. E de o gelozie arabă și la simpla impresie că o recenziță n-a cruțat suficient literatura nevestei aruncă furibund ocară [...]

Oricâte vini s-ar pune în sarcina femeii, era vădit că fanaticul erotic ce furase soția prietenului fără apărare nu era un om comod. O ținea închisă cu cheia în casă, nu voia să meargă nicăieri, nici să primească pe nimeni; provoca lumea la duel. În cele din urmă, chinuit de pasiune contrariată, se sinucise. Accidentul, privit profan, se petrecu în formele cele mai comune. La 26 octombrie 1914, soții plecară din București (el era inspector al artelor, ea inspectoare a școalelor secundare de fete din țară și profesoară la școala profesională de fete din Tecuci). În tren se certară pentru nimicuri, ajunseră la vie seara. Fabi, care pentru celălalt fusese Li, Lia, Liușor, Liliana, luase soțului verigheta și-l tortura cu ideea despărțirii. Anghel trase în chip de amenința asupra Fabiolei, răbind-o ușor prin izbirea glontelui de marginea de fier a patului și ricoșarea lui, apoi se împușcă, murind mai târziu la Iași (13 noiembrie 1914) cu voință, prin ruperea pansamentelor. Romantică soție îi repuse, îmbrățișându-l mort, inelul pe deget. Amândoi poezii au fost siderați de această femeie. Unul plânge, celălalt fantazează: *foaia asta de hârtie albă pe*

care stau să-ți scriu – mi se pare un câmp de zăpadă, în care am să mă întroienesc și am să îngheț strigând după ajutor fără ca să mă audă nimeni. În august 1910, candidul Iosif își implorase soția să se gândească bine la pasul pe care îl făcea. N-o putea urî, îndrăznea a se numi încă soțul ei *cinstit și devotat*. Femeia se despărțise, nu fără regret, sentiment pe care înflăcăratul Anghel îl intuia iritat. Mai târziu, la moartea lui Iosif, nu mai avu probabil nicio îndoială asupra puterii postume a jalnicului adversar, retrăind în amintirea soției. De unde tragedia. La înmormântare o doamnă patrioată strigă femeii fatale fără vină: *Mizerabilo, care omori pe toți oamenii mari ai țării!*

În romanul proiectat de Rebreanu urmau să fie treisprezece capitole care ne dau indicații destul de precise asupra succesiunii și naturii evenimentelor: „Goliciunea”, „Primejdia fericirii”, „Portița” (sau „Patima”), „Îmbrățișarea”, „Prăpastia”, „Amurgul și zorile”, „Chinurile”, „Roata norocului”, „Prăbușirea”, „Iadul iubirii”, „Revolverul”, „Bomba” și „Ochii verzi”. Sunt numite aproape treizeci de personaje, Iosif și Anghel rămânând cu numele lor. Femeia fatală („numai

corp, fără cap” (sic!), este „frumoasă, voinică, [...] morman de carne vie, excitantă, otrăvitoare, durdulie, ochi verzi ca marea, schimbători – ochii n-aveau culoarea stabilă, în general erau verzi, verdele deseori se stingea atât de mult încât de-abia se mai deosebeau de albeața ochilor, iar alteori se întunecau atât de mult încât părea că lucesc ca ochiul pisicii în întuneric, așa cum erau însă veșnic ademenitori... Ea nu iubește, de fapt, niciodată. Acceptă nu din perversitate, ci din instinct, fără să-și dea seama. Ea crede că iubește chiar mult și doar atunci își simte sufletul gol, dornic de altceva”. În capitolul „Primejdia fericirii” se dau și alte amănunte: „Cine vede pe Alina o pofteste. Mulțumirea lui Iosif. Fratele lui e amoretat lulea de ea, ea îl excită înadins. / Dușmănie tăcută Alina-Anghel”. Iar dușmănia produce aprige acumulări ale patimii. „Anghel vine, o găsește trântită pe canapea, în cămașă, aproape goală. Scenă mută. Se privesc amândoi. Anghel pleacă fără o vorbă. Frământare. Plânsul”. Apoi totul se precipită spre un deznodământ tragic: „posesia fără vorbe”, „patima Anghel – ea aceeași”, Iosif îi surprinde dar continuă s-o

iubească, divorțul, „gelozia retrospectivă” (sic!) a lui Anghel”, „Iosif revine în favoare”, după care „se omoară”. Urmează o altă lovitură: moartea fetiței Alinei din mariajul cu Iosif. Sfârșitul e incert: „Anghel cu revolverul”. Dar nu știm dacă-și va pune capăt zilelor. Moartea lui ar fi transformat finalul într-un adevărat carnagiu.

Un personaj ca Alina nu e imaginat din senin. Dar nefericita întâmplare Anghel-Natalia Negru avusese loc cu patru ani în urmă. De aceea, ceva trebuie să-i fi readus în memorie femeia fatală, „morman de carne vie”, otrăvitoare, incapabilă de iubire, perversă „din instinct”. Vreo actriță, lecturile? Cu un an în urmă, se reactivase, într-adevăr, cronicar dramatic în cotidianul „Scena”, iar la începutul lui 1918 e nevoit să citească și să traducă masiv din literatura universală (Tolstoi, Balzac, Dickens, Boccaccio, Storm, Irving, Ibanez, Gorki, Petronius, ba chiar și-un japonez) pentru colecția „Scriitori celebri”. E posibil orice, dar important este că acest roman erotic, gândit de Rebreanu în termenii pe care i-am evocat, nu-i confirmat ulterior de vreun personaj feminin cât de cât

asemănător Alinei. Doar *ochii verzi*, din „Adam și Eva”, din mărturisirile sale despre geneza romanului ar fi în nota unei obsesii. („Dintr-o amintire a apărut romanul *Adam și Eva*, dintr-o scenă, dintr-o întâlnire cu o femeie. Eram la lași și am întâlnit-o pe stradă; era cu o umbrelă deschisă, era o femeie frumoasă, o brunetă cu ochi verzi; când am întâlnit-o a avut impresia că am mai văzut-o cândva în altă lume... și e interesant că și ea a avut aceeași impresie”. Semnul de recunoaștere, într-un fel fascinația pentru femeile din cele șapte vieți ale eroului din „Adam și Eva” vor fi... ochii verzi.) Prea puțin, pentru o explicație plauzibilă, cu atât mai mult cu cât, în „Șarpele”, femeia e diabolică. De altfel, nici n-ar fi imperios necesară o explicație, abandonarea proiectului pentru totdeauna oferindu-ne suficiente indicii asupra lipsei de motivație a scriitorului pentru un roman atât de clar totuși în imaginarul său.

Să nu uităm apoi că abia cu un an înainte de a pune pe hârtie proiectul romanului „Șarpele”, terminase o versiune a lui „Ion”, iar sub cea pentru tipar pune data „3 octombrie 1920”. Dacă e să vorbim totuși de o

obsesie, aceasta nu-i alta decât „Pădurea spânzuraților”: „Isprăvisem transcrierea lui *Ion* și acum, în toate nopțile, în fața biroului, mă zbuciumam cu *Pădurea spânzuraților*. Am început romanul de vreo patru ori, câte treizeci, până la cincizeci de pagini. Simțeam însă că n-am găsit nici ritmul, nici atmosfera. Mă înverșunam în fiecare noapte și lucrul era în zadar. În schimb, în vreme ce scriam, în liniștea apăsată, am început să percep niște bătăi ușoare în fe-reastră mea, delicate ca ale unor degete imateriale. Deschideam, cercetam întunericul. Nu era nimeni și nimic... Când însă bătăile acestea misterioase s-au repetat nopți de-a rândul, insistent – fiindcă sunt, repet, credincios și superstițios – mi-am zis că nu poate fi decât sufletul fratelui meu, care cere îngrijirea creștinească ce nu i-a fost desigur acordată”. Pleacă în zona fostelor confruntări militare să caute mormântul fratelui Emil, în roman *Apostol Bologa*. Îl descoperă, îi mută osemintele într-un mormânt peste pârâul care fusese frontieră, „în pământul vechi românesc așa cum ceruse în ultimele momente și nu i se admisesse”. Deși imediat afirmă că „*Apostol Bologa*

„n-are mai nimic din fratele meu”, nu renunță la interpretarea melancolic-spirituală, pioasă, a evenimentelor: „Și de-atunci am putut scrie liniștit *Pădurea spânzuraților*. Au încetat bătăile misterioase în geam, am găsit un început care m-a mulțumit și o semnificație pentru eroul romanului...”

Unde să mai încapă și drama erotică din „*Șarpele*”?

Oricum, la acest proiect Liviu Rebreanu nu s-a referit niciodată în public. El a stat ascuns între multele sale manuscrise nepublicate. Pe altele însă le-a comentat în unele interviuri sau cu alte ocazii.

Lui Mihail Sebastian îi mărturisește, în „*Rampa*” (decembrie 1935), că ar vrea să poată scrie romanul „*Păcală și Tândală*”, care sunt „cei doi poli ai caracterului românesc. Unul deștept, șiret și superficial, celălalt mai greu, mai lent, mai prost, dacă vrei, dar mai serios și mai creator. Aș vrea să urmăresc acest prototip de român în toată viața noastră socială. Întregul roman ar trebui să aibă câteva volume. Nu știu câte: multe”.

S-ar putea ca ideea acestui roman să aibă și cauze pe care i-a fost mai greu să le facă publice sau, de

ce nu, pe care nu le conștientiza cu claritate. Nu-i exclus ca totul să vină dintr-un inconfort sufletesc. De câte ori nu se va fi simțit *păcălit* în lumea exuberantă a lui Caragiale, de câte ori, abandonând proiecte, fiind nevoit să cedeze, în chestiuni de mare sau mai mică profunzime morală, *șireteniei* „regățenești”, de câte ori nu se va fi simțit la celălalt pol al caracterului românesc, *prostit*, întruchipându-l pe Tândală?

În același an, cu o lună mai devreme, se referise la un alt roman pe care intenționase să-l scrie: „*Minunea minunilor* e un roman fantastic, o povestire a efectelor glandelor endocrine, a serului lor aplicat sistematic într-o țară și a consecințelor acestui ser. Savantul care a inventat acest ser s-a gândit să găsească formula prin care să normalizeze, mai bine spus să egalizeze pe toți cetățenii țării, să-i aducă la același numitor comun de disciplină obștească, de onestitate, de bunătate, regele și primul-ministru sunt de acord, se votează o lege specială pentru a putea aplica invenția. Regele cu familia sunt primii inoculați. Experiența are un răsunet mondial, deoarece datorită acestui ser oamenii devin

deodată normali, nu mai comit crime, sunt salvați de la pericolul nebuniei, într-un cuvânt, devin normali. Țara devine ea însăși un model de cinste și ordine, se desființează pușcăriile, producția e pusă în valoare. În urma experiențelor acestora miraculoase, trimișii speciali ai unor mari puteri fac propunerea să li se facă și lor serul, dar sunt refuzați. Însă la un bilanț mai atent al urmărilor serului său, inventatorul însuși se arată nemulțumit. El observă cum poporul se standardizează și devine o turmă informă de oi. Noroc că experiența e hotărâtă numai pe o perioadă de doi ani. Căci, după primele rezultate, savantul însuși recunoaște că ordine și disciplină socială nu se poate aplica în mod biologic, prin ser.”

Ne putem duce cu gândul la serurile ideologice pe care „savantii” totalitarismelor acelei perioade le preparau cu febrilitate, la popoarele care, inoculate cu serul „miraculos” al comunismului, al fascismului, se *standardizează* devenind, ca în ceea ce imagina Rebreanu, *turme informe de oi*.

Dar aici mai e și-o chestiune de istorie și teorie literară, de instinctul creator al scriitorului, de voluptatea

exersării sale în diversele specii ale romanului. „Ion” („pe altarul lui Rebreanu jertfim toată epica română de la Filimon la Sadoveanu” – scrie Eugen Lovinescu, la scurt timp după apariția volumului) și „Pădurea spânzuraților”, apărut peste doi ani, în 1922, ar fi fost suficiente pentru a-l consacra definitiv, pentru a atesta unicitatea prozei sale în literele românești. După această dată, el continuă însă cu romane care, cel puțin ca specie literară, reprezintă, de fiecare dată, un nou început: „Adam și

Eva” (metafizic), „Ciuleandra” (psihologic), „Crăișorul Horia” (istoric), „Răscoala” (social), „Jar” (erotic), „Gorila” (politic), „Amândoi” (polițist).

Veriga lipsă – SF-ul care, deși atunci își face loc cam cu agresivitate în Occident, se poate legitima și prin opere cu suficientă acoperire estetică. Putea fi „Minunea minunilor” dacă Liviu Rebreanu nu era subminat de boala care, în 1944, îl răpune, ca și de ceea ce Mircea Eliade numea „teroarea istoriei”.

LISTA COLABORATORILOR

- **Darie Cristea**, sociolog
- **Raluca Gheorghiu**, traducător
- **Ion Marin**, ziarist
- **Cristi Pantelimon**, sociolog, conferențiar universitar
- **Ioan-Aurel Pop**, istoric, membru corespondent al Academiei Române
- **Grigore Traian Pop**, scriitor
- **Bogdan M. Popescu**, cercetător științific în relații internaționale și științe politice
- **Mohammad El-Sayed Selim**, profesor de științe Politice la Universitatea din Kuwait și la Universitatea din Cairo
- **Răzvan Voncu**, critic literar
- **Corneliu Zeană**, medic, conferențiar universitar